

”Funkis” for folk flest

**Om folkeleg bruk av atriumhus på Ammerud, sett i eit kulturhistorisk
perspektiv**

Anne Grete Kvalvik

Masteroppgåve i kulturhistorie, våren 2010

60 studiepoeng

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Universitetet i Oslo

Takk!

Å skrive ei slik oppgåve kan synast som eit stort soloprosjekt, der forfattarnamnet på framsida er synonymt med skaparen. Men det er fleire som har gjort sitt til at det som no ligg framfor lesaren, faktisk vart realitet.

Først vil eg takke bebruarane i Alunsjø borettslag på Ammerud, som velvillig opna heimen sin for meg og brukte si tid på å fortelje meg alt eg måtte ha å lure på. Utan desse menneska hadde det ikkje vore noko oppgåve om atriumhus. Dernest vil eg takke rettleiaren min, Arne Lie Christensen, som alltid stiller opp. Ved sidan av den faglege ballasten, har han ein entusiasme og positivitet som lett smittar. Gode innspel og evna til å påpeike det viktige når eg ikkje ser skogen for berre tre, er óg noko eg har sett stor pris på hjå han.

Familie og folk rundt meg som har stilt spørsmål til prosjektet, har sett tankane i sving og tvinga meg til å konkretisere kva eg faktisk har halde på med. Broren min, Magnar, har lese gjennom teksten og komme med verdfulle kommentarar. Svoger Odd Are har villig lånt ut gamle fagtidsskrift frå sitt arkiv, og venene Hege og Fred Ragnar har gjerne passa ungane mine når eg skulle skrive – tusen takk til alle! Takk óg til OBOS ved Tyra Tronstad og Ann Kristin Kronborg, for lån av bilete og svar på spørsmål.

Aller sist, men på ingen måte minst; tusen takk til John, Marlin og Helle, for at de tålmodig har late meg halde på, men óg for utålmodet som har tvinga meg til å rive meg laus frå pc'n iblant – det er ofte pausane som gjer at ein kjem seg vidare!

Anne Grete

Innhald:

<i>DEL 1: Innleiing og bakgrunn</i>	6
Introduksjon: Besøket i Ammerudgrenda	6
<i>Kapittel 1. Tema og problemstilling</i>	7
Atriumhus	7
Einebustadidealet	7
Problemstilling	9
Kvifor Ammerud?	10
Vidare inndeling	10
<i>Kapittel 2. Å studere hus: Teori og omgrep</i>	11
Teoretiske perspektiv	11
Kultur; det vanskelege omgrepet	13
Kultur; skilnader og makt	15
Byggeskikk og arkitektur	16
<i>Kapittel 3. Kjelder, metode og fortolkning</i>	18
Kjeldemateriale og metode	18
Informantar og intervjuet	19
Tolking av eit materiale; nærleik og avstand	22
Etikk	24
Tidlegare forskning	25
 <i>DEL 2: Bustadsaka etter krigen – linjene fram mot Ammerud</i>	28
<i>Kapittel 4. Den viktige bustaden</i>	29
Den borgarlege heimen og villaidealet	29
Bustadundersøkingane 1943-1958	31
<i>Kapittel 5. Bustadpolitikk og bustadkooperasjon</i>	32
<i>Kapittel 6. Atriumhuset – fagfolk sin favoritt</i>	35
Funksjonalismen kjem att	35
PAGON (1952-1956)	36
Atriumhus i norsk presse	37
Ammerudvarianten	40
<i>Kapittel 7. Nytt, men ikkje ukjent</i>	42

Atriumhus – eit unorsk fenomen?	42
Trua på ekspertane	43
<i>DEL 3: Ammerud får småhus</i>	45
<i>Kapittel 8. Ammerud blir til</i>	45
Prosesen fram til ferdig hus	46
Om planløysninga i atriumhusa.....	47
<i>Kapittel 9. Bukvalitet i atriumhusa – den intensjonelle budskapen</i>	50
<i>Kapittel 10. Dei første år i atriumhus</i>	52
<i>DEL 4: Å bu i atriumhus</i>	55
<i>Kapittel 11. Atriumhuset – ein bustad eller rekkehus? Om privatliv</i>	55
Hagen – det private uterommet	57
Den halvprivate sona	60
Eit vindaug mot verda	62
<i>Kapittel 12. Bustaden som prosess: Bustad og livsform i endring</i>	66
Den brysomme gangen.....	66
Kommunikasjonsledd eller overgangssone?	68
Indre fleksibilitet	71
Kjøkenet: Allrom eller laboratorium? Kultur og interiørideal	72
Måltidsplassen	75
”Husets hjerte”	76
Kjøkenet som sosial funksjon	77
Kjønnsrollar og kjøken i endring.....	78
Differensiering	79
Folkeleg medverknad hindrar orden	80
Bustaden i hovuda våre	81
<i>Kapittel 13. Representasjon: Estetikk og stil</i>	83
Funksjon versus estetikk	84
Kva er eit hus?.....	86
Kampen om stilen.....	89
Burettslaget og estetikken	92
Makta i det kulturelle feltet	95
Folkeleg eller akademisk?	97

Redsla for det folkelege kaos	98
Likskap, fellesskap og det beste for alle.....	101
<i>DEL 5: Avslutning</i>	103
Aktørar og kontekst	103
Atriumhuset – den gode bustaden	104
Evne til å overskride grenser	105
Epilog	106
Litteraturliste:	108
Samandrag	116

DEL 1: Innleiing og bakgrunn

Introduksjon: Besøket i Ammerudgrenda

Då eg bestemte meg for å skrive masteroppgåve om atriumhusa på Ammerud, hadde eg enno ikkje vore og sett husa med egne auge. Men eit intervju i OBOS-bladet og bilete eg kom over, vekte mi interesse for husa. Dei syntes å representere ei buform eg har ingen erfaring med, og det gjorde meg nysgjerrig. Sjølv bur eg i eit anna av dei raskt veksande drabantbyområda rundt Oslo, nemleg Mortensrud, i eit rekkehus bygd av Selvaag på slutten av 1980-talet. Området er samansett av rekkehus og lågblokker som ligg relativt tett, og byggestilen må seiast å innehalde typisk norske element: Husa har saltak og er bygd i tre med liggande panel. Min bustad er forsynt med vindaug på alle tre ytterveggar, og ein liten hageflekk omkransar huset.

Med dette erfaringsgrunnlaget tok eg turen til Ammerud, ein solfylt ettermiddag i mai 2007. Det var eit stille og roleg buområde som møtte meg. Nokre få menneske oppheldt seg ut mot fellesareal, opptekne med hagearbeid, bilen eller på veg til og frå. Også her var det trepanel som kledde husfasadane, elles var det 60-tals funkis som prega stilen. Saman med gjerdet framfor atriet, som var bygd av tjæreinnsette rundstokkar, danna husa flate, firkanta klossar som låg vegg-i-vegg. Den glatte veggen mot framsida var i mange tilfelle berre broten opp av eit beskjedent inngangsparti og ein garasjeport. Men her og der dukka det opp variasjonar, fleire såg ut til å ha sett inn vindaug ved sidan av inngangsdøra. Eitt hus hadde fått påbygd vinterhage med glas både i tak og vegg, medan eit anna hadde fått nytt inngangsparti. Etter å ha vandra rundt ei stund og teke nokre bilete, var det likevel ein ting som slo meg: Her fungerer husa som eit vern for dei som er innanfor mot det som er utanfor. Som besøkande følte eg meg nesten avvist av dei mange glatte, vindaugslause fasadane, og tette, høge gjerder som sperra for innsyn i den vesle hagen kvart hus var forsynt med. Og nysgjerrigheita mi vart endå større etter dette; korleis kjennest det å bu innanfor gjerdet, så avskjerma frå omverda? Er så stort fokus på privatliv berre positivt?

Fasade mot bilveg.

Kapittel 1. Tema og problemstilling

Atriumhus

I mi masteroppgåve vil eg sjå på atriumhusa på Ammerud i Oslo og korleis folk gjennom åra har nytta dei som bustader. Utgangspunktet er som følger: Vi har i lang tid hatt arkitektar som har stilt seg negative til einebustaden som buform for mange, mellom anna fordi det representerar ein småborgarleg livsstil (Eliesen, 2005, s.42). Arkitekt Tore Brantenberg skriv at bygging av frittliggande einebustader medfører mishandling av landskapet, forflating av bumiljøa, auke i biltrafikken og sløsing med energi. Ei slik utvikling er ingenting anna enn ”kollektiv egoisme” i hans auge (2004, s.98). I urbane strøk vil einebustaden ta mykje plass, og utstrekt bruk av byggefelt med slike vil medføre lange avstandar mellom til dømes heim og arbeidsplass. Men på den andre sida representerer einebustaden eit ideal for mange, fordi den gir fridom for den enkelte til sjølv å bestemme over utforminga av heimen og omgjevnadane. Pr. 2003 var 57% av alle norske bustader einebustader, det er dermed heva over tvil at dette er den buforma som dominerar i Norge (Guttu, 2003b, s.24).

Alunnsjø borettslag med sine atriumhus representerer eit svar på problema her frå fagfolk si side, nemleg å bygge bustader i byen som innehar kvalitetar ein vanlegvis knytta til einebustaden. Eit atriumhus er kjenneteikna ved at bygningskroppen omkransar eit uteareal; eit atrium. På Ammerud fekk ein atrium avgrensa av eigen huskropp på to sider, naboen sin husvegg på ei side, og eit høgt gjerde på den fjerde. Husa vart ferdigstilt på slutten av 1960-talet, og arkitekt for prosjektet var tidlegare PAGON-medlem Håkon Mjelva¹. Som byggherre stod Oslo Bolig- og Sparelag, OBOS.

Med utgangspunkt i at einebustaden – som den mest populære buforma for nordmenn – er å sjå som ein premissleverandør til utforminga av småhusbygging i urbane strøk, slik arkitekt Jon Guttu hevdar, vil eg sjå atriumhusa i lys av denne. Det kan dermed vere på sin plass å seie noko om kva som ofte blir sett som karakteristisk for nettopp det å bu i einebustad, før eg vil formulere ei meir konkret problemstilling.

Einebustadidealet

Tore Brantenberg skriv i si bok *Byboligen. På vei mot en ny boform* om byvillaen, som har karakteristikk som ein einebustad gjennom ”nærhet til have, få beboere, privathet, identifikasjon, kontroll, oversiktlig og helst privat adkomst, tilgjengelighet til sol og utsikt i flere retninger” (1997, s.29).

---

¹ PAGON = Progressive Arkitekters Gruppe Oslo Norge

I ein rapport frå Norges Byggforskningsinstitutt framheld arkitekt Roar Bjørkto det å kunne ”rå seg sjølv” som eit viktig argument for nordmannen sitt ønske om å bu i einebustad (Bjørkto, 1965, s.5). Med dette siktar han til høvet for den enkelte til å utfolde seg både ute og inne utan innblanding frå omverda – altså å kunne vere heilt privat når ein er heime.

Jon Guttu på si side listar i sin artikkel ”Eneboligen – som ideal for folket og utfordring for fagfolket” (2003b, s.23-40) opp fire årsaker til kvifor einebustaden er så populær blant folk flest: Den er fleksibel på den måten at den kan tilpassast dei behov eigaren har, eller kan få seinare. Ein kan dekke kostnader gjennom eigeninnsats og det er lett å skaffe lån fordi ein einebustad stig oftare i pris enn andre bustader². Dette utgjør den praktisk/økonomiske årsaka.

Ei anna type forklaring er at folk ser einebustaden som ei ramme kring det gode livet, der ein har tumleplass for store og små i familien, høve til å rå seg sjølv både ute og inne med naboen utanfor synsfeltet. Folk ønsker å komme for seg sjølv. Guttu meiner dette betyr at bustaden må vere frittliggande og ein må vere sjølveigar.

Den tredje forklaringa på einebustadidealet er knytta til tradisjon og bustadkultur i Norge, der både småkårsfolk så vel som meir velstående deler av befolkninga har vore sjølveigarar. Småbruk var vanleg også for den tidlege industriarbeidaren, som dreiv matauk heime ved sidan av arbeidet på fabrikk (Guttu, 2003b, s.26; Christensen, 2002, s.100-103). Altså vil folk ha einebustad fordi dette harmonerer med den buforma dei er vane med. Dette seier i og for seg lite om kva som er typisk for einebustaden.

Den siste årsaka til ønsket om einebustad forklarar Guttu med eit aukande fokus på sjølvrepresentasjon, også gjennom arkitektur. På 1970- og 80-talet vart vi meir opptekne av den symbolske sida ved ting vi omgir oss med, og trongen for å signalisere kven ein er også gjennom valg av bustad, var noko ferdighusbransjen visste å fylle i større grad enn arkitektstanden, som heller stilte seg negative. Dette skriv også kunsthistorikar Hild Sørby om i *Klar – ferdig – Hus!* (1992). Ho skriv mellom anna: ”De valgte ferdighus fordi de da var mer sikre på å få et slikt hus som de ville ha, enn om de brukte arkitekt” og ”[a]rkitektene har rykte på seg for bare å tegne hus de selv synes er fine. Og de prøver alltid å overbevise byggherren om at det er deres egen, altså arkitektens, smak som er den riktige” (Sørby, 1992, s.150). Med andre ord, folk ønsker sjølve å ha eit ord med i laget om korleis det ytre ved huset best kan uttrykke det dei står for, den gruppa dei tilhøyrer. Arkitektane sin smak representerer noko anna, noko ein vil distansere seg frå.

---

² Guttu 2003b, s.25, refererar her til Yngvar Johnsen

Problemstilling

Jon Guttu stiller i si avhandling *Den gode boligen* (2003a) opp ein modell som viser samanhengen mellom aktørar i skapinga av bustader på den eine sida, og konteksten, altså forhold i samfunnet rundt, på den andre. Måten aktørane fortolkar konteksten på, dannar grunnlaget for det dei ser som den gode bustaden, hevdar han (Guttu, 2003a, s.22,23). Mitt prosjekt vil altså her vere å finne ut korleis fortolkningane og intensjonane til ein aktør – arkitekten – har harmonert med den måten folk faktisk har budd på i Alunsjø borettslag på Ammerud, med utgangspunkt i einebustadidealet.

Vi ser at hjå Brantenberg og Bjørkto så vel som hjå Guttu er det tre ting som står sentralt for folk når det gjeld einebustaden: Å vere privat heime, å ha råderett over bustaden og ha tilgang til eige uteareal. Utfrå dette kan vi samanfatte følgjande om kva som karakteriserer ein einebustad: Den skal for det første vere frittliggande. I dette ligg nettopp høvet til å vere privat og styre seg sjølv utan innblanding frå omverda forøvrig, både ute og inne. Eigen plass å utfalde seg på utandørs er såleis del av dette. Sidan det i eit bynært område vil vere vanskeleg å gi folk store, eigne tomter til boltreplass, vil eg konsentrere meg meir om folk si kjensle av å vere private når dei er heime, ute så vel som inne.

For det andre er fleksibilitet ein viktig karakteristikk ved einebustaden. Såleis vil også eg halde fokus på dette. Dette handlar om å ha råderett over bustaden; endringar i livssituasjonen kan kreve endringar og tilpasningar i det fysiske miljøet, og ein einebustad gir den enkelte husstand høve til å gjere slike endringar – fordi ein er sjølveigar og fordi ei ombygging i relativt liten grad påverkar andre. Den økonomiske sida ved dette vil ikkje få særleg merksemd i mi oppgåve.

For det tredje står ein friare med ein einebustad til sjølv å bestemme utforming og visuelt uttrykk, slik Hild Sørby skriv om. Dette punktet vil eg ha som eit siste aspekt ved einebustaden og dermed også ta føre meg når det gjeld det å bu i atriumhusa på Ammerud. Kort oppsummert vil eg sjå på følgjande: Skiljet privat - offentleg, bustaden som prosess og til sist; representasjon. Kva oppfattar folk i Alunsjø med ”den gode bustaden”? Kan vi seie at atriumhusa blir og har vore opplevd som eit godt alternativ til einebustaden, utfrå å sjå nærare på dei karakteristikkane eg har presentert?

Atriumhusa på Ammerud er som sagt bygd av OBOS med arkitekt Håkon Mjelva som den utformande aktør utfrå dei krava han fekk stilt til prosjektet. Det er såleis to partar som står overfor kvarandre her; på den eine sida brukarane, på den andre arkitekten, byggherre og byggemyndigheiter – fagekspertisen. Eg vil sjå på korleis oppfatningane til dei ulike partane

har stått i forhold til kvarandre. Utfrå dette søker eg på eit overordna nivå å kunne seie noko om forholdet mellom folk og elite, her sett gjennom eit avgrensa felt, nemleg det å bu.

Kvifor Ammerud?

Eg har valgt meg ut Ammerud og Alunsjø borettslag som fokus for mitt prosjekt, fordi vi her finn eit stort atriumhusområde. Dette vart bygd som del av Ammerudprosjektet på 1960-talet, som i ettertid har fått mykje kritikk når det gjeld byplanlegging. Husa er dermed eit resultat av den sosiale bustadbygginga i ei tid då debattane rundt drabantbyutbyggingane gikk mot sitt mest intense. Og området kom til i det tiåret då atriumhus hadde si blomstringstid i Norge. Alunsjø borettslag utgjer 236 hus, såleis er det muleg å observere mange hus, å gjere eit – for prosjektet – kvalitativt utvalg og å snakke med mange menneske. Samtidig er det ein plass der det synest å herske mange oppfatningar om korleis husa bør takast vare på, og det finst mange synlege spor etter og dokumentasjon på endringar gjort undervegs. Husa har eksistert og vore bebudd i ca. 40 år. Dei har hatt varierende status og står no på den gule lista til Byantikvaren³. Tidsaspektet – 40 år – er viktig utfrå å kunne sjå ting i eit kulturhistorisk perspektiv, diakront så vel som synkront.

Vidare inndeling

Oppgåva som her føreligg, omfattar i alt fem delar. I denne første delen handlar det om å gjere greie for emnet, for problemstillingar og det teoretiske og metodiske fundamentet som ligg til grunn. I den neste delen skal eg sjå nærare på bakgrunnen for posisjonen einebustaden har i norsk bukultur, og ta føre meg omstenda som rådde i Oslo rundt bustadsaka etter 2. verdskrigen. Det siste meiner eg er viktig for å kunne skape eit nyansert bilde av den konteksten atriumhusa vart skapt innanfor, og kaste lys over dei forholda som leia fram til dette. Deretter, i del 3, vil eg gå nærare inn på sjølve atriumhuset, på historiske linjer, ideal som gjorde seg gjeldande innan fagmiljøet i Norge og prosessen rundt Ammerudutbygginga. I del 4 får dei som bur på Ammerud komme til orde med sine oppfatningar. Denne delen er inndelt etter dei tema eg lista opp tidlegare i dette kapittelet, nemleg skiljet privat – offentleg, bustaden som prosess knytta til ulike oppfatningar om livsform, og huset som representasjon av individuell smak. Eg vil vidare prøve å analysere dei funna eg har gjort og diskutere kva

---

³ ”Byantikvarens gule liste per april 2010”, 2010.

som ligg til grunn for dei valga folk har gjort på Ammerud. I den femte og siste delen vil eg samle trådane.

Kapittel 2. Å studere hus: Teori og omgrep

Teoretiske perspektiv

I mitt prosjekt står studiet av hus sentralt. Eg skal sjå på korleis det blir brukt, kva endringar folk gjer på husa sine, og finne ut kva som ligg til grunn for handlemåtane deira. Teoretiske perspektiv på det materielle – gjenstandar eller artefakter – vil såleis vere relevante for meg å sjå feltet mitt gjennom.

”Hvis vi ikke hadde hatt gjenstander som ga kulturen permanens, våre handlinger retning, sammenheng og forventede følger, ville den bryte sammen. Gjenstandene har en viktig funksjon i kulturen”. Dette skriv etnolog Ragnar Pedersen i artikkelen ”Gjenstanden som kildemateriale” (1990, s.224) og gir såleis det materielle ein stor og viktig plass innanfor nyare kulturforskning. Han påpeikar eit kulturomgrep som ikkje må omfatte *anten* det materielle *eller* det immaterielle i form av idear og tankar, men interaksjonen mellom desse, mellom symbolsystem og gjenstandar. Gjenstanden må sjåast som ein integrert del av kulturen, den vil såleis både reflektere og påverke kulturen den er del av (Pedersen, 2004, s.216).

Hus er i høgste grad både resultat av kultur og ein påverkande faktor for kultur. Hus er fysiske gjenstandar som blir nytta over lang tid, med dei spora etter bruk det medfører. Dei er óg produkt av si tid, og uttrykker bu- og formideal som kan knyttast til perioden dei er oppført innanfor, eller då dei vart endra. Å studere hus vil såleis vere nyttig for å sjå kultur i eit diakront så vel som eit synkront perspektiv. ”Kulturen preges av det usamtidige” seier etnolog Arne Lie Christensen (2001, s.39). Sjeldan kjem vel det klarare til uttrykk enn gjennom det bygde miljøet – om vi ser innanfor det ytre og umiddelbare.

Eg støttar meg til både Ragnar Pedersen og Arne Lie Christensen når eg framhevar det prosessuelle aspektet som ein viktig del av min studie av atriumhus. Pedersen framheld huset som eit historisk dokument der vi kan sjå spor etter det levde livet innanfor husveggane, men óg korleis samfunnsmessige og kulturelle omveltningar har gitt seg utslag i bygningsmessige forandringar over tid. I hans studie av Lillehovbygningen viser han korleis eit hus, truleg oppført rundt 1750, har blitt endra frå ein opprinneleg akershusisk plan med svalgang og allrom, til ein bygning i to etasjar, med atskilt kjøken og skarpare romdifferensiering, alt i takt med generelt endra haldningar rundt det å bu (1980). Også ein seinare studie av byggeskikk

på Hedmarken viser at ombyggingar og endringar folk har gjort, ikkje har vore individuelle påfunn, men som regel del av endrings- og påbyggingsskikkar oppstått gjennom ytre påverknader, tilpassa ressursane til folk og lokale tilhøve (Pedersen, 1985; Christensen, 2001, s.53). Slik kan eit hus romme spor etter skiftande buideal, der fortid og samtid opererer ilag.

Vi bygger såleis ikkje hus berre for å stette primærbehov, vi driv óg tilpassing til kulturelt nedfelte skikkar knytta til det å bu. Ved å sjå atriumhusa på Ammerud gjennom eit prosessperspektiv søker eg å få fram kva husa uttrykker om endringar og kontinuitet i folk sin bukultur. Atriumhuset representerte noko nytt på bustadfronten då det kom, og det var ikkje ein hustype bebuarane sjølve valgte å bygge for seg og sine. Nettopp det er interessant i eit kulturhistorisk perspektiv. Her er det rikeleg høve til å sjå på forholdet mellom nye impulsar og dei seige mentale strukturane som kultur utgjer. Den aktuelle perioden utgjer rett nok berre 40 år, men er ei tid prega av raske endringar. Og fleire generasjonar har etter kvart rukke å ta husa i bruk. Som etnolog Liv Emma Thorsen påpeikar; "[m]entalitetenes usamtidighet er den historiske dimensjonen i en synkron analyse" (1994, s.20).

Huset som prosess inneber menneskeleg handling. Ragnar Pedersen legg stor vekt på den fysiske gjenstanden som mangetydig, og framhevar den spesielt som ledd i handling. Som kulturelle vesen vil mennesket handle ikkje berre ut frå trongen til å stille fysiologiske krav og tilpasse seg omgjevnadane, men óg utfrå ein verditankegang. Det siste gir oss høve til å føreta valg om korleis vi skal handle, valg basert på kulturelt forankra årsaker og motiv (Pedersen, 1991, s.50). Pedersen støttar seg på sosiologisk, materialistisk handlingsteori når han karakteriserar gjenstanden som eit erfaringselement; ein berar av kunnskap og kjensler som både formidlar handling og viser vidare til andre handlingar (s.54). I min studie av bruken av atriumhus på Ammerud vil såleis handlingsperspektivet stå sentralt. Korleis husa blir brukt, korleis folk gjer endringar for å tilpasse dei til sitt behov, kan spegle forventningar og motiv som igjen kan seie noko om bakanforliggende konvensjonar og kulturelt forankra verdiar.

Vi brukar mykje tid i husa våre, det gjer at hus er berarar av samansett kunnskap; den medvitne som gjer oss i stand til å grunngje våre valg og handlingar, og den tause kunnskapen i form av det daglegdagse og uuttalte, måten vi innrettar livet på utan å reflektere noko særleg over det. På same tid vil vi gjerne vise kven vi er, til dømes gjennom måten huset er utforma. Ein som har søkt å teoretisere det kommunikative aspektet ved gjenstanden, er etnologen Bjarne Rogan (1987). Han ser gjenstanden som berar av to typar informasjon. Den eine er av teknologisk-funksjonell art, der tilverknadsprosessen som ligg bak og samanhengar gjenstanden er tenkt å inngå i, er gjort kjend av tilverkar og blir forstått av brukaren fordi erfaringsbakgrunnen er lik. Dette er informasjon som ligg innebygd i gjenstanden og er ikkje-

intensjonell. Den andre typen går på det intensjonelle: Gjennom symbolsystem kan gjenstanden ”overføre budskap av sosial og estetisk karakter” (Rogan, 1987, s.5). Dette er medviten budskap som tilverkar har lagt inn i gjenstanden, gjennom bruk av teikn eller symbol som er allment aksepterte som berarar av meining. Såleis inngår gjenstanden som del i kommunikasjon mellom tilverkar og brukar, men óg mellom brukar og omverda. Forholdet mellom symbolverdi og teknisk-funksjonell verdi er ikkje konstant, det er glidande overgangar her. Symbolinnhaldet vil med tida omfatte nettopp tidsaspektet; antikvitatar har gjerne større symbolinnhald enn samtidsgjenstandar fordi dei óg symboliserar tidsforlaup (Rogan, 1987, s.11). Men symbol treng ikkje å representere det same for alle i eit samfunn, sjølv om aksepten for at dei faktisk representerar *noko*, er delt.

Eg meiner dette perspektivet – gjenstanden som berar av meining – er relevant å bruke for meg i min studie av atriumhus. Ved å sjå på korleis husa er og tidlegare har blitt utforma, og korleis folk innrettar liva sine innanfor heimen, håpar eg å kunne seie noko om kulturelle føringar og kva meining arkitekt så vel som brukar har lagt inn i husa av både intensjonell og ikkje-intensjonell karakter. Såleis er det óg muleg å avdekke skiljelinjer med tanke på kulturell ståstad. Den svenske etnologen Eva Londos nyttar gjenstanden på same vis når ho studerar folk sin bruk av veggdekorasjonar i heimen (1990; 1993). Ho søker å seie noko om korleis dei posisjonerar seg i høve til livsstil, klasse og kulturell og identitetsmessig forankring. Argumentasjonen hennar for å nytte nettopp veggpryd, er at ”väggarnas objekt, till skillnad från övrig inredning, nästan undantagslöst saknar praktiska funktioner och att i dem sålunda sociala och andra symboliska innebörder renodlas” (Londos, 1990, s.169). Her er ho på linje med Rogan når han seier at graden av teknisk-funksjonell og symbolsk informasjon vil variere med ulike gjenstandar. Londos ser såleis på gjenstanden utelukkande som berar av meining.

Bustaden kan óg sjåast berre utfrå eit meiningsperspektiv både i utforming og bruk. Då kan det vere relevant å fokusere på rominnreing så vel som estetikk, der ein kan seie at tilverkaren – i dette tilfellet arkitekten – gjennom måten å innreie huset legg føringar for eit visst mønster å innrette heimelivet etter, medan estetisk utforming kan fortelje noko om sosial status eller kulturell tilhøyrgheit.

Kultur; det vanskelege omgrepet

Omgrepet kultur blir nytta i mange ulike samanhengar og forstått på ulikt vis. I daglegtale kan betydinga synast sjølvstyk, og det blir gjerne ikkje krevd noko vidare forklaring. I eit

analytisk perspektiv er kultur i høgste grad eit sekkeomgrep som har ulike betydingar avhengig av kven som nyttar det og korleis. Og det er prega av mange dikotomiar: Høg – låg, inkluderande – ekskluderande, breitt – smalt, universalistisk – partikularistisk, synleg/ekspressivt – usynleg/konsensuelt, normativt – deskriptivt, for å nevne nokon. Ei større drøfting av kulturomgrepet skal ikkje eg foreta her, men kort seie at vi kan sjå kultur som mentalitetar, strukturar eller rammeverk som danner vilkår mennesket opererer innanfor. Om mentalitetar skriv Liv Emma Thorsen: "Mentaliteter overføres ureflektert og tilsynelatende ubevisst i og med at de ofte er knyttet til en praksis som samfunnsmedlemmene anser som riktig og tilsynelatende naturlig" (1994, s.19). Dette må vi forstå som den konsensuelle og udebatterte delen av kulturen. Mentalitetar let seg likevel endre dersom det blir stilt spørsmål til dei, men endringa skjer heller langsamt. Nytt tankegods kan ta form av ein mot-ideologi til det gamle, men gamle og nye mentalitetar lever etter kvart gjerne side om side (Thorsen, 1994, s.19,20).

Som ein overordna struktur som gir føringar individet og kollektivet bør strekke seg etter, utgjer kultur eit normativt omgrep. Døme på dette er kanoniserte produkt innan kunst og litteratur, som utgjer det beste eit samfunn kan vise fram for seg (Christensen, 1996, s.29,30; Sørensen et.al, 2008, s.29,30). Dette handlar om danning. På eit deskriptivt nivå er det kva vi ser av praksis frå utsida og grunnlaget for denne, vi definerar som kultur. Som kulturelt vesen innehar mennesket såleis fleire former for kompetanse; det *er* og *har* noko, det *kan* noko og er i stand til å *gjere* noko på bakgrunn av eigen persepsjon og den internaliseringa det har fått innan det gjeldande rammeverket (Sørensen et al., 2008, s.29-31,123-124). Dette er det som i boka *Nye kulturstudier* (2008) blir omtala som det komplekse kulturomgrepet, der særleg dimensjonen å *gjere* blir framheva som eit viktig fokus i nyare kulturforskning: "Kultur er noe som noen gjør med noe (annet) overfor noen (andre), og som derfor er uatskillelig fra et prosessbegrep, et relasjonsbegrep og et maktbegrep" (Sørensen et al., 2008, s. 31). I denne samanheng er det viktig å understreke mennesket som aktivt skapande, og ikkje berre eit produkt og ein passiv vidareformidlar av kultur. Gjennom handling konstituerar vi likskapar og skilnader mellom oss sjølve og andre, mellom natur og kultur. Kultur representerer såleis både kontinuitet og endring, og mennesket står i sentrum for dette (Thorsen, 1994, s.20,21).

I mi undersøking handlar det om folk som bur i eit burettslag, i hus teikna av ein representant for ei ekspertgruppe med sine normer og sin fagkultur. Samtidig kjem den enkelte bebuar til Ammerud med sine kulturelt betinga forestillingar som skal innpassast i ein overbyggande, fellesskapt kultur for buområdet. Over tid kjem nye generasjonar til med nytt

tankegods, som stiller gamle normer på prøve. Det er såleis gode høver her for å sjå på alle dei nevnte aspekta som kulturomgrepet inneber, ikkje minst makt.

Kultur; skilnader og makt

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu har levert viktige og grunnleggande bidrag til kultursosiologisk teori. Hans hovudverk, *Distinksjonen* ([1979] 2002) omhandlar korleis mennesket tydeleggjer sin posisjon i det sosiale rommet vi alle er ein del av, gjennom distinksjonar – skilnader. Og den viktigaste distinksjonsreiskapen er smaken: ”Smak klassifiserer, og smak klassifiserer den som klassifiserer” (Bourdieu, 2002, s.28). Vår sosiale posisjon har visse kjenneteikn for korleis vi handlar, kva vi likar og korleis vi oppfattar ting, kjenneteikn som skil ei gruppe frå andre grupper. Dette utgjer vår habitus. Og denne er stadig i endring. Når vi uttrykker korleis vi skiljer mellom pent og stygt, utsøkt og vanleg, viser vi for andre kvar vi står. Og det som avgjer kvar vi havnar, er bestemt av to faktorar; vår økonomiske og vår kulturelle kapital (Bourdieu, 2002, s.3-17). Omgrepet økonomisk kapital treng neppe noko nærare forklaring, men kulturell kapital handlar om utdanning og opplæring, både i eit skulesystem men óg gjennom den påverknaden vi har fått i heimen så vel som via sosiale kontaktar forøvrig. Kor stor del vi har av kulturell kapital, handlar om mengda av kunnskap vi har tilegna oss innanfor den sosialt godkjende kulturen; dei legitime kunstartane (Gripsrud, 2002, s.75). Innanfor det kulturelle feltet som til dømes musikk utgjer, vil det vere eit hierarki der den gruppa som har vunne fram med sitt syn og fått sin smak godkjend, dominerar feltet. Kvar i dette feltet kvar enkelt av oss står, er altså grunnlagt i vår bakgrunn. Vi tek såleis ikkje våre valg utelukkande utifrå vår individuelle smak og frie vilje, valga våre heng nøye saman med utdanning og sosialt miljø.

I mitt prosjekt er ikkje målet å kartlegge habitusen til informantane for å sjå korleis deira buskikk og oppfatning av atriumhus heng saman med denne. Det relevante for meg slik eg ser det, er å høyre korleis folk uttrykker seg gjennom omtale og bruk av husa der smak er eit viktig element. Kva distinksjonar gjer dei? Korleis ønsker dei å framstå? ”Faktisk er den bærende ideen at for å eksistere i et rom, for å være et punkt, et individ i et rom, må en atskille seg, være annerledes”, skriv Bourdieu (2002, s.11). Altså skapar ein skilnader, ikkje nødvendigvis for å utmerke seg som noko meir enn andre, men for å gi seg sjølv betydning. Dette vil eg ha i tankane undervegs i oppgåva mi.

Eit viktig trekk ved distinksjonsteorien til Bourdieu, er at kapital betyr makt, såleis vil den med høg kapital dominere den med lite kapital. Ifølge Bourdieu er smaken dermed

hierarkisk oppbygd, og dei gruppene som er underordna, får sin estetikk vurdert i lys av den overordna estetikken, som fungerer reduksjonistisk på dei underordna sin eigen livskunst. Dette synet pregar også oppfatninga hjå dei underordna (2002, s.12). Denne drakampen om kva som er godkjent som det verdifulle og legitime, oppstår innad i dei ulike felta når det som er opplest og vedteke – doxa – blir utfordra av dei heterodokse (Gripsrud, 2002, s.73,74).

Den kulturen som blir ståande som det normative, blir såleis ikkje skapt av alle deltakarar i eit samfunn, derimot av dominerande grupper i samfunnet som får godkjent sine meiningar som det gangbare. Dei dominerte grupper overtek ordninga langt på veg, slik er alle med på å oppretthalde kulturen. Den dominerande part har såleis makt til å gjere sitt syn gjeldande, men er ikkje sjølv medvitne denne maktutøvinga dei i praksis driv (Gullestad, 1993, s.45).

I mitt materiale er det tre nivå av makt som gjer seg gjeldande. Det er arkitekten, OBOS og byggemyndigheitene på eitt nivå, det er burettslaget på det neste og til sist finn vi individet eller familien – den enkelte husstand. Når eg skal sjå nærare på relasjonane mellom desse, vil Bourdieu og hans arbeid vere viktig. Det ligg likevel ei fare i å overføre Bourdieu sine teoriar og kategoriseringar reservasjonslaust til norske tilhøve. Ikkje berre er strukturane annleis mellom det norske og det franske samfunn, der det sistnevnte synest å vere prega av større avstand mellom ein kulturell elite og vanlege folk enn vi opplever her heime. Men Bourdieu har óg vore kritisert både for determinisme og for si slette behandling av arbeidarklassen (Reiakvam, 1997, s.108; Londos, 1993, s.16). Det siste har komme fordi han yter liten plass i undersøkinga si til desse menneska og fordi han sjølv har definert den legitime kulturen han stiller dei spørsmål om (Londos, 1993, s.90). For meg er det likevel relevant å bruke Bourdieu. Som etnolog Oddlaug Reiakvam påpeikar, kan det hende vi har andre og fleire kapitaltypar i vårt samfunn som opererer parallellt, men likevel er omgrepa hans nyttige som inspirasjon til å sjå på kultur frå ulike perspektiv (Reiakvam, 1997, s.108,109).

Byggeskikk og arkitektur

Eit velbrukt omgrep innan etnologisk kulturforskning, er byggeskikk. Det var samfunnsforskar og teolog Eilert Sundt som skapte dette uttrykket (Christensen, 1995, s.13). På 1800-talet føretok han omfattande studiar av husa til folk rundt omkring i landet, og avdekka gjennom desse korleis ulike landsdelar hadde utvikla lokale og regionale normer for korleis hus skulle oppførast og innreist. Byggeskikk står såleis for eit kulturelt forankra og

innarbeida mønster som endrar seg med tid, stad og sosialt miljø. Slike skikkar av ulik art finst i alle kulturar, og dei uskrivne reglane i kollektivet blir følgt i større eller mindre grad av kvart enkelt individ.

Byggeskikk og arkitektur har gjerne vorte sett som representantar for to tradisjonar innanfor bygging av hus. For etnologen Anne Louise Gjesdal Christensen høyrer byggeskikk til ein folkeleg, konkret tradisjon (1991, s.74-76). Medan kunnskapen i den folkelege tradisjonen blir ført vidare gjennom munnleg overføring og fysisk omgang med material og reiskap, tilhøyrer arkitektur ein meir abstrakt tradisjon der teikning og skrift er viktige symbol i memoreringa og overføringa av kunnskap. I den folkelege tradisjonen løyser ein oppgåva på byggeplassen. Arkitekten skapar sitt verk ved teiknebordet. Arkitekten får sin kunnskap gjennom institusjonar som innfører han eller ho i dei varierende teoretiske retningane i den offisielle europeiske kulturen, og er altså knytta til eliten. Det inneber óg kjennskap til ideologiar om korleis livet bør levast og løysingar knytta til dette i det bygde miljøet. Innan arkitekttradisjonen kan ein i større grad synast villig til å endre oppfatning rundt stil og smak enn innan den folkelege tradisjonen, fordi ein forhold seg til ei internasjonal utvikling av arkitektur. Den folkelege tradisjonen hentar gjerne sine preferansar frå fortida og er såleis mindre endringsvillig.

Ei slik inndeling som ovanfor er likevel knytta til ei tid då folk sjølve kunne stå ansvarlege for bygginga av eigen bustad. Dette har gradvis endra seg med industrialiseringa, ikkje minst ser vi dømer på det i den sosiale bustadbygginga og framveksten av ferdighusbransjen. Å bygge og planlegge hus er i dag spesialisert på ein måte som hindrar dei fleste i å gjere det sjølv. Ein av konsekvensane ved moderniteten er nettopp den store auken i talet på såkalla ekspertsystem, der kunnskap har vorte meir og meir spesialisert og avstanden mellom tilverkar/produsent og brukar/individ har auka både i tid og rom (Giddens, 1997, s.24-29).

Vi kan likevel vanskeleg seie at det ikkje lenger finst ein eller fleire byggeskikkar. Men då må vi – som Arne Lie Christensen – sjå omgrepet i vidare betydning, ikkje utelukkande knytta til folk flest eller til spesielle tidsepokar, men som mønster som endrar seg med tid og sosial klasse. Innan alle sosiale lag har det blitt bygd og nytta hus etter ein gjeldande skikk, dette tok ikkje slutt med moderniteten. Såleis blir det vanskeleg å avgrense byggeskikkomgrepet frå arkitektur. Også arkitektur forhold seg til tradisjonar og skikkar på staden. Samtidig er dei framleis representantar for ein eksklusiv skikk, uttrykt gjennom det arkitektteikna, individuelt utforma huset (Christensen, 1996, s.30).

Ferdighusbransjen på si side, har møtt kritikk innan arkitektkrinsar for å representere ei forflatning av byggeskikken gjennom sin standardiserte masseproduksjon (Sørby, 1992, s.142). Bransjen kan i dag tilby hus i både tradisjonalistisk så vel som meir minimalistisk eller nyfunksjonalistisk stil, gjerne forstått som "arkitektstil". Ein forhold seg dermed både til ein folkeleg skikk og den meir eksklusive. Byggeskikk kan såleis fungere som eit overordna omgrep, men det er todelt: I normativ forstand uttrykker det reglar for korleis det bør byggast, anten desse er knytta til ein kulturelt forankra skikk eller definert av arkitektar. I deskriptiv forstand uttrykker det korleis det faktisk blir bygd, men òg korleis hus blir brukt og oppfatta.

I mi undersøking vil spesielt bruk og oppfatning stå sentralt, sidan bebuarane på Ammerud ikkje har fått bygge sjølve. Men nettopp difor vil fysiske endringar i utforminga òg seie noko om folk sine oppfatningar av husa dei bur i. Kva den enkelte gjer og meiner, må sjåast i lys av det normerte, av reglar uttrykt gjennom fagekspertisen på den eine sida og burettslaget på den andre. Om folk handlar i tråd med eller i opposisjon til desse reglane, og på kva måte, er interessant som eit ledd i å forstå oppfatningar som ligg til grunn for handlemåtane deira.

Kapittel 3. Kjelder, metode og fortolkning

Kjeldemateriale og metode

I mitt prosjekt utgjer studiet av det materielle, i betydninga fysisk uttrykk, ein sentral del. Gjennom studiet av hus søker eg å forstå menneskeleg buskikk og livsform; kultur. Og i tråd med den hermeneutiske tradisjon må det materielle, gjenstanden, settast i samband med den konteksten den er og har vore del av, for såleis å minske avstanden mellom den røynda det materielle er representant for, og det biletet forskaren skaper av denne. Forskaren er fortolkaren av det materiale han eller ho har tilgjengeleg, men denne fortolkninga er avhengig av ei førforståing; av kunnskap om dei tilhøva materialet er omgjeven av (Pedersen, 2004, s.216, 217). Førforståinga inneber også forskaren sin personlege ståstad og erfaringar, å overvinne desse er ikkje muleg. Men også dette utgjer ein føresetnad for forståing, ifølge filosofen Hans-Georg Gadamer (Krogh, 2003, s.243, 244). Eigne erfaringar gir grunnlag for å stille spørsmål. Søking i eit historisk materiale kan gi svar og ny forståing, men opnar samtidig for nye spørsmål. Slik blir forståinga av ein heilskap bygd opp ved at ein stadig vender attende til dei ulike delane og ser desse i høve til det store biletet. Korleis har så eg gått fram for å kontekstualisere mitt fokusområde, atriumhusa på Ammerud?

Av trykt materiale er både *OBOS-bladet*, fagtidsskrifta *Bonytt* og *Byggekunst*, aviser, referat frå møter i Oslo Bystyre, bøker om bustadpolitikk både på statleg og kommunalt nivå, og faglitteratur knytta til arkitektur nytta mellom anna for å kartlegge omstenda rundt bygginga av atriumhusa. I tillegg har det vore viktig for meg å sjå på kva bustadideal som har vore gjeldande i samtida, både på folkeleg og meir akademisk nivå. Dette har betydning ikkje minst for å forstå kvifor atriumhus fekk den merksemda det fekk frå arkitektar og planleggarar. Eit viktig verk i så måte har vore Jon Guttu si doktorgradsavhandling ”*Den gode boligen*”. *Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år* (2003). Han tek her føre seg debattane blant arkitektar og byggemyndigheiter i etterkrigstida om kva kvalitetar ein god bustad skal ha, såleis utgjer dette viktig bakgrunnsmateriale for meg.

Det er likevel samtalar med folk som bur i husa, observasjonar av utforming og bruk som utgjer den vesentlege delen av det empiriske materialet mitt, då det er den folkelege bruken som har hovudfokus i prosjektet. Eg har gått gjennom husa til informantane, fotografert heime hjå dei og rundt omkring utandørs på turar i området, og notert ting eg har observert i det fysiske miljøet. Det observerbare bør likevel samanfattast med kva folk fortel, fordi at ”[i] intervjuer [...] kan man nå människors tankar och funderingar, deras drömmar, idéer, värderingar, normer, förhållingssätt, farhågor och förhoppningar” (Fägerborg, 1999, s.61). Når eit hus på Ammerud har fått sett inn vindauge mot gata, samtidig som bebuaren hevdar at det er viktig å halde på det originale uttrykket ved atriumhusa, kan dette synast motseiande og inkonsekvent. Her er det viktig å stille spørsmål om kva som ligg til grunn for valget som er gjort. Skal ein søke å forstå menneskelege handlingar og resultatet av desse, må ein også prøve å forstå mennesket bak, og den livsverda han eller ho ser seg som del av.

Samtalane eg har hatt, har opna opp for nye spørsmål som igjen har fått meg til å søke attende til bøker og skriftleg materiale eg allereie hadde gått igjennom. På same tid har ny erkjenning medført eit nytt blikk på det innsamla intervjumaterialet. Slik har runddans i den hermeneutiske sirkelen stadig skapt større ringar og nytt syn på heilskapen.

Informantar og intervjuet

Frå oktober 2007 til februar 2008 var eg på besøk i 11 hus i Ammerudgrenda og snakka med totalt 19 bebuarar. Av desse var det 10 kvinner og 9 menn. I mitt utvalg av informantar var det viktig for meg at ulike generasjonar var representert, både den som har budd her sidan området var nytt, og folk som har flytta hit i seinare tid. For å sjå på endringar i eit bumønster over tid, på betydninga husa har hatt og eventuelle endringar i denne, var det vesentleg at eg

fekk snakke med folk i fleire aldersgrupper. Sidan husa i utgangspunktet var tenkt for familiefolk, er det også desse som utgjør hovudvekta i mitt materiale. Og talet på barn varierar. Men barnlause er òg representert. For dei eldste bebruarane er sjølvstendige ungane flytta ut, men såleis kan tilpasning av bustaden til ulike livssituasjonar bli avdekt. Eg valgte å ikkje knyte utvalget til yrke eller utdanning, utfrå tankegangen om at eit skilje mellom ein kulturell elite og eit meir folkeleg kultursyn ikkje nødvendigvis er samanfallande med akademisk utdanning versus handverkar, til dømes. Alle har det felles at dei er OBOS-medlemmar, og OBOS er ein organisasjon som i første hand retta seg mot folk som ikkje hadde økonomisk høve til å sette opp eigen bustad i bynære område – altså det eg vil kalle vanlege folk. Likevel kjem det fram av ulike kjelder at dei som flytta inn og kunne bli verande her, ikkje representerte dei lågare lag av folk flest, men i staden ein relativt ressurssterk middelklasse. Heller enn å sjå på yrkesbakgrunn har eg valgt å sjå på korleis bebruarane uttrykker seg for å seie noko om kva kulturell retning dei identifiserar seg med og eventuelt sjå det i høve til utdanning og yrkesvalg der det synest relevant. Det er likevel stor variasjon i kva folk har og har hatt som yrke blant dei eg har snakka med. Mange har høgare utdanning. Særleg hjå dei eldre kvinnene har utdanninga skjedd i forholdsvis vaksen alder, sidan dei var heimeverande medan ungane var små. I seks av husa bur det i dag pensjonistar, men alle – både menn og kvinner – har på eit tidspunkt i livet hatt betalt arbeid utanfor heimen. Blant informantane finn ein fleire representantar frå utdanningssektoren i form av lærar, lektor og assistent, det er folk med bakgrunn frå handverkarfag, økonomi, kontorarbeid og matlaging. Andre igjen driv eller har drive med salg, datateknologi, forskning og politisk arbeid. Enkelte har også vore sjølvstendig næringsdrivande. Fleire har hatt ulike typar jobbar gjennom eit langt liv. Så spreinga er stor når det gjeld yrke.

For å komme i kontakt med folk vende eg meg til styret i burettslaget og fekk gitt ut informasjon om prosjektet mitt gjennom deira informasjonskanal. Forventningane til at folk skulle melde seg sjølve til intervju var ikkje så veldig høge, men der tok eg grundig feil. Responsen var overraskande stor. Og utfrå den presentasjonen folk ga av seg sjølve, som alder, talet på år dei hadde budd i Ammerudgrenda, endringar dei eventuelt hadde gjort og storleik på familie, gjorde eg mitt utvalg.

Faren ved å gå fram på denne måten er at ein kan få eit utvalg som ikkje er representativt. Mange ser gjerne ikkje på seg sjølve som interessante nok og velger såleis å ikkje melde seg, andre er folk med klare oppfatningar om det aktuelle tema som ser dette som eit høve til å bli høyrte. Likevel trur eg at dei eg har plukka ut favnar breitt nok, i og med at eg hadde langt fleire som melde seg enn det eg hadde bruk for. Samtidig kan det vere interessant

å tenke over kva årsaker som har lege til grunn for at folk har meldt seg, og sjå om det finst fellestrekk her. Dei fleste informantane uttrykker stor begeistring over husa og mange har klare meiningar om korleis dei skal takast vare på. Dette kan gi inntrykk av at folk i Ammerudgrenda generelt er veldig nøgde og trivst godt, samtidig er det sannsynleg at det er dei som likar seg og har noko positivt å seie som faktisk vil snakke. Dei som tenker at dei skal flytte, er kanskje ikkje like pratevillige. Når eg skal sjå med kritisk blikk på det innsamla materialet, er dette viktig å ha i bakhovudet.

Av dei 11 husa eg besøkte, var det tre hus der eg berre snakka med ein person. Blant desse var det ei enke, elles var dei andre to i parforhold, som informantane forøvrig også var. Alderen spenner frå 40 til oppunder 90 år. Både intervju og observasjon i huset vart gjort under same besøket, og tok gjerne totalt 2-3 timar. Eg opplevde det hyggeleg og uformelt å snakke med folk og dei svarte villig på mine spørsmål. På førehand hadde eg utarbeida ein spørjeguide. Denne vart ikkje slavisk følgt men fungerte meir som ei rettesnor for meg, så eg skulle komme gjennom dei tema eg hadde tenkt. Såleis vart dei mange samtalande nokså ulike. Det var viktig for meg at situasjonen vart opplevd som ein samtale mellom likeverdige partar der også informantane hadde høve til å påverke utforminga.

Som etnolog Eva Fägarborg skriv, er intervjuet resultatet av eit samspel mellom alle involverte partar, ein konstruksjon der rollane er fordelt (1999, s.59). Den som intervjuar, stiller spørsmåla, men dette er ikkje det viktigaste; oppgåva er først og framst å få informanten til å fortelje. Og målet er å tileigne seg andre sitt perspektiv gjennom samtale og samspel (Esborg, 2005, s.101). Dette kan dermed innebære at ein sjølv må seie noko om kven ein er og kva ein står for. Kulturhistorikar Line Esborg erfarte under sitt feltarbeid om norsk EU-motstand at det nærast var eit premiss at ho tilkjennega sin ståstad i høve EU-spørsmålet og "at jeg kunne redegjøre for hvor jeg kommer fra i alle betydninger av ordet" (s.101, 102). Eg opplevde óg at folk var interessert i meg, kvar eg kom i frå, kva erfaringar eg hadde der eg budde, osv. Når folk høyrde at eg kom frå ein annan bydel aust i Oslo, på mange måtar lik Ammerud, auka gjerne interessa. Både Groruddalen og Søndre Nordstrand har store grupper av folk frå ulike kulturar, med dei utfordringane og kvalitetane det byr på. Sjølv om dette temaet var irrelevant for meg å diskutere utfrå det eg faktisk skulle skrive om, opplevde eg det som positivt å kunne utveksle erfaringar og finne fellestrekk. Det medførte gjerne at vi vart betre kjende og det vart enda lettare å prate. Skal ein oppnå ein viss nærleik til dei ein snakkar med, noko som er ein føresetnad for å forstå, må ein også vere villig til å la informantane sette premiss for samtalen. Intervjuet er altså ein gi-og-få-situasjon: "Skal man få innblikk i andres

liv, må man gjøre seg fortjent til deres fortrolighet, og da må man også gi av seg selv noe de andre ønsker å få” (Thorbjørnsrud, 2005, s.29).

Tolking av eit materiale; nærleik og avstand

Som fødd og oppvaksen i Norge, barn av norske foreldre og attpåtil mangeårig innbyggjar i Oslo, ligg det ei fare i at eg som forskar står feltet mitt for nært til å skape den forståinga eg gjerne vil. Som Line Esborg påpeikar, er det ”lett å gå i den fellen at feltet virker kjent, nært og derfor forutsigbart” (2005, s.99). Det kan vere fort gjort å ta ting for gitt, at eg forstår dei utfrå egne omgrep og kategoriar slik at andre måtar å sjå verda på går meg hus forbi. Som eg peika på tidlegare, er vi avhengige av ei førforståing for å kunne forstå, denne førforståinga inneber også forskaren sin eigen ståstad og erfaringar. Det er her vi hentar referansane for å forstå det vi tek inn gjennom persepsjonen. Såleis kan det å ha noko felles med informanten gjere arbeidet enklare; i Norge er oppfatninga rundt omgrepet familiebusnad nokså felles, men sannsynlegvis temmeleg annleis enn til dømes i Kenya eller Japan. Men eit analytisk blikk krev distanse.

I tidlegare kulturforskning har det å skape distanse til eit felt som verkar nært, vore sett som essensielt for å oppnå eit klart blikk. Dei svenske etnologane Orvar Löfgren og Jonas Frykman går så langt som å seie at det viktigaste for ein etnolog er teknikkane for å komme ut av eigen kultur (Frykman og Löfgren, 1994, s.11). Å studere eiga samtid kan gjere ein blind, såleis ser dei distanse i tid som eit viktig hjelpemiddel for sitt prosjekt i boka *Det kultiverte menneske* (1994). Esborg og kulturhistorikar Terje Planke stiller seg begge undrande til at det skal vere viktigare å skape avstand enn nærleik til eit felt, basert på ein tankegang om at ein best forstår det nære gjennom skilnader framfor likskapar. Tvert om ser dei nærleik som ein føresetnad for å forstå, for å få tak i nyansane og mangfaldet som ligg i feltet (Esborg, 2005, s.100; Planke, 2005, s.209). Planke utdjupar dette ved å støtte seg til sosialantropolog Fredrik Barth, som hevdar at kultur er spreidd utover som overlappende ringar (Planke, 1999, s.48,49). Som enkeltindivid skiftar vi mellom desse ringane og har kulturelle fellesskap med mange. Såleis vil det alltid vere noko som er annleis frå eitt menneske til eit anna, sjølv der ein deler kultur. På eitt eller anna punkt *er* såleis forskaren framand, meiner Planke.

Etnologen Billy Ehn påpeikar også faren i å ”go native”, å komme for nær feltet utan den naudsynte distansen, men er også klar på at forskaren er sitt eige forskningsinstrument, og må spele på seg sjølv som privatperson for å komme nær nok (Ehn, 1996, s.120-129). Han framhevar eit dialektisk forhold mellom nærleik og analytisk avstand. I min situasjon oppfatta

eg ikkje at det var problematisk å oppnå den naudsynte avstanden, fordi eg erfarte at i mi førebuing til feltarbeidet kom distanseringa på mange måtar av seg sjølv. Spørsmålet er heller om eg deretter klarte å komme informantane nær nok til å forstå kva atriumhusa betydde for dei. For det må jo vere målet – å komme så nær at ein forstår kva utsagna til informanten betyr og kva kontekst dei inngår i (Esborg, 2005, s.99).

Før eg gikk ut i feltarbeid, hadde eg ei førforståing prega av teori og metode, intervjuteknikk og ulike syn på kultur og seige strukturar. Eg prøvde å sette meg inn i stoff som omhandla arkitektur og bustadpolitikk i Oslo i tida før og under bygginga av Ammerud, for å sette atriumhusa inn i ein større kontekst og gjere meg i stand til å stille dei rette spørsmåla. Dette var med på å tilføre kunnskap eg ikkje hadde og å endre forforståinga. Å gå nærare inn på ideane bak funksjonalismen for eksempel, skapte i seg sjølv ein distanse til feltet. Det gjorde sitt til at eg kunne sjå på atriumhusa med eit anna blikk enn det erfaringsbaserte; dei aller fleste av oss har jo ei eller anna erfaring i det å bu. Såleis var min innfallsvinkel til intervjuet temmeleg annleis enn informanten sin.

Men også utfrå mi eiga erfaringsverd vart husa i Alunsjø borettslag til tider ei oppleving av noko som klart skilte seg frå det eg kjenner frå før. Som eg seier det i innleiinga, kjendest husa på Ammerud strengt lukka for meg som utanforståande første gongen eg såg dei. Sjølv har eg nokså fritt innsyn frå tre av fire sider i min bustad, hagen legg heller ikkje særleg til rette for privatliv, utan at dette plagar meg i større grad. Men når den enkelte fortalde om korleis familien kunne ete frukost utandørs utan tanke på å tre ut av pysjen til dømes, opplevde eg det ikkje vanskeleg å sjå kva betydning atriets har, sett frå informanten sitt perspektiv. Atriets disponerar for heilt andre handlingar enn kva min hage gjer. Samtidig kan dette kontekstualiserast både gjennom gjeldande buideal for tida atriumhusa kom til i, men óg i høve til ein moderne, borgarleg kultur som skiljer skarpt mellom det private og det offentlege. Eg vurderar altså det folk seier utfrå ulike ståstader og perspektiv, og meiner eg har klart den kontrasteringa som trengs for å få fram det konsensuelle i kulturen (Sørensen et al., 2008, s.33,34).

Det var viktig for meg å få eit godt innblikk i korleis den enkelte familie lever sitt liv i sitt hus, til det måtte eg dermed stille spørsmål til det som kan synast opplagt, som til dømes korleis folk brukar soverommet, kjøkenet, osv. Den enkelte husstand ga såleis uttrykk for bakgrunnen til sine handlingar. Ved å gå ut av det enkelte intervju og samanlikne med kva dei andre hadde sagt og gjort, kunne tema eg ikkje hadde tenkt på, tre fram.

Eit døme på dette er temaet om gangen eller entréen, noko eg i utgangspunktet ikkje hadde tenkt å skrive om. Eg er sjølv mor til to og hadde ikkje store vanskar med å sjå føre

meg dei praktiske problema mangelen på ein ordentleg entré kan medføre, med sølete sko og klede som helst skal av før ungane får komme inn i stova. Her følte eg at mi eiga erfaring kom godt med. Entréen viste seg altså å vere noko mange hadde meiningar og tankar om. Dermed vart det óg viktig for meg, noko som medførte at eg måtte oppsøke ny litteratur og samtidig vende attende til allereie gjennomgått litteratur med nye problemstillingar som utgangspunkt.

Som hjå sosialantropolog Marianne Gullestad, er også mi erfaring at ein må vere villig til å omformulere problemstillingar eller analysekategoriar utfrå dei erfaringar ein gjer i feltarbeidet (1993, s.20). Kva som til ei kvar tid i prosessen har verka relevant å vite meir om, har såleis endra seg undervegs. Det å gå gjennom intervjuar har skapt ny trong for å oppsøke faglitteraturen, og deretter har eg igjen søkt attende til kva folk seier og gjer for å komplettere biletet. På denne måten opplever eg at eg har klart å få til ei fruktbar veksling mellom det nære og det fjerne, eit dialektisk forhold der delane utfyller kvarandre og skapar ein større heilskap enn summen av dei.

Etikk

For meg har det vore eit viktig poeng at ikkje informantane skal kunne kjennast att av andre som les oppgåva mi. I forkant av kvart intervju fekk informantane eit informasjonsskriv dei underteikna på, der det stod litt om tema for feltarbeidet og kva materialet skulle nyttast til. I tillegg stod det om kva rettar dei hadde til å trekke seg frå prosessen, også etter at intervjuet var gjort. Ingen har trekt seg og ingen uttrykte særleg frykt for å bli attkjend. Folk snakka derimot ganske så fritt og stilte seg positive til at eg fotograferte.

I ei slutta gruppe som eit burettslag utgjer, er det likevel ei fare i at eg som utanforståande kan vekke til live latente konflikhtar eller medverke til eit endra syn på eigne hus innad i gruppa av atriumhusbebuarar, gjennom eit auka medvit. Som materialet mitt etter kvart vil vise, finst det ulike oppfatningar om kva kollektive reglar ein bør ha for å ivareta husa i Alunsjø borettslag. Slike motsetnader bør ikkje slå attende på den enkelte informant.

Eg har likevel valgt å la folk få uttrykke seg mykje i direkte sitat, med dei språklege eigenartane den enkelte måtte ha. Eg meiner dette er naudsynt for å underbygge mine fortolkingar i argumentasjonen, sidan det gjer det muleg for lesaren å fortolke på sin måte og i større grad etterprøve mine konklusjonar. I tillegg gjer bruken av sitat personane meir levande og tilstades for den som les.

På den andre sida inneber det å la folk få framstå med eigne ord og ”stemme” ein viss risiko for at dei kan bli attkjende (Alver og Øyen, 1997, s.121,122). Kva som blir sagt og

korleis, avslører mykje om ein person. Språk er nært knytta til identitet, og idealet om å modifisere folk sin talemåte minst muleg gjer at det er vanskeleg å garantere full anonymitet. Eg har prøvd å balansere desse krava etter beste evne. Eg nyttar óg bilete, men knyter ikkje desse til spesifikke utsagn, personar eller hus. Og eksteriøre bilete viser ikkje hus tilhøyrande folk eg har intervjuet. Såleis vil ikkje alltid samanhengen mellom det observerbare og det folk seier framstå like tydeleg for lesaren som for meg, sjølv om denne samanhengen utgjer eit viktig grunnlag for mine fortolkningar. Bileta er likevel nyttige som ei eksemplifisering av det eg snakkar om.

Intervjupersonane er såleis koda utfrå husnummer, kjønn og alder for å ivareta anonymitet, men samtidig spring attende til intervjumaterialet. Det betyr til dømes at 1M40 er ein mann i 40-åra, i hus nummer 1. Det vil likevel alltid vere ein sjanse for at nokon der ute kan legge saman to og to og få fire, anten fordi dei kjenner att eit bilete, dei kjenner vedkommande som uttalar seg, eller set utsagn opp mot ting dei observerar i nærmiljøet. Håpet mitt er at ingen kjenner seg støtt etter å ha lese oppgåva.

Tidlegare forskning

Å studere hus og buformer er eit tema ein ofte kjem attende til innan fleire forskningsretningar. Sosialantropologar, kunsthistorikarar, arkitektar, historikarar og sosiologar så vel som etnologar og kulturhistorikarar har sett bustaden eller heimen som eit felt det stadig kan skapast ny kunnskap rundt. Innan etnologien er det nok å nevne Eilert Sundt og hans detaljerte og omfattande kartlegging av byggeskikk og innreiing på landsbygda på 1800-talet. Hans arbeid er framleis relevant med tanke på omgrepsbruk, men óg hans respekt for vanlege folk sine handlingar og måtar å innrette seg på, som han såg hadde sine årsaker. Av nyare dato finn vi Arne Lie Christensen si bok *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid* (1995) som tek i bruk mykje av funna Sundt gjorde. Christensen viser såleis dei lange linjene i norsk byggeskikk og bukultur, og er relevant for meg når eg skal vurdere måtar folk innrettar seg på i dag i lys av fortidige kulturelle oppfatningar rundt det å bu.

Atriumhuset er det forska lite på innan den norske kulturhistoria og etnologien, derimot var etnolog Anne Louise Gjesdal Christensen oppteken av bybustaden og livet i byen i sitt arbeid, som vi finn fleire dømer på i artikkelsamlinga *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø* (1991). Hå ho handlar det om den folkelege byggeskikken og livsforma i byen som fekk utfalde seg i utkanten av Oslo før byplanleggarar tok over. Det er

denne ho tek utgangspunkt i når ho snakkar om framtidig byplanlegging der omsynet til den menneskelege målestokk må stå i fokus. Atriumhuset er også tenkt som bybustad, såleis er funna til Gjesdal Christensen relevante for meg å vurdere mitt materiale i lys av.

Innan andre fagfelt er det også forska på kultur knytta til livet i heimen. Ein kjem vanskeleg unna sosialantropolog Marianne Gullestad i så måte, som i boka *Kultur og hverdagsliv* har teke føre seg grenser i heimen og folk sitt forhold til oppussing, til dømes.

Den tidlegare nevnte avhandlinga '*Den gode boligen*'. *Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år* (2003a), skrive av arkitekt og forskar Jon Guttu, tek føre seg korleis fagfolk – særleg arkitektar, men óg byplanleggarar, entreprenørar og politikarar – har vurdert den gode bustaden gjennom dei siste 50 år. Kva forhold har dominert diskursen og korleis har arkitektane svart på utfordringane samfunnet har peika på? Dette er spørsmål Guttu tek opp. Mitt prosjekt ligg ikkje så langt unna Guttu sitt, i og med at også eg er oppteken av bustadkvalitet og kva intensjonar aktørane bak atriumhuset har hatt. Men mitt fokus vil ligge på brukarane meir enn dei aktørane som stod bak. Guttu sitt arbeid er likevel viktig for å kaste lys over miljøet og tida atriumhusa vart skapt innanfor. Det same gjeld for det historiske verket om Husbanken, *De tusen hjem. Den Norske Stats Husbank 1946-1996* (1996) utgitt i høve 50-årsjubileet til banken og skrive av historikarane Elsa Reiersen og Elisabeth Thue. Her er det bakgrunnen for opprettinga av Husbanken, kva rolle den har hatt i norsk bustadbygging etter krigen og kva ideologiar og oppfatningar den har styrt etter, det handlar om.

Eit anna nyttig forskningsarbeid for meg er rapport nr.58 frå Norges Byggeforskningsinstitutt, populært kalla "Ammerudrapporten" (Sæterdal og Hansen, 1969). Dette er ein gjennomgang av forholda bak Ammerudutbygginga der det særleg blir stilt spørsmål ved det ein oppfattar som manglande brukarmedverknad og politisk styring. Rapporten er eit historisk dokument der fleire av aktørane bak får komme til orde i form av direkte utsegner. Såleis er den nyttig for mi fortolkning av kva aktørane handla etter og intensjonane dei hadde, samtidig som rapporten er eit viktig innlegg i den offentlege diskursen rundt bustadsaka og den gode bustaden på den tida.

Av kulturhistoriske hovudfagsoppgåver finn eg *Eneboligen – naturen – kjernefamilien. Det norske byggefelt i kulturhistorisk perspektiv* av Gry Ingunn Eliesen (2005) interessant fordi ho tek føre seg einebustaden, som er det flest nordmenn ser som idealbustaden og som eg samanliknar atriumhuset med i mi oppgåve. Arkitekt Eli Støa si avhandling *Boliger og kultur. Norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer* (1996) og boka *Klar – ferdig – hus! Norske ferdighus gjennom tidene* (1992) av

kunsthistorikar Hild Sørby har også ein bustaden som fokus, men dei har ulike perspektiv. Sørby tek føre seg ferdighusbransjen og kvifor denne har så høg popularitet blant vanlege folk, og er mest oppteken av stilar og det visuelle uttrykket. Støa går meir inn på kva ideal og forestillingar som ligg til grunn for valga bebuarane tek, med omsyn til estetikk så vel som plassering av vindauge og innreiing av hage. Alle tre har dermed funn det er relevant for meg å samanlikne med.

DEL 2: Bustadsaka etter krigen – linjene fram mot Ammerud

I denne delen vil eg sjå nærare på dei omkringliggande forholda som prega bustadsaka i Oslo i etterkrigstida og fram til 1960-talet. Jon Guttu hevdar at arkitekten i sitt arbeid blir påverka av fleire ulike aktørar, både fagfolk innan bustadbygging og -planlegging, statlege og kommunale reglar og lover, i tillegg til brukarane sjølve. Arkitekten svarar dermed på den samfunnskonteksten han eller ho opererar i. Såleis vil eg sjå på dei dominerande aktørane i skapinga rundt atriumhusa på Ammerud, for å finne ut av intensjonane som låg bak det som vart skapt. Eg kjem til å konsentrere meg om oppdragsgjevar OBOS og kva oppgåve boligkooperasjonen meinte den hadde, i tillegg kjem eg inn på bustadpolitiske tilhøve. Dette er med på å sette rammene arkitekten skulle jobbe innanfor. Den faglege bakgrunnen til arkitekten er også av vesentleg betydning. Kva tradisjon stod han innanfor, kva syn hadde han på bustaden og korleis vurderte han dei problema han skulle finne løysing på? Bustaddebatten blant fagfolk i etterkrigstida var sterkt prega av kravet om å gje folk nok plass å bu på, særleg barnerike familiar. Men bustaden skulle vere meir enn tak over hovudet, den måtte gje både vaksne og barn høve til å finne ro og kvile, men også rom for godt samver. Korleis svara arkitekt Håkon Mjelva på argument i den faglege debatten? Og i kva grad hadde folk – som brukarar med erfaring i det å bu – noko reelt høve til å påverke det bygde miljøet?

Eg vil likevel begynne med ei lita utgreiing om framveksten av villa- eller einebustadidealet slik vi kjenner det i dag. Tidlegare har eg teke føre meg kva som karakteriserar einebustaden, og som dannar bakgrunnen for dei punkta eg ser atriumhusa i lys av. I det neste vil eg seie noko om bakgrunnen for at akkurat villaen vart så ettertrakta som buform, om samanhengen mellom dette og moderniteten. Så vil eg sjå nærare på bustadundersøkinga som starta under krigen, denne sette i stor grad premissane for det som skjedde seinare når det gjeld bustadbygging i Oslo. Deretter kjem litt om politikken som vart ført og OBOS si tilnærming til bustadproblemet, før eg går nærare inn på det modernistiske arkitektmiljøet som særleg pregar Mjelva. Til slutt kjem eg inn på atriumhuset og den norske debatten rundt dette.

Kapittel 4. Den viktige bustaden

Den borgarlege heimen og villaidealet

Dei store samfunnsendringane som skjedde på 1800-talet, med industrialisering og flyttestraum til byane, medførte også store omveltningar i det sosiale landskapet, skriv etnolog Orvar Löfgren (1994, s.73). Auka mobilitet skapte trong for nye konstellasjonar, nye grupper å identifisere seg med og gjennom, og det var i dette landskapet ein ny borgarklasse vaks fram. Det var óg på bakgrunn av dette grensene mellom privat og offentleg, heimen og verda utanfor, oppstod. Den nye borgarklassen skapte sin eigen ideologi der kjærleik, kjernefamilien, heimen og ikkje minst moral var viktige faktorar. Familien vart halden saman av kjenselemessige band, den var tufta på kjærleiken mellom mann og kone, mellom foreldre og barn, og heimen var den fysiske ramma rundt (Löfgren, 1994, s.76,104,105). Korleis denne heimen var innreia, viser det verdisynet og verdsbiletet som prega borgarskapet. Bustaden vart her både vern mot utanomverda og scene ein viste seg fram på, såleis var inndelinga i sfærer med klare grenser viktig. Slik blei også privatliv for individet muleg.

Velståande forretningsfolk som dreiv si verksemd i bykjerna i Kristiania, hadde sine bustader borte frå det stressande forretningslivet i sentrum. Med industrialiseringa skjer det altså óg ei differensiering i bylandskapet. Borgarskapet sitt bumiljø vart skilt frå forretnings- og produksjonssfæren, og dei budde langt unna arbeidsfolket. På vestsida av byen heldt dei meir velståande til. Og rundt slottet vart det bestemt at det skulle ligge villaer med hage rundt, tilgodesett for folk som kunne bygge representativt (Brochmann, 1981, s.102). Når Homansbyen utover 1860-talet vart oppført, låg det strenge vedtekter bak som skulle sikre fred og privatliv. Husa bar preg av historismen som herska på denne tida, idet dei representerte arkitektoniske retningar henta frå ulike tidsepokar og verdshjørner. Når Camilla Collett i 1869 kritiserar husa i Homansbyen, er det stilen og det ytre ho heng seg opp i, medan saknet etter luft og fri himmel for ”de mange i den kvalme By forkomne” har ho stor forståing for (Brochmann, 1981, s.69,104). Kontrasten by – land i tydinga kaos – harmoni er tydeleg tilstades.

For borgarskapet i byen fekk såleis naturen rolle som motsats til industri, skit og støy i det menneskeskapte bylandskapet, og konnoterte fritid i kontrast til arbeidsliv. I nasjonalromantisk ånd søkte ein naturen for rekreasjon, den representerte det sunne og friske, og fungerte som ein tilfluktsstad frå bylivet (Löfgren, 1994, s.60). For det svenske borgarskapet står livet i sommarhuset på landet for alt som er ”lyst og ekte, varmt og sanselig, et liv fylt av magi og følelsesrus, et ’ekte’ liv” (Löfgren, 1994, s.61). Også for borgarskapet i

den norske hovudstaden var det å dra til eit hus på landet, litt utanfor bykjerna, eit mykje brukt alternativ (Sørby, 1992, s.23).

Fokuset på, og ei nærast grenselaus lovprising av kjernefamilien skjer gjennom mange ulike kanalar rundt århundreskiftet, skriv Orvar Löfgren (1994, s.118). Og for mange borgarlege fruer vart det ei meiningsfull plikt å drive opplysning med tanke på å forbetre livsvilkåra til den fattige arbeidarklassen, og dei vende seg til kvinnene og fokuserte på heimelivet. Men bustandarden var elendig for mange. Ei viktig oppfatning som vaks fram var at med betre bustader ville óg moralen og trivnaden auke, dermed oppnådde ein eit velfungerande samfunn for alle. Medan arbeidarkaserner gav grobotn for drikking, umoral og brotsverk, var det ei betre løysing å gi arbeidarane eigne, sunne og frittliggande bustader med hage (Sørby, 1992, s.34). Dette er bakgrunnen for prosjekt som "Egne hjem"-kolonien på Ekeberg og Ullevål Hageby.

Som ledd i ein sosialdemokratisk politikk ga ein også vanlege folk høve til å bygge seg eigen bustad gjennom opprettinga av Arbeiderbruk- og boligbanken i 1903 (Christensen, 2002, s.102,103). Ei mindre uttalt årsak var at ein ville demme opp for opprør ved å skape stabilitet for ei uroleg gruppe. For arbeidarfamilien i det nye industrisamfunnet var rollane klart fordelt, mannen arbeidde på fabrikk og sørga for inntekta, kona stelte heime og tok seg av jordlappen rundt huset saman med barna. Ramma rundt kjernefamilien vart slik fastare og meir stabil, med heimen som sentrum og felles prosjekt, og lønnsarbeidet som økonomisk basis.

Det vi ser att her, er fleire ting. Idealet om eigen, frittliggande bustad er den perfekte ramma rundt prosjektet kjernefamilien. Her kan ein innreie bustaden i høve til dei skiljelinjene som kulturen set; mellom ein sosial og representativ sfære og ein meir intim og privat, mellom barn og vaksne, og mellom kjønna. Med hage rundt har ein tilgang til eit stykke natur, som i likskap med heimen står for rekreasjon, velvære og det gode liv. Samtidig er villaidealet – som Guttu påpeikar – ei vidareføring av butradisjonen på den norske landsbygda, der også husmannen hadde sitt eige hus med tilhøyrande jord. For arbeidarfamilien i dei norske industritettstadane var det utover 1900-talet vanleg å drive litt attåttnæring på eigen jordlapp, dette kan vi sjå som ei tilpassing mellom det gamle jordbruksmiljøet og eit moderne industrisamfunn (Christensen, 2002, s.103). Den frittliggande bustaden synest såleis å ha favna breitt blant dei sosiale klassane i samfunnet, den ga rom for borgarlege verdiar samtidig som ein kunne vidareføre eldre tradisjonar knytta til dei mindre ressurssterke.

Bustadundersøkingane 1943-1958

Krigsåra 1940-45 blir i boka *Mennesker og boliger* kalla "den stille tiden" (Brochmann, 1948, s.5). I desse åra var all sivil byggeverksemd forbudt i Oslo, ein by som i fleire tiår hadde hatt problem med å skaffe nok bustader til sine innbyggjarar. Bustadsaka var såleis ikkje eit nytt tema i den offentlege debatten, som stort sett var prega av fagfolk sine meiningar og for det meste handla om å bygge raskt nok, til ein pris folk kunne leve med.

Det nye som skjedde i krigsåra, var at ein dreia fokuset over på folk sine egne erfaringar med det å bu. Arkitekt Carsten Boysen kritiserar i ein artikkel i 1942 mangelen på innhenting av brukar erfaringar når det gjeld leigegardar og bustader for vanlege folk (Anonsen, 1948, s.25-27). Arkitektar hadde lenge fått kraftig kritikk for sine bygg, fordi planløysingane i leilegheitene var for dårlege. Samarbeidet mellom byggherre og arkitekt ga ikkje ønska resultat fordi byggherren, i motsetnad til når det handla om offentlege bygg eller villabygg, ikkje kunne stå som nokon sakkyndig. Han hadde med andre ord ikkje kunnskap om kva som skulle til, og brukarane fekk ikkje komme til orde med sine erfaringar. Boysen stiller spørsmålet om ikkje arkitektane burde sette i gang systematiske undersøkingar. Og denne artikkelen var det som "faktisk ga støtet til Selskabet for Oslo Byes Vel's boligundersøkelse, og de avsnittene som er sitert her, gir i alt vesentlig vårt arbeidsprogram" (Anonsen, 1948, s.27).

Undersøkinga som vart sett i gang i 1943 er basert på detaljerte intervju med leigebuarar føreteke både av arkitektar og psykologar, og observasjonar gjort på staden med sirlege nedteikningar av møbeltype og storleik. Resultatet viste skremmande stor grad av trangbuddheit blant folk i byen. 6-8 menneske i ei 2-romsleilegheit var ikkje uvanleg. Buvanane til folk flest var heller ikkje noko å skryte av, der fagfolk ønskte seg klarare funksjonsdeling mellom romma, heldt folk på gamle mønster der søvn, eting og opphald gjekk om einannan. Samtidig var representasjonen viktig, romma vart dermed gjerne møblert som salong/spisestove på dagtid. Men forfattaren viser likevel forståing for folk sin måte å bruke bustaden på idét han skriv: "Noe av hovedsaken ved vårt materiale er nettopp dette at vi ikke bare får vite *hvordan*, men nesten alltid kan finne et *hvorfor*" (Anonsen, 1948, s.39). Det var gode grunnar til at folk gjorde som dei gjorde. Det var ikkje viljen det stod på, men ein handla som best ein kunne utfrå forholda.

Nye bustadundersøkingar vart påbegynt både i 1950 og i 1958, som oppfølgingar til den første. Konklusjonen var at folk i aukande grad hadde endra innreiinga si i tråd med arkitekar og fagfolk sine intensjonar. Samtidig hadde gjerne familiane blitt mindre med åra – ungane var flytta ut, leigebuarar var borte. Forholda låg dermed betre til rette. Det positive

fagfolk såg var at fokuset var snudd frå det representative og over på det praktiske (Brochmann, 1961, s.92). Det betydde funksjonsdeling i form av soving på eige soverom i seng, noko ein såg som meir hygienisk og praktisk. Spisemøblane i stova hadde mange fjerna, dette blei berre representasjon når ein likevel åt på kjøkenet. Vaksne sov i større grad atskilt frå større barn, og større barn av ulikt kjønn sov kvar for seg. Dette ga meir privatliv til alle partar. Det hadde i det heile komme ei klarare differensiering i leilegheitene, dei vart i større grad nytta slik arkitekten hadde tenkt. Enkelte stader i nyare bygg var planløysinga gjort med tanke på å tvinge folk inn i det fagleg sett beste mønsteret, til dømes ved å gjere kjøkenet ekstra lite. Men det såg ut til at folk foretrakk å ete på kjøkenet likevel og dei klaga på storleiken (Brochmann, 1961, s.70, 72, 75). Det interessante spørsmålet i denne samanhengen blir da om fagfolket lytta til folk sine ønsker og behov, eller om dei skulle drive opplæring? Tilfellet med lite kjøken peikar i retning opplæring. Så sjølv om målsetjinga med undersøkingane var å hente inn folk sine buerfaringar så arkitektane kunne lære av dei, blir problemstillinga snudd på hovudet: Bustadundersøkingane viste korleis fagfolk – arkitektar – burde gå fram for å få folk til å ta til seg eit bumønster fagfolk meinte var det beste, altså var det folk flest som måtte oppsedast. Men det synest å herske stor einigheit om at denne type forskning var av vesentleg betydning for bustadsaka. Bustadproblemet kunne ikkje overlatast til private aktørar åleine, det var ei sak for stat og samfunn, fordi feil ga omfattande konsekvensar og store samfunnskostnader (Brochmann, 1950, s.55).

Kapittel 5. Bustadpolitikk og bustadkooperasjon

I Oslo har det på det meste av 1900-talet vore ei sterk kommunal regulering og kontroll med bustadtilbodet, når det gjeld bygging såvel som tildeling av bustader. I perioden 1914-28 stod kommunen sjølv for bustadbygginga, men etter ca. 1935 vart dette overlevert til private og halvoffentlege aktørar. Kommunen skaffa tomter og gjorde dei byggeklare, medan sjølve bygginga vart føreteke av bustadkooperasjonar som OBOS eller USBL. OBOS sprang i si tid ut frå ”Bygningsarbeidernes Boligproduksjon”, som i 1929 vart omdanna til ”Oslo og Omegns Bolig og Sparelag”, seinare OBOS (Nestor, 1979, s.20). Bakgrunnen for opprettinga var bustadnauda og den store arbeidsløysa mellom anna blant bygningsarbeidarar. Målet med den nye kooperasjonen var å skaffe medlemmane gode og billige bustader og samtidig auke sysselsettinga (Nestor, 1979, s.20,21). Denne ideelle målsetninga fall i god jord hjå mange politikarar, og dette er nok noko av grunnen til det samarbeidet som blei inngått mellom Oslo kommune og OBOS i 1935 (Guttu og Hansen, 2000, s.68). Jon Guttu og Thorbjørn Hansen

meiner vi kan sjå OBOS som ein frivillig organisasjon som utførte samfunnsnyttige oppgåver i samarbeid med og delvis finansiert av stat og kommune, der dei sistnemnde stod for fastsetting av retningslinjer og kontrollutøving (2000, s.69). OBOS vart i stor grad føretrekt som utbygger av kommunale tomter og fekk i prinsippet fortrinnsrett heretter.

I 1946 vart Den Norske Stats Husbank oppretta, eit viktig bustadpolitisk instrument i samfunnet. Med dette vart det eit statleg ansvar å sørge for økonomi til bustadbygging, gjennom å fordele kvotar til kommunane som dei vidareformidla til prosjekt Husbanken godkjente. Ein modernistisk arkitektstil slik vi kjenner det frå Le Corbusier og Bauhaus-funksjonalismen, med sine prinsipp om minimumsløysingar, vart styrande for Husbanken (Reiersen, 1996, s.45). Den asketiske modernismen fekk eit godt fotfeste i store deler av Europa etter krigen, ikkje minst fordi den representerte ein kontrast til nazistane og deira hang til nyklassisme og tradisjonell arkitektur (Rybczynski, 1988, s.232). Såleis vart modernismen assosiert med antifascisme og antitotalitarisme. Ei klokke tru på vitenskap og ny teknologi gjorde at bustadkvalitet vart bestemt etter grundige studiar og funksjonsanalysar, og krav til byggeprosjekt som Husbanken ga støtte til vart utarbeida deretter. I 1965 fekk juristane og økonomane i Husbanken selskap av ein ny profesjon; arkitekter. Inntil då skal haldninga ha vore at arkitekter dreiv med artige, men heller uviktige ting som ofte fungerte fordyrande for eit prosjekt (Thue, 1996 s.236,237). Pris synest å ha vore det styrande prinsippet.

Etter krigen var barnefamilier ei prioritert gruppe når det gjaldt bustader, dette kan vi sjå i samband med bustadundersøkinga føreteke gjennom krigsåra. Denne sette også ein ny standard for storleik. Treromsleilegheiter vart prioritert framfor toroms, som ein vurderte som for små (Guttu og Hansen, 2000, s.26). Det enkle bustadpolitiske målet var å bygge flest muleg bustader så raskt som muleg. Dermed ønskte kommunen tett og kompakt bygging framfor villastrøk, eit ønske dei delte med OBOS. Likevel var ca. halvparten av alle nybygde bustader på tidleg 1950-tal småhus (Guttu og Hansen, 2000, s.38). På landsbasis var tomannsbustaden bygd i tre den typiske husbankfinansierte bustaden fram til 1950 (Thue, 1996, s.143). Firemannsbustaden var òg mykje brukt. Rekkehuset, som av enkelte arkitekter vart sett som eit godt alternativ til tomanns- og firemannsbustader, fekk ikkje noko merkbart gjennomslag i Noreg på 1940- og 50-talet. Dette trass i dei engelske hagebyane som danna førebilete for prosjekt som til dømes Ullevål Hageby og "Egne hjem"-kolonien på Ekeberg, i dei første tiåra av 1900-talet. I Noreg vart desse husa utforma som to- eller firemannsbustader, truleg med bakgrunn i den norske tradisjonen med frittliggande hus (Guttu, 2003a, s.263,264).

Utover 1950-talet auka det med blokker i Oslo. Årsaker kan vere mangel på byggeklare tomter, og at kommunen ønskte eit større trafikkgrunnlag for store investeringar som til dømes T-banesystemet (Guttu og Hansen, 2000, s.33-38). I tillegg var Husbanken, gjennom nye reglar i 1951, uvillig til å finansiere einebustader i Oslo. Men medan blokkene på 1950-talet var i tre og fire etasjar, auka høgda på 1960-talet. Sosialt engasjerte arkitektar og planleggarar var mindre reserverte overfor gigantprosjekt enn politikarane (Guttu og Hansen, 2000, s.70). Ammerud er då også – som Groruddalen forøvrig – prega av blokker. Forutan kommunen, OBOS og Husbanken var også arkitektar opptekne av byutvikling og internasjonale idear knytta til modernisme, engasjert i bustadsaka. Poenget var ikkje berre å skaffe folk i byen plass å bu, det herska også ein ideologi om at gode bustader ga gode samfunnsborgarar, ergo var utforminga av bustad og miljø av vesentleg betydning (Benum, 2002, s.15).

Samanslåinga med Aker i 1948 ga Oslo nye areal å bygge på. Planlegginga av dei nye, store busamfunna som skulle skapast – drabantbyar – var prega av ønsket om høg arealutnytting, låge kostnader, og trygge, gode rammer rundt familien. Men byen skulle altså ikkje ekspandere vesentleg i utstrekning. På 1960-talet vart såleis høghuset svaret på dei fleste problem knytta til det å bu. Industrialisert byggeverksemd gjorde det mogleg å ferdigprodusere element i fabrikkar for så å montere dei på plassen. Einebustader vart sett som både arealkrevande og dyre, samtidig ga slike villamiljø lite rom for sosialt fellesskap gjennom sin mangel på samlingspunkt (Benum, 2002, s.18). Drabantby-konseptet skulle endre på dette; forutan bustader skulle det opprettast sosiale institusjonar i nærmiljøet som skulle skape relasjonar utover det reint familiære. Drabantbyane vart planlagt som eigne små bysamfunn, men ideane vart ikkje alltid utført.

Og kritikken kom. Denne gjekk mellom anna på at høghusa verka framandgjerande og utvikla sosiale problem, og korleis ville det vere å bu med småbarn i høghus? Høghusa samla mange menneske, men ga likevel lite høve for sosial kontakt. Fram mot 1960 vart forbodet mot småhus oppheva som ein konsekvens nettopp av kritikken mot desse ”bumaskinene” høghusa fekk ord på seg å vere. Samtidig såg også fagfolk at einebustaden hadde viktige kvalitetar ein måtte søke å ivareta ved bustadbygging, også i byen. Atriumhusa på Ammerud, i tillegg til rekkehuset, vart såleis eit svar på dette (Guttu, 2003a, s.262). OBOS merka også ønske om auka bustandard i form av større leilegheiter og einfamiliehus, men føler likevel dei må forsvare overfor medlemmane at dei – om enn i liten grad – bygger småhus når dei tek på seg Ammerudutbygginga (OBOS-bladet nr.2 1964, s. 7). Det blir framheva at det er kommunen som står for reguleringa av tomter til småhus, og OBOS må nytte alle høve til å

bygge. OBOS var jo stadig bunden av si målsetning om billege bustader, og køen av søkarar var framleis stor.

Kapittel 6. Atriumhuset – fagfolk sin favoritt

Funksjonalismen kjem att

Bustaddebatten som pågjekk i tiåra etter krigen er prega av to stikkord; storleik og funksjon. Bruksundersøkinga som vart føreteke under krigen viste til fulle at folk hadde tronge forhold, og måtte ha betre plass dersom bustadane skulle fungere som noko meir enn ein stad å ete og sove. Samtidig var den funksjonsdelinga i tid som folk foretok gjennom eit døgn, noko ein stor del av fagfolket ville ha bort, både av hygieniske og praktiske årsaker. Kjøkenet skulle ikkje nyttast som opphaldsrom, ei løysing for å bøte på dette problemet var å lage små kjøken utan plass til matbord, og heller lette tilgangen til stova. Det var viktig å kunne dele mellom ulike soner i bustaden, der det var høve til ro og kvile men også leik og arbeid – både for store og små. Og denne aktiviteten inne i bustaden skulle altså vere det styrande prinsippet for planløysinga (Guttu, 2003a, s.116-120). Vekk med tradisjon, formideal og kulturelt bestemte levemønster, dei generaliserte funksjonane i bustaden var avgjerande. Romma fekk såleis storleik og form avhengig av funksjonane dei skulle fyllast med, og planløysinga vart differensiert. Skiljet mellom vaksne og barn var viktig, likeeins søvn og opphald, gut og jente, i tillegg til at hygien og husmora sin arbeidssituasjon skulle ivaretakast på ein forsvarleg måte. Barn såvel som vaksne skulle dessutan ha høve til både fellesskap og privatliv. Dette var også i stor grad basert på resultatet frå bustadundersøkinga gjort under krigen. Her kom det fram nettopp kor upraktisk situasjonen for husmora ofte var, med små leilegheiter som hadde fleire uforenlege funksjonar i same rom og lite oppbevaringsplass. Ei differensiert planløysing medførte at fasaden dermed i prinsippet var det siste som kom til, det ytre skulle spegle det indre. Dette stod i motsetnad til tidlegare arkitektur som ein meinte var meir fasadeorientert. I delar av arkitektmiljøet var funksjonalismen sett som positiv i den forstand at den braut med tradisjonelle tankemønster om planløysing, og såleis klarte å redusere arealet – utan at det gjekk ut over bustadkvaliteten.

Etterkrigstida i Oslo var prega av sosialt engasjerte arkitektar som involverte seg i den sosiale bustadbygginga og i byutvikling. Og med samanslåinga av Aker og Oslo i 1948, kom også høvet til å få skape større bumiljø – drabantbyar. Tomter var likevel mangelvare, og utnyttingsgraden måtte vere høg. Dermed var forutsetningane tilstades for igjen å hente fram tankegodset frå funksjonalismen, ei retning innan arkitektur og byplanlegging knytta til

modernismen. Funksjonalismen fekk heller dårleg fotfeste på 1920- og 30-talet som anna enn ein stilart. Forutan bustadundersøkingane foreteke av Oslo Byes Vel både under og etter krigen, er det hovudsakleg to tidsskrift eg tek utgangspunkt i når eg skal sjå på debatten som prega fagmiljøet. Det er *Bonytt* og *Byggekunst*, på denne tida er begge desse fagblada laga av og for arkitektar. *Bonytt* endra seinare karakter til å bli eit arkitektur- og interiørblad for eit breiare lag av folket.

PAGON (1952-1956)

I 1952 kjem fagtidsskriftet *Byggekunst* ut med eit dobbeltnummer som i sin heilskap er via PAGON, Progressive Arkitekters Gruppe Oslo Norge. Dette er ei norsk gruppe av arkitektar tilknytta den internasjonale samanslutninga CIAM; Les Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, og blant medlemmane finn vi Christian Norberg-Schulz, Arne Korsmo, den danske arkitekten Jørn Utzon – og Håkon Mjelva, som seinare fekk ansvaret for utforminga av Alunsjø borettslag. CIAM oppstod som ein reaksjon på ein arkitektur som ein oppfatta lenge hadde vore "...løsrevet fra enhver kontakt med menneskenes levemåte" (PAGON, 1952, s.94), der gamle former blei leika med og repetert utan tanke for den kontekst dei oppstod i og kva betydning dei hadde hatt i si samtid. CIAM ville ta i bruk vitenskapen, samtidas teknologi og kunnskap til å skape bustader som fylte meir enn behovet for vern mot vær og vind. I dette låg også kravet om ei ny arkitektopplæring. Ein skulle frigjere seg frå absolutte skjønnheitsideal, og fokusere meir på å gi form til rommet, å definere det som skulle danne ramma for menneskeleg aktivitet. Utgangspunktet var at omgjevnadane har stor effekt på oss som menneske, dei kan stimulere til aktivitet eller dei kan passivisere oss. PAGON sitt mål var å skape aktivitet blant anna gjennom stort høve for den enkelte til sjølv å ta del i innreiing og planløyising av bustaden, for eksempel med mobile bygningselement. Ein stilte seg kritisk til masseproduserte og like bustader, fordi dette må vere basert på eit statistisk gjennomsnitt der "...ikke en bolig er helt riktig for sin familie" (PAGON, 1952, s.109).

Ønsket var altså å skape arkitektur for samtida, og trua på ny teknologi og vitenskap var stor. Funksjonalismen var ein arbeidsmetode, ikkje ein stilart, blir det hevda i *Byggekunst*. Form og funksjon høyrer saman, og arkitekten er den som skal kunne fortolke våre behov og finne løysingar som fyller dei. Det kviler såleis eit stort ansvar på arkitekten:

Arkitekten former våre omgivelser. Han må være klar over at dette er en pedagogisk oppgave. Han må vekke medmenneskenes behov, lære dem å se og få dem ut av deres sentimentale vaner. Han må akseptere, forstå og bruke vitenskapens arbeidsmetodikk og bekjempe den subjektive ekshibisjonisme i arkitekturen (PAGON, 1952, s.93).

Arkitekten må såleis oppdra den vanlege mann og kvinne, og søke å frigjere dei frå den bukulturen dei sannsynlegvis er fanga i utan at dei sjølve er i stand til å sjå det. Denne oppfatninga om eit manglande medvit hjå folk finn vi også att blant dei som foretok bustadundersøkingane, der det mellom anna frå psykologane heiter: "[F]å [er] oppmerksomme på hvordan en uheldig bolig virker på de voksnes nerver. Det ville kreve en viss innsikt i mentalhygiene og nervøsitet" (Waal, 1948, s.201) Og: "Folk flest er avhengige av sine vaner, deres syn på mange ting er knyttet til skikk og bruk, til konvensjonelle fordommer og faste forestillinger" (Brochmann, 1950, s.62). Tidlegare buvanar har såleis betydning for kva folk meiner om sin noverande bustad. Dermed kan ein få overraskande positive ytringar om forhold som inneheld "åpenbare feil" for arkitekten sine auge, fordi tidlegare buforhold var elendige (Brochmann, 1950, s.37). Formålet med undersøkingar blir såleis å avdekke kvar og korleis ein må sette inn støtet for å endre folk sine buvanar, snarare enn utelukkande å lytte til ønska deira – som jo er basert i eit "feil" erfaringsgrunnlag.

Det er også dette eg forstår utfrå PAGON si programerklæring, at ja, bebuarane skal ha stort høve til å påverke utforminga av sin eigen bustad, men heilt på eiga hand kan dei ikkje operere. Dei treng derimot rettleiing frå ein ekspert som kan fri dei frå tradisjon og fastlagde mønster, alt som hindrar dei i å tenke fritt. "Mulighetene for løsning finnes i høyere teknikk, uavhengighet av konvensjoner, større fantasi" (PAGON, 1952, s.93). Vitenskapen er til for mennesket, og avstanden mellom denne og mennesket må minskast. Og det skal arkitekten medverke til. "[V]i var levende interessert i å utvikle moderne arkitektur", seier Mjelva (Gjendem, 1998, s.105). Og uttrykket skulle vere nøkternt – å få det maksimale ut av eit minimum av midlar og plass (Gjendem, 1998, s.107).

Atriumhus i norsk presse

"Rabarbrakvarter" er et dansk uttrykk. Det er hverken et måltid eller et botanisk fenomen, men betegnelsen for visse nybyggerområder, som, især i hyperiferien, gror opp med omtalte plantes vulkanske kraft. Som regel er utgangspunktet en bar mark med knoppskytende selvbyggerhus, hvor ingen medfølgende vegetasjon formår å bortforklare de misforsåelser som materialiserer seg av mangel på faglig plan og bistand. (Michelsen, 1955, s.39)

Dette utsagnet finn vi i ein artikkel i Bonytt i 1955, under overskrifta "Attraktive atriumhus". Det uttrykker forfattaren si oppfatning om korleis eit område kan bli øydelagt gjennom å la folk sjølve få sette opp og utforme sine hus etter eigne innfall. Resultatet er "sjeldent [...]"

skjønt å skue”. Dette uttrykker ei klart elitistisk haldning der ein distanserer seg mot den ukyndige, i betydninga den som ikkje er utdanna innan arkitektur og dermed heller ikkje innehar den kulturelle kapitalen som trengs. Her nyttar det ikkje å påkalle seg tradisjon. Det er atriumhus teikna av dei danske arkitektane Jørn Utzon og Møgelvang Nielsen, vinnarutkastet i ein svensk arkitektkonkurranse, som blir presentert i artikkelen. Ifølge forfattaren er dette ”pedagogisk arkitektur” som tek ”menneskene i sin favn og stimulerer til aktivitet”. Intensjonane her har vore å ta omsyn til landskapet og gi rom til individuell utfolding. ”Herefter anerkjennes ikke de former for familieboliger, hvor mulighetene for fritidsbeskjeftigelse innsnevres til å lese avis og vanne potteplanter”, står det vidare (Michelsen, 1955, s.40). Densalgs familiebusader er å sjå som ”likkister”. Atriumhuset opnar derimot opp for eit differensiert ute- og inneliv, som er blitt eit aukande krav. Her går eit skarpt skilje mellom det ytre og indre, det offentlege og private. Ytre sett er husa like, med ei fast form som gir eit heilskapleg uttrykk. Men på innsida har bebuaren sin eigen, skjerma hagefleck der han eller ho kan utfolde seg etter eigen smak utan å ”forderve nabolaget”. Michelsen erklærer at dette er vegen å gå, idét han avsluttar med eit feiande dikt:

Holder De av høns og bi og katt? Vær så god, ta rolig fatt. Her trengs ingen reglementer, hva denslags anbelanger. Soltilbeder og nudister. Her går ingen rundt og lister. De kan freidig kaste skjorten og hengi Dem til solbadsporten. Småbarn leker trygt i gården. Her er freden ubeskåren. Om de kravler eller rusler, er de fjernt fra veiens trusler. Baker, båt og farbror Calle. Der er plass til alt og alle. Ingen lates feigt i stikken av den stygge estetikken. (Michelsen, 1955, s.41)

I 1961 finn vi ein ny presentasjon av eit atriumhusprosjekt i *Bonytt*, denne gongen i Danmark (Rognlien, 1961, s.188-191). Kingohusa ved Helsingør vart bygd på siste halvdel av 1950-talet, og kjem såleis etter dei ovanfor omtala svenske husa. Også her er forfattaren udelt positiv, og framhevar særleg pris og bevaringa av det omkringliggende landskapet som viktige eigenskapar. Arkitekten, som nok ein gong er PAGON-medlem Jørn Utzon, har likevel klart å skape rom for individuelle behov og smak, blir det sagt.

Atriumhus synest å ha hatt ei forholdsvis høg stjerne også i det norske fagmiljøet. Allereie i 1958 presenterar avisa Verdens Gang (VG) tre arkitektur som ”i disse dager slår et slag for den ’urbane enebolig’” og som kan fortelje kva eit atriumhus er og kvifor det bør satsast på dette i Oslo (Sørhus, 1958a, s.4). Journalist Kjell Sørhus er over seg av begeistring over eit hus som ”gir rom for all den individualisme i utforming eller fantasi i utsmykking De er i stand til å mønstre”, i tillegg til ei avsondra buform som ”gir sjelefred”. Andre stikkord er fleksibilitet, der eigaren står friare til å utvide utan omsyn til miljøet rundt, ein ser óg føre seg at grupperingar av atriumhus vil skape landsbystemning med smale gater, spennande smug og

opne plassar. Og landskapet kan bevarast fordi dei anonyme husa underordnar seg omgjevnadane. Arkitektonisk er dette å foretrekke framfor dei meir ”vanlege villastrøk”, der trangen til det personlege og eigenarta bryt opp det einskaplege uttrykket. Journalisten avsluttar – i all beskjedenheit – med å utfordre myndighetene til å legge til rette for atriumhus. Og veka etter kjem det meir:

Her er det igjen – ATRIUMHUSET! Boligformen som gir sjelefred og avspenning, og mulighet for å bo ensomt midt i byen. Huset som oppfyller drømmen om å vende tilbake til småbyens kronglete smug og idyll samtidig som det er svaret på våre allmektige kommunale fedres krav om muligheter for billig produksjon og en bedre plassutnyttelse. Og husk når De leser videre, Atriumhuset er en enebolig, er ikke noen drøm og må aldri bli noen motesak! (Sørhus, 1958b, s.4)

Huset oppfyller dermed alle ønsker, óg kravet til pris og plassbruk. For bebuaren er dette huset som gir rom for ulike buformer, der familien sjølv kan stå for utforminga av eigen heim innan fire veggjar som omfattar hus og hage.

Under overskrifta ”Romersk byggeskikk blir nyhet ved Oslo – Første atriumhus bygges på Høvik” presenterar VG i 1962 arkitekt Esben Poulsson sitt prosjekt for den heller pengesterke innbyggjar. Husa har forholdsvis stor buflate og utgraven kjellar under. Dette er ”ukonvensjonelle hus som er bygd for vår tids mennesker”, blir det sagt (Lode, 1962, s.10). Journalist Sigmunn Lode gler seg over ein norsk etterkrigsarkitektur som er i stand til å gå nye vegar.

I det store og heile var VG udeelt positive til atriumhuset og ga det stor merksemd, både norske, svenske og tyske løysingar vart trekt fram gjennom perioden 1958-63. Avisa dreiv óg ei form for opplysningsarbeid der historikken rundt husa vart kartlagt, og føremoner og bakdeler med dei ulike variantane blei presentert for lesarane. Og den klare fordelene var at atriumhuset representerte kvalitetar ein moderne bybustad burde ha; å bu tett men likevel sleppe å ta omsyn til andre. Dette siste blir framlagt som ein føremon for bebuaren både frå avisa si side og i faglitteraturen, men det er like mykje eit høgst vesentleg poeng for den kulturelle eliten; arkitektur og bustadplanleggarar. Innan sitt område kan den enkelte i atriumhus skape alt det visuelle kaos han forlystar, men utanpå forblir forma urørt. Såleis blir både eliten og folket ivareteke med atriumhuset, er oppfatninga, for ”[i]ngen lates feigt i stikken av den stygge estetikken” (Michelsen, 1955, s.41).

Ammerudvarianten

Atriumhuset har mykje til felles med rekkehuset, sidan vi i begge tilfeller kan snakke om fleire like hus som ligg vegg i vegg. Men det som tiltala arkitektane og byplanleggarane på 1960-talet, var det skarpe skiljet mellom privat og offentleg som atriumhuset ga høve for, også når det gjaldt uteområdet. Privatliv var eit viktig poeng, fordi ein var redd for at storsamfunnet var i ferd med å invadere heimen med aukande krav til deltaking og eit stadig meir hektisk kvardagsliv (Guttu, 2003a, s.270). Inspirasjonen til atriumhusa på Ammerud kom altså frå Danmark og arkitekt Utzon (Guttu, 2003a, s.272; Brantenberg, 2004, s.102). Utzon står som den som skapte gjennombrøtet for hustypen i Norden. På den eine sida skulle husa gi individet større rom for fritt å utføre sine aktivitetar ute og inne utan å engste seg for overvakande naboar, i motsetnad til dei tronge rammene blokkleilegheiter ga. På den andre sida, den byplanmessige sida, såg ein føre seg å ”bygge småhus uten å miste landskapet” (Guttu, 2003a, s.274). Atriumhuset vart såleis sett som eit godt alternativ til einebustaden i byområder. Arealøkonomisering var som sagt viktig i ei tid då byggetomter var ei mangelvare, samtidig representerte denne type småhusområde ein ”tilfredsstillende arkitektonisk helhed” for enkelte fagfolk, i større grad enn kva einebustadfeltet gjorde – ”vildvoksende” som det jo var (Guttu, 2003a, s.274). Og denne argumentasjonen ser vi jo også gjengitt i VG.

Denne forma for husbygging kallar Jon Guttu for ”tett lav”. Ved sidan av dei økonomiske og arealmessige omsyna, såg ein det å bygge tett som positivt for det sosiale miljøet. Tett lav skulle samle dei gode kvalitetane både frå høgghus og einebustader.

På Ammerud resulterte dette i bygginga av 236 atriumhus med 4-romsleilegheiter utforma i 6 ulike typar (”Håndbok for andelseiere i Alunsjø borettslag”, 2000, s.2). Husa skulle husbankfinansierast, noko som la visse grenser for arealbruk og økonomi. Bruttoarealet havna på 102m², nettoarealet på 87m². Dette medførte også at ein enda opp med såkalla halvatrium: Husa er vinkelforma og ligg vegg i vegg, såleis blir hagen avskjerma på to sider av eigen husvegg, på ei side av veggen til naboen, og den siste sida er avslutta av eit høgt gjerde. For eit klassisk atriumhus derimot, skulle atriets vere omkransa av husveggar på alle fire sider. For å hegne om det private, vart alle vindauge i huset retta ut mot eige atrium. Det betyr også at ingen fekk vindauge på den veggen som vende ut mot naboen sitt atrium, men heller ikkje mot fellesareal. Til husa hørte også biloppstillingsplass i form av ein garasje open mot atriets.

Atriet, eller den private hagen, vart på 9x9 meter, og tanken ifølge prospektet til OBOS var at her skulle familien kunne nyte ei "romslig 'utestue'" der ein var avskjerma frå støy frå andre, samtidig som ein sjølv kunne utfalde seg etter eige forgodtbefinnande ("Håndbok for andelseiere i Alunsjø borettslag", 2000, s.1).

Ammerudgrenda var det første store bustadprosjekt som vart bygd i regi av OBOS etter at forbodet mot småhusbygging vart oppheva på kommunale tomter. Her valgte OBOS å bruke Mjelva: "Hensikten var å følge fagmiljøets oppfordring om å lage en plan for den nye boligbyen etter tidens internasjonale arkitekturidealer. Boligtilbudet skulle være variert, med ulike boligtyper – høyhus, lavblokker og småhus – alle med god tilgang til friarealer og godt servicetilbud" ("Alunsjø-Jubilanten", 1997, s.6). Dette skriv administrerande direktør i OBOS, Martin Mæland, i jubileumsheftet som vart utgitt i høve 30-årsjubileet til Alunsjø borettslag i 1997. Han dreg fram Albetslund i Danmark med sin bustadby bestående av atriumhus som førebilete. Dette fekk stor merksemd blant bustadinteresserte arkitekter. Mot norske verforhold ville atriumhus egne seg godt, meinte ein. Sjølv reiste OBOS-styret til Albetslund i 1965. Og grunngjevinga var: "Styret i et boligselskap av OBOS' størrelse vil alltid måtte holde seg orientert om det som skjer på den mangfoldige byggefronten, og både våre svenske og våre danske naboer har noe å vise fram som kanskje kan bli til nytte her hos oss" (OBOS-bladet nr.6, 1965, s.28). Men dette var lang tid etter at avgjersla om atriumhus på Ammerud var teken og kunngjeringa gjort overfor medlemmane, såleis må reisa sjåast som eit ledd i å skaffe seg kunnskap om det nye og framande atriumhuset, for å gjere seg kjend med kva ein tilbød sine medlemmar.

Atriumhusa på Ammerud synest å favne dei trekka som var så viktige for modernistane, med sine ca. 80 kvm hagefleck og 80-90 kvm buareal vart tomtearealet godt utnytta. Med eit skjerma uteområde fekk ein ei klar sonedeling også ute mellom det private og offentlege. Og fellesområda mellom husrekkene kunne delast i ei sone berre for gåande, og ei sone for biltrafikk. Det skarpe skiljet mellom privat og offentlig ga også fasadar utan forstyrrende element av noko slag; alle vindaug i bustaden vart sett mot atriumsida. Behovet for å uttrykke seg individuelt i estetisk smak og varierende aktivitetar vart ivareteke nettopp gjennom tilrettelegginga for privatliv. Såleis kan vi sjå atriumhuset som eit forsøk frå arkitekthald på å komme både folk flest, fagfolk og byplanleggarar i møte.

Kapittel 7. Nytt, men ikkje ukjent

Atriumhus – eit unorsk fenomen?

I omtalen av atriumhusa i dei ulike presseorgan vart huset sett som ei nyskaping av ein gammal idé særleg frå Roma, men også Hellas, Japan og Kina blir trekt inn med variantar over same tema. Men i Norge var atriumhuset tilsynelatande nytt og urbant. Atriumhus i den forma det fekk på Ammerud har heller ikkje stor utbreiing i Norge. Det finst få slike områder elles i landet, dei er også mindre når det gjeld talet på hus. Dette blir forklart med at hustypen er utprega urban, noko som ikkje kjenneteiknar norsk busetnad (Brantenberg, 2004, s.102, 103). Enda viktigare er det kanskje at hustypen krev nokså flatt terreng. Rekkehuset har såleis vist seg meir brukbart, sidan det også kan byggast i kupert landskap (Guttu, 2003a, s.276). Atriumhusa hadde si klare blomstringstid på 1960-talet. Inspirasjonen kom utanfrå blir det sagt. Men var eigentleg atriumhus ei ny og ukjend buform i Norge?

”Atriumhuset er den eldste form for bybolig vi kjenner, og det representerer selve urtypen på en urban boligform” skriv Tore Brantenberg (1997, s.68), og hevdar vidare at det er i Midtausten og vidare Hellas og Italia dei eldste atriumhusområda finst. ”Foruten de nevnte funksjoner som fordeling av lys og trafikk, har atriumhusets viktigste oppgave vært å beskytte mot påvirkninger utenfra, enten det gjaldt uønsket klima eller mennesker og dyr. Av denne grunn kan til og med det nordiske *tunet* ha sitt utspring i denne urformen” (1997, s.73). Brantenberg skriv vidare om byplanlegginga frå 1600-talet i Noreg, som med si kvartalsoppbygging i rutenett har likskapstrekk med byane Indus og Sumer. Men ein viktig skilnad er det: Medan bybustadene i austen i stor grad lukkar seg om det private mot omverda, finn vi i tillegg kontakt ut mot fellesskapen som byen utgjør, blant dei norske bustadene. Vindauge og hovedinngang vender ut mot gata, ofte har ein óg tilgang til det bakanforliggende gardsrommet herifrå.

I sin artikkel ”Skudeneshavn” skriv arkitekt og seinare byantikvar i Oslo, Hans Jacob Hansteen, om den eldre bydelen i Skudeneshavn på Karmøy, ein treby bygd under den rike sildeindustrien på 1800-talet (1963). Byen består stort sett av sjøbuer og bustadhus. Her har kvar og ein bygd sitt eige hus innanfor den rådande stilen, med eit formspråk prega av dåtidas nyklassisisme som ein óg finn att i Rogaland forøvrig. Husa ligg tett i tett utan at det medfører korkje mangel på private soner eller visuelt rot i det bygde miljøet. Dominerande trekk er skrå takflater, gjerne med flat ark på langveggen, liggande trepanel og smårutete vindauge. Kontakten med gata skjer via vindauge, inngangsdør og inngang frå gateplan til hagen bak huset. Husa har ingen hage på framsida, istaden utgjør husveggen skjerminga mot gata. Hagen

på baksida samanliknar Hansteen med eit atrium; den er avgrensa av plankegjerd, uthus og/eller fjøs på to sider, og fjellveggen eller sjøen på ei side. Slik kan ein opptre ganske så usjenert i eige uterom. Dette er altså eit urbant, norsk miljø, bygd med tanke på nærleik til havet og tilpassing til eit eksisterande fjellandskap.

Ikkje fullt så urbant er det eldre, norske gardstunet, der bygningar med ulike funksjon vart sett saman kring ein open plass – tunet. Dette skriv Roar Bjørkto om i rapporten *Atriumhus i norsk klima* som er resultat etter ei utgreiing av atriumhus føreteke av Norges Byggeforskningsinstitutt etter utstillinga ”Bygg-reis-deg” i 1963 (Bjørkto, 1965). På denne utstillinga vart ”Atrium 63” arrangert; eit samarbeid mellom Boligdirektoratets Boligkontor, Boliginstituttet for Oslo, Norges byggeforskningsinstitutts Planforskningsavdeling og A/S Byggtjeneste. Bjørkto peikar også – som Hansteen – på eldre, norske byområder som har ein tilsvarende struktur som atriumhusbusetnaden. Den skjerna uteplassen, der ein kan vere atskilt frå utmarka med sine farar, frå naboar eller det offentlege livet, er dermed ikkje noko nytt i norsk samanheng.

I sin presentasjon av atriumhusa i heftet ”Alunnsjø borettslag” frå OBOS⁴, er det ikkje ei ny buform, men huset som vern mot ver, vind, fiendar og rovdyr som er poengtert. Bygningstypen blir knytt opp mot gamle butradisjonar, både romerske såvel som norske, der den siste skil seg frå den første ved at atriets er å sjå som – nettopp; det norske gardstunet. Det er dermed ”intet nytt under solen”, atriumhus er ”i prinsippet en boligform som har ligget naturlig til rette for menneskene i alle tider”⁵. Så nytt det enn blir oppfatta å vere, ligg ikkje hustypen veldig langt unna ei buform folk flest kjenner til frå den norske kulturen. OBOS innser og respekterer folk sine ønsker om ein bustad, men dette er ikkje muleg i raskt veksande bysamfunn. Atriumhuset er likevel eit fullgodt alternativ, her kan ein leve fritt og usjenert både ute og inne, trass små tomter. ”Atriumhuset er en enebolig” står det, det er endatil betre å bu her enn å bygge ein eigen bustad, sidan det blir billigare å bygge mange atriumhus og ein har føremoner ved å vere i eit borettslag.

Trua på ekspertane

Det var altså mange aktørar som var innblanda i bustadsaka etter krigen. Felles for dei fleste var at det var dei målbare faktorane som styrte krava til utforming av bustader; storleik, talet på rom og kva funksjonar som skulle innpassast for å få sunne tilhøve for familielivet. Og trua

---

⁴ Dette heftet er udatert, men framstår som ein presentasjon av husa og prosjektet for potensielle kjøparar.

⁵ Sitata er henta frå heftet ”Alunnsjø borettslag” frå OBOS, sjå under avsnittet ”Atriumhus”.

på ny teknologi hang nøye saman med kravet til låg pris. I dette landskapet skulle så arkitekten skape sitt verk, der den estetiske utforminga i liten grad blei stilt spørsmål ved frå andre, så lenge dei tekniske krava elles vart tilfredsstilt. Oppfatninga om at det var fagmiljøet som skulle løyse problema knytta til bustadkrisa, og ikkje folk sjølve, ser ut til å ha vore utbreidd. Og det estetiske handla mykje om å hindre at folkeleg, individuell smak fekk sleppe til, noko eg kjem meir attende til i den neste delen. Denne haldninga kom godt fram, ikkje minst gjennom pressa. Fordi folket sjølve var fanga i gamle forestillingar måtte dei opplysast om kva som var til beste både for den enkelte og for samfunnet som heile.

DEL 3: Ammerud får småhus

I denne delen skal eg først gå inn på den politiske behandlinga av atriumhusa på Ammerud og prosessen fram mot ferdig resultat. Deretter vil eg seie litt om tilhøva folk flytta inn under, med auka kostnader og byggtekniske problem. Dette er relevant fordi det fortel om den kampviljen som finst i Alunnsjø borettslag og kva dei hadde å stri med rundt OBOS sitt store prestisjeanlegg. Dette er óg forhold som har lagt føringar for endringar som er gjort seinare.

Kapittel 8. Ammerud blir til

I Oslo på 1960-talet var det i stor grad blokker som dominerte husbygginga, medan 70- og 80-talet viser ein auke i småhusbygging (Guttu og Hansen, 2000, s.70). Dilemmaet var mangelen på byggeklare tomter i ein by der mangelen på bustader var overveldande. Å legge til rette for bygging var lenge ei hovudoppgåve i bustadpolitikken i kommunen, men politikarar vegra seg mot gigantprosjekt i større grad enn arkitektar og planleggarar. For Ammerudfeltet var det frå byplankontoret i 1957 utarbeida ein disposisjonsplan som tok høgde for bustader til 6000 menneske⁶. Basert på denne fekk Håkon Mjelva, saman med medstudent frå arkitekthøgskulen Per Norseng, tilsett ved byplankontoret, i oppdrag å utarbeide reguleringsplanen for området. Det låg allereie i disposisjonsplanen at deler av bustadane skulle byggast som småhus. Arkitektane meinte atriumhus, presentert i Bystyret som ei uvant buform, ville vere ei god løysing her, fordi dei kravde små tomter og det flate terrenget var godt eigna til denne hustypen. I tillegg vart det innteikna 4 skiveblokker på 12 etasjar og 3 lågblokker for området. Av referata frå Bystyret ser ein at interessa for atriumhusa er stor, også blant politikarar og kommunale byplanleggarar. Frå boligrådmannen blir det uttrykt ønske om å prøve buforma også i Oslo.⁷ Planen vart godkjend i Bystyret i juni 1963, og med OBOS som byggherre fekk Mjelva jobben med vidare utarbeiding av atriumhusa i tillegg til lågblokkene.

Når det gjeld krav som vart stilt til arkitektane, heiter det i *Ammerud I* at disposisjonsplanen med vedtekter var det einaste grunnlaget for utarbeiding av regulerings- og byggplanen reguleringsarkitektane hadde å halde seg til (Sæterdal og Hansen, 1969, s.66). Ein visste at husa skulle vere husbankfinansiert, det sette visse føresetnader. Men utover dette var

---

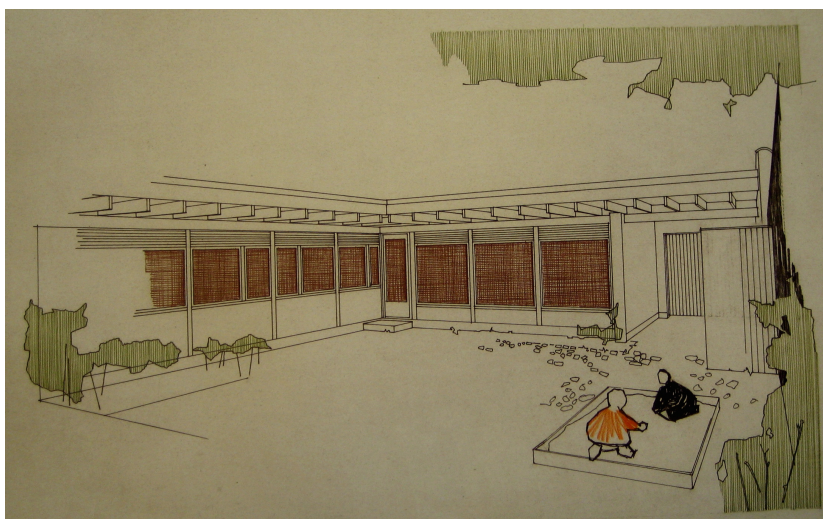
⁶ Aktstykker for Oslo kommune 1963. Oslo bystyres forhandlinger, 1963, s. 4

⁷ Aktstykker for Oslo kommune 1962. Oslo bystyres forhandlinger, 1963, s.30,31.

det ingen krav. Heller ikkje OBOS kom med krav på vegne av sine medlemmar, dei deltok heller ikkje under planlegginga. Såleis opplevde Mjelva at han som arkitekt stod ganske fritt, noko han såg som ein føremon.

Proessen fram til ferdig hus

Det finst eit rikhaldig teiknemateriale av Ammerudprosjektet ført i pennen av Mjelva. Desse dokumenterer prosessen frå forslag til endeleg form og utføring, med endringar som er føreteke undervegs. Men dei seier ingenting om kvifor endringane har skjedd. Den første daterte planteikninga av eit atriumhus viser kjøkenet plassert saman med badet på vegg mot fellesareal/veg. Her er det ikkje teikna inn vindauge, men teksten ved sidan av fortel at det skal vere overlys i begge rom og ein kan få høgtsittande vindauge i vegg. Altså skal vindauga berre sleppe inn dagslys. Dette skriv seg frå januar 1962 og Mjelva står oppført som einaste arkitekt. Den tidlegaste daterte teikninga eg finn med kjøkenet plassert i vinkelen mot atriets, stammar frå 22.11.1963, altså nesten to år etter. No har kjøkenet fått vindauge ut mot atriets, som gir både dagslys og høve til utsyn. Det kan vere fleire grunnar til at denne flyttinga har skjedd. Teikningane viser at husa enda opp med litt ulik plassering av inngangsparti, avhengig av korleis dei måtte ligge i høve til trafikkårene på området. Dette kan ha forvanska plasseringa av kjøkenet på denne sida av huset, fordi det måtte flyttast rundt avhengig av kvar inngangen burde vere. Å legge det til atriumssida har såleis medført at det har same plassering i alle hus. Samtidig har det altså kunna få større vindauge. Ei av teikningane til Mjelva viser to barn som idyllisk leikar i sandkassa i atriets. Er kjøkenet flytta for å gjere det enklare for

Idyllisk barneleik i atriets, med god kontakt mellom ute og inne. Kjøkenet ligg bak vindauga til venstre for terrassedøra, garasjen er heilt til høgre. (Udatert teikning. Arkivmateriale etter Håkon Mjelva.)

mor å følge med på barna som leikar ute? Med kjøkenet mot atriet slepp dessutan forbipasserande nysgjerrige blikk frå bakom kjøkengardina. Mangelen på vindaug gjer óg at husfasaden mot gata og omverda framstår med reine, slette flater, utan element som kan skape variasjon eller uorden. Det finst eit vell av teikningar som viser fasadar sett frå alle himmelretningar, men ingen av desse har innteikna vindaug i veggane ut mot fellesareal. Det er berre mot atriet at Mjelva har sett føre seg vindaug.

Om planløysninga i atriumhusa

Atriumhusa fekk ein såkalla open plan innvendig – eller så open som Boligdirektoratet tillet det med sine ”bastante krav” som Guttu uttrykker det (2003a, s.192). Open løysing mellom kjøken, spiseplass og stove var akseptabelt, ifølge ”Myndighetenes krav til boligplanen”, så lenge ein ikkje behøvde å gå gjennom arbeidsdelen av kjøkenet for å nå fram til stova (Boysen, 1962, s.13-15).

For alle dei 6 hustypene gjeld det at dei vart inndelt i stove, kjøken og tre soverom. I storleik vart dei like. Stove og kjøken vart lagt på same plass i alle hus, kjøkenet enda altså opp i vinkelen inn mot atriet. Ifølge teikningane i prospektet ser det ut til å romme berre dei naudsynte funksjonane i samband med matlaging og -oppbevaring. Kjøkenet fekk inngang berre via stova, med rom for spiseplass rett utanfor døra. Såleis kunne spiseplassen vere del av stova så vel som ei forlenging av kjøkenet. Den store opninga mellom arbeidskjøkenet og spiseplassen kunne stengast med ei skyvedør. Hovuddelen av stova vart lagt til eine enden av huset, den gjekk vidare over i spisedelen utanfor kjøkenet for så å ende opp som gang utanfor bad og soverom, sjå teikningane i fig.1, 2 og 3. Når det gjeld utforming og plassering av soveromma, er det to variantar som går att: Den eine fekk to små barnerom og eit større foreldresoverom, alle lagt til det eine vinkelbeinet. Den andre varianten fekk eit lite og eit stort barnerom lagt til det eine vinkelbeinet, medan eit større foreldresoverom vart lagt i enden av det andre, med inngang frå stova. I tillegg fanst det bod både utvendig og innvendig. Ytterveggane var treveggar inn mot atriet og ståande lettbetongelement elles.

Dei innvendige veggane var tenkt kledd med lakkerte finérplater, medan golvet skulle få linoleumsbelegg. Det vart sett opp skap i gang og på soverom, badet fekk tørkeskap og plass til vaskemaskin. Kjøleskap skulle også følgje med. Det fekk stå i gangen, samtidig som det vart lagt opp kontakt til kjøleskap i kjøkenet. Til oppvarming var det tenkt elektrisitet, men det blei også montert pipe for eventuell peis eller ovn. Dei ulike hustypene vart altså i

hovudtrekk nokså like. Nokre fekk inngangen til hus og garasje frå atriet, medan andre kunne komme inn frå baksida. Husa skulle vere utan kjellar.

Det vi ser her er ei sonedeling mellom aktivitetar som er samanfallande; det som krev ro og privatliv, som soving og lekselesing for ungane, er samla i ein ende av huset. Meir sosiale og støyande aktivitetar knytta til stove og kjøken, blir samla i ein annan. Dette minner om slik modernistiske arkitektur i etterkrigstida organiserte bustader i USA. Sonedelinga vart gjerne markert ved at huset hadde L- eller krossform (Jackson, 1994, s.53). Tanken var å ikkje skilje fysisk mellom dei ulike funksjonane i ein heim, men å la dei overlappe kvarandre ved å ha meir vage grenser. Såleis kunne ein opne opp innreiingsplanen meir, gi lys og luft til romma og skape større fleksibilitet i funksjonane. Bruk av store glasflater ut mot omgjevnadane var òg med på å trekke naturen inn i huset, samtidig som naturleg lys fekk fylle bustaden. Såleis skulle ein skape kjensle av rom sjølv om plassen var liten. Den opne planen var òg ei godkjenning av ei ny og meir ambisiøs kvinnerolle, meiner designhistorikar Lesley Jackson (1994, s.88). Tidlegare skulle hushjelpa gøymast bort, dermed var kjøkenet òg atskilt frå ei meir offentleg sfære. Dette ser vi ikkje minst i den borgarlege leilegheita i Oslo ved århundreskiftet 1800-1900. Men husmora på 1950-talet ønskte å delta i det sosiale livet i heimen på linje med mannen, ikkje vere bortgøymd på kjøkenet frå gjester og familien elles. Ein plan som medførte større kontakt mellom stove og kjøken ga såleis høve for det. For fagfolk innan den norske bustadutviklinga var Amerika eit viktig føredøme i etterkrigstida, også den meir tradisjonelle varianten med det store kjøkenet der heile familien kunne samlast og jobbe side om side med sine arbeidsoppgåver. Dette vart i enkelte krinsar framheva som både sosialt og effektivt (Guttu, 2003a, s.129). I mindre leilegheiter vart gjerne kjøken og stove kombinert i eitt rom hjå amerikanarane, berre atskilt av hyller eller bardisk.

I planløyisinga på Ammerud vart både kravet om effektivt og rasjonelt arbeid, og sosial kontakt oppretthalden, trass i eit lite kjøken. Og med spiseplassen fysisk plassert i stova blei også krava til interiørarkitekt Liv Schjødt oppfylt; gjester kunne trakterast borte frå søl og rot på kjøkenet, og stova vart del av den daglege opphaldssona (Guttu, 2003a, s.124,125,130). Samtidig må ein ha i bakhovudet dei arealgrensene Husbanken sette, i tillegg til ei differensiering mellom barn av ulikt kjønn. Å stramme inn på kjøkenarealet ved å fjerne spiseplassen her, kunne gi plass til to barnerom i staden for berre eitt.

Det interiøre i atriumhusa såg Mjelva føre seg like stramt funksjonalistisk som husa forøvrig er teikna, med lette, kantete møblar. Her er ikkje rom for nostalgi i form av arva ting frå tidlegare generasjonar. Såleis er han i tråd med den gjeldande tidsanden, der trua på det nye, på framskrittet, vitenskap og teknologi gjorde at fortida og alt gammalt vart nedvurdert.

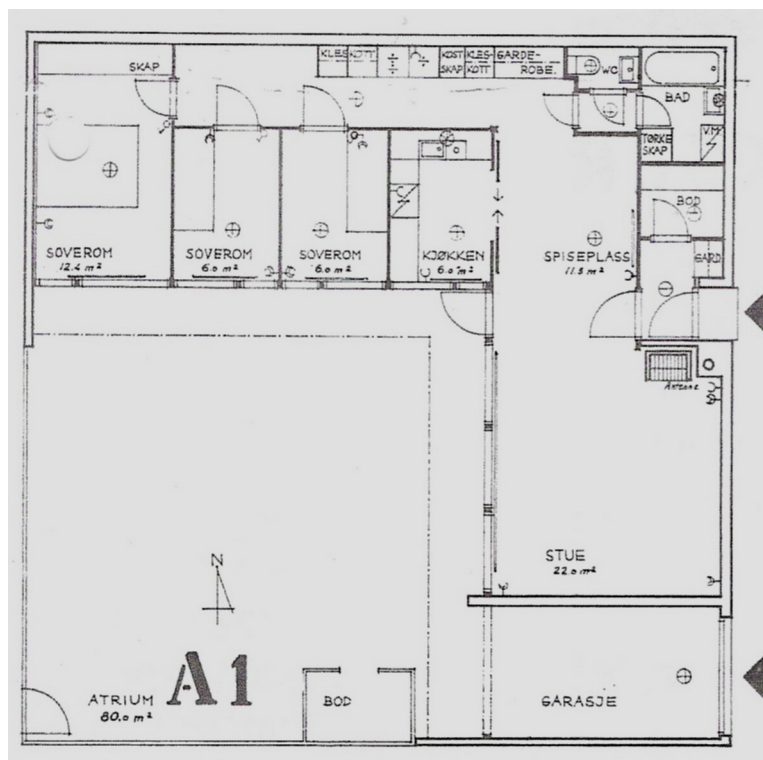

Fig. 1: Atriumhus type A1. Her er det inngang til hus og garasje frå høgre langside, der gata passerar. Alle soverom er samla i den eine fløyen. Øvste og nedste yttervegg grensar mot nabohus, frå atriet kan ein gå ut på fellesareal. (Teikningane i fig. 1 og 2 er henta frå heftet "Alunnsjø borettslag", udatert. OBOS)

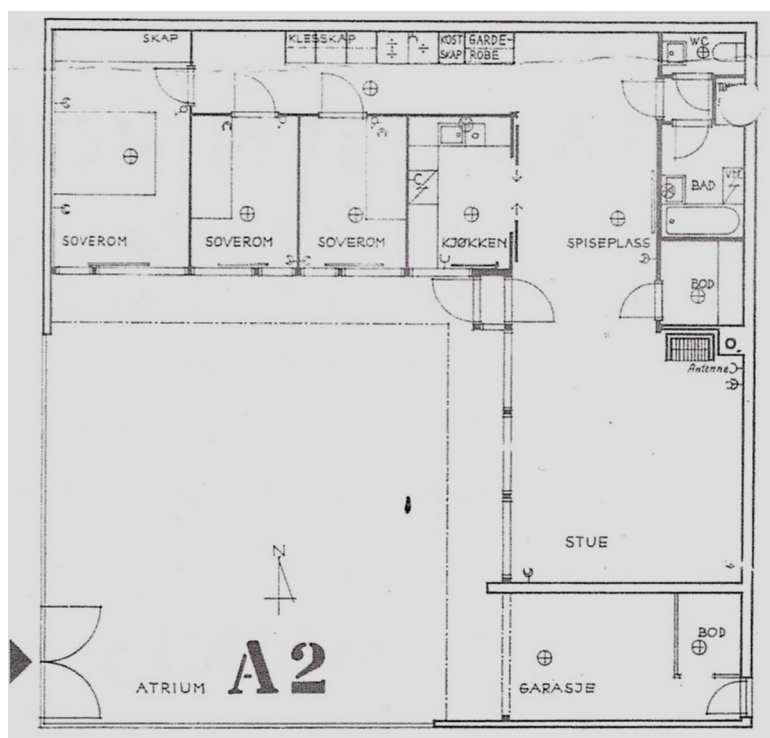

Fig. 2: Type A2. Bilvegen passerar langs venstre side av atriet, så inngang til hus og garasje går herifrå. Samtidig er det dør ut frå garasjen til gangsti/fellesareal på baksida. Kontakten mot nabohus skjer hovudsakleg via øvste og nedste yttervegg, men varierar avhengig av korleis husa er gruppert rundt vegane.

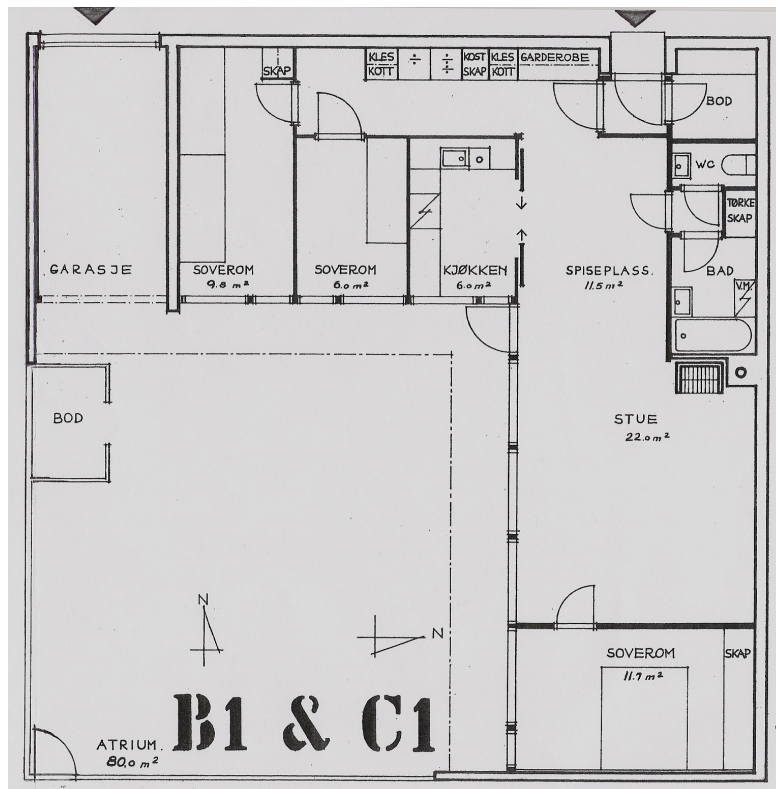

Fig. 3: Hustype B1 og C1 er heilt like i innreiing. Her er det eitt soverom med inngang frå stova, medan to soverom i ulik storleik ligg i den andre fløyen saman med garasjen. Inngangspartiet er plassert på same langsida som garasjeporten, men er trekt nesten heilt opp til hjørnet av huset. Medan atriet i B1 vender mot sørvest, er det retta mot søraust i C1, sjå retningsvisar over bokstavkodane. (Teikninga er lettare modifisert, og henta frå OBOS-bladet nr. 3 1964). Typen B2 er som B1, men med inngang/innkøyring gjennom atriet. Tilsvarande gjeld C1 og C2 (OBOS-heftet "Alunnsjø borettslag" – udatert).

Kapittel 9. Bukvalitet i atriumhusa – den intensjonelle bodskapen

Som tidlegare nevnt viser dei endelege planteikningane at det vart lagt til rette for ulike typar leilegheiter i atriumhusa, men variasjonane er likevel små. Og det er utprega einfamiliehus det handlar om her, mynta på kjernefamilien med mor, far og to, maks tre barn. Talet på soverom overstig aldri tre. Innandørs finn vi ei tydeleg sonedeling. Korleis var det så OBOS framstilte sitt prosjekt for sine medlemmar? Kva for kvalitetar ønskte Mjelva og OBOS å tilby folk med atriumhusa?

Som vi har sett, var det linjene til einebustaden ein trakk i OBOS når atriumhusa skulle presenterast. I bynære område meinte ein at atriumhuset ville vere eit godt alternativ til einebustaden. Trekk som vart framheva var høvet til utandørs liv og ein atskilt bustad for seg og familien. Privatliv ute og inne var såleis ein viktig kvalitet det blei sett sterkt fokus på. Det vart brukt mykje spalteplass i OBOS-bladet på opplysning, både for å justere dei forventningane folk hadde til dei nye husa, men óg for å vise kva mulegheiter hus og hage kunne innebere for bebuaren. Utstillingane "Atrium 63"⁸ og "Form og flora" i Frognerparken 1965⁹ viste i praksis korleis hage og hus kunne nyttast. På den første utstillinga kunne

⁸ "Atrium 63" var del av utstillinga "Bygg-Reis-Deg" 1963, sjå OBOS-bladet nr.3, 1965, s.4,5.

⁹ OBOS-bladet nr.2, 1965 s.4,5 og nr.3, 1965 s.12,13 og nr.4, 1965, s.8,9.

publikum vandre rundt i eit fullt innreia atriumhus. Og her kjem forfattaren av artikkelen i OBOS-bladet eventuell kritikk i forkjøpet: Husområder av denne typen kan fort bli einsformige og kjedelege, og inngjerdinga rundt hagen kan medføre ein heller ”bingete” utsjånad. Men dette vil jamne seg ut gjennom beplantning og variasjonar i terrenget. Det blir vist til rapporten til Roar Bjørkto frå Norges Byggforskningsinstitutt, der godt høve til privatliv blir framheva som eit særtrekk ved atriumhuset. På Ammerud vil folk måtte finne seg i litt innsyn på grunn av terrengvariasjonen, meiner forfattaren – heilt privat kan ein ikkje vente å vere.

”Form og flora” tok føre seg det eksteriøre. Dette var ei hage- og fritidsutstilling der OBOS i samarbeid med Mjelva sette opp ein paviljong som viste variantar av atriumhagen, der alternativa gjekk frå familiehagen til hobbyhagen. OBOS var med andre ord opptekne av å vise bruken husa la til rette for, ikkje minst fordi det var sett som ei ny buform i Noreg som folk kanskje måtte lærast opp til å like. Men ein peika også på det estetiske. Det siste var ein tydelegvis litt redd folk ville reagere på. Trass i koplinga til einebustaden; desse husa skulle ikkje på nokon måte utformast av kvar enkelt, dette kjem ikkje minst klart fram under forhandlingane i Oslo Bystyre når det gjeld reguleringsforslaget framlagt av arkitektane Mjelva og Norseng. Her blir det poengtert at husa må seljast ”på rot” fordi ”[d]et hele bør nemlig fremtre som et fast komponert anlegg, hvor variasjonen ligger i forskyvningen i plan og høyde. Således bør materialer og farger være de samme for alle disse hus”¹⁰. Kommunikasjonsrådmann Fredrik Schreiner seier seg einig i dette, idet han meiner at husa ”må bygges som en enhet uten at hver enkelt som skal inn i det enkelte hus får gjøre sine krinker og krøll på det og ødelegge den enheten som gjør at man kan plasere så mange boligheter på et lite område”¹¹.

I den endelege utforminga la ikkje arkitekten til rette for høve til å prege det estetiske ut mot fellesmiljøet, ikkje eingong gjennom valget av gardiner i vindauga – det var jo ingen vindauga å henge gardiner i. Så det estetiske vart ikkje overlete til andre enn arkitekten sjølv.

Dette vart då også tydeleg formidla. Med utstillingane kunne ein på pedagogisk vis demonstrere korleis hus og hage skulle nyttast innan dei gitte rammene sett av byggemyndigheiter, arkitekt og OBOS. Gjennom fagpresse, avisene og OBOS-bladet vart meininga ytterlegare spreidd. Den intensjonelle budskapen knytta til atriumhusa frå fagmiljøet si side har såleis vore konkret og klart kommunisert gjennom fleire kanalar. Dette var eit apparat med makt og midlar til å bli høyrte, og som ikkje overlet noko til tilfellet.

¹⁰ *Aktstykker for Oslo kommune 1962. Oslo bystyres forhandlinger*, s.25,26

¹¹ *Aktstykker for Oslo kommune 1962. Referat fra Oslo bystyres forhandlinger*, s.26

Kapittel 10. Dei første år i atriumhus

Å flytte inn i nytt hus er som regel knytt saman med store forventningar, forventningar til det som er nybygd og dermed ei forbetring frå det gamle, i tillegg er det ubrukt av andre og dermed også i perfekt stand. Samtidig er det spennande om så faktisk er tilfelle – ofte viser det seg at feil har skjedd under byggeprosessen, og/eller at ting vart dyrare enn føresett. Slik vart det nok også for bebuarane i Alunsjø borettslag på Ammerud. Dei i utgangspunktet dyre leilegheitene vart til slutt temmeleg mykje dyrare enn kva ein fekk framlagt på førehand, i tillegg tok det ikkje lang tid før problem av meir byggeteknisk art melde seg.

Det ferdige Ammerud skulle i prinsippet fungere som ein eigen småby i byen med tilhøyrande servicefunksjonar. Avisene følgde nøye med når den nye drabantbyen på Ammerud vart utforma. Særleg var høgblokkene i fokus for merksemda, ikkje minst på grunn av dimensjonane. Desse vart i Aftenposten Aften 16.08.1966 (s.1,2) kontrastert mot landskapet slik det var før utbygginga, då det var prega av gardsbruk og grønne jorder. Dikotomien land – by kjem tydeleg fram her og samanlikninga er ikkje i favør av byen. På folkemunne gjekk blokkene under navnet ”folkesiloer”. Men atriumhusa såg ut til å vekke ei positiv interesse i avisene, ikkje minst som kontrast og eit alternativ til høgblokkene. Trass i høge prisar var etterspørsla frå folk stor, og trivnaden blant dei nyinnflytta tilsvarande (Lode, 1967, s.14,15). Sigmunn Lode i VG kostar på seg å skryte av OBOS for å satse nytt i stor målestokk, og her er det nettopp atriumhusa han snakkar om. Trass i mange problem både av bygningsmessig og økonomisk art, er dette ei buform han ser som eit steg opp frå blokktilveret. Ved å halde seg på bakkenivå får dei som bur her behalde sine ”menneskelige dimensjoner vis a vis naturen” i motsetnad til dei som bur i ”bo-maskinene i 14 etasjer”. Atriumhuset er komme til Norge for å bli og OBOS kan med rette vere stolte.

Men alt var ikkje lutter glede for bebuarane, det å flytte inn i ei nysatsing av dette formatet kosta litt. Korleis dei omtala startproblema arta seg, kan ein få eit klarare inntrykk av ved å sjå på burettslaget sitt eige arkiv. Store delar av dette er lagt ut på burettslaget sine eigne internettsider. Eit rundskriv eg finn til bebuarane er frå 13.09.1966 og er underteikna ”for Tillitsmannsutvalget i Alunsjø Borettslag”, dette er altså datert lenge før den siste atriumhusbebuaren hadde rukke å flytte inn. Her vender ein seg i all hovudsak til dei som ønskte å grave ut kjellar under husveret sitt. Både OBOS og Husbanken stilte seg etter kvart positive til dette. Her opna det seg altså høve til å auke buarealet med atskillige kvadratmeter, under føresetnad av at tilhøva i grunnen tillét dette.

Men etterkvart som ein les seg framover i tida, er det fleire problem som melder seg, ikkje minst på den økonomiske sida. På eit allmannamøte 01.02.1968 blir kostnadane, som har auka vesentleg under byggeprosessen, teke opp. Kor mykje dei har auka har ein ikkje den fulle oversikta over. Men kvar husstand blir bedt om å betale inn eit ekstrainnskot på kr. 7000. Dei som ikkje kan klare dette, blir råda til å legge fram sin situasjon for OBOS. Håpet er å få til ei løysing for folk som hindrar at dei må flytte (Rundskriv 10.02. og 11.02.1968). Men for fleire betyr dette flytting, ifølge VG (03.02.1968, s.6). Dei økonomiske problema hadde sitt utspring i fleire forhold viste det seg, som dårleg planlegging, mangelfull kontroll med byggeprosessen og fristar som ikkje blei overhaldne. Og utgiftene auka. Av rundskrivet frå 11.02.1968 ser vi óg at ein allereie no har oppdaga sprekker i bygningselementa og utvendig puss, det er avdekka fuktproblem som medfører mugg og isdanning innandørs, i tillegg til fukt i krypkjellarane under husa på grunn av dårleg dreneringsarbeid. Dette førte til at burettslaget etter kvart vedtok å kle ytterveggane med trepanel, noko arkitekten var imot:

Noen ble tydeligvis så skremt da limet mellom murelementene løsnet at man straks tilkalte panelsnekker som totalt endret arkitekturen. Det hadde holdt med elastisk fugemasse. Steniplater [sic] var også et bedre alternativ. Det dreier seg om murhus, ikke trehus ("Alunsjø-Jubilanten", 1997, s. 7).

Men taka var heller ikkje i stand til å halde vatnet ute. Frustrasjonen over utgiftene kom så langt at bebuarane etter kvart truga med rettsak mot OBOS (Sjølie, 1973, s.10). Til slutt fekk ein likevel til ei leveleg løysing. For sjølv om dette var OBOS-medlemmar, var dei ikkje typiske representantar for medlemsmassen til kooperasjonen forøvrig, meinte ein tillitsmann som vart intervjuet i høve andre del av "Ammerudrapporten", *Å bo i drabantby. Ammerud II* (Bull, Hansen og Haug, 1971, s.123). Det var ressurssterke menneske det handla om.

Ønske om å få sette inn vindauge i ytterveggane kom tidleg. I 1974 blir ein slik førespurnad grunngjeven med at huset er orientert mot aust, så eit vindauge i vestveggen vil gi meir sol inn. Og: "Borettslaga hevder vidare at husene vil se mye trivligere og vennligere ut med vinduer" (innkalling til ekstraordinær generalforsamling 15.05.1974, s.2). Denne saka blir etterkvart avvist. Styret tolkar det slik at det er trivnaden som ligg bak ønsket om vindauge, ikkje tekniske årsaker, og då må fasadeendringa godkjennast av arkitekten. Hans tilsvar er negativt:

Det har tidligere flere ganger vært søkt om dette og alltid blitt avvist etter råd fra meg. Begynner noen i en ende av anlegget vil det bre seg som en farsott og ende i rent kaos. Dette må ikke skje, og jeg vil advare på det sterkeste mot at slike søknader etterkommes. Det er

forbausende at beboere som ligger såpass nær den støyende Ammerudveien, ønsker å svekke den støyskjerm som en tett vegg danner i motsetning til et vindu (innkalling til ekstraordinær generalforsamling 15.05.1974, s.3)

Men i 1985 blir det opna for både vindfangstilbygg og vindauge mot fellesareal¹². Rettssaka mot OBOS vart det derimot ingenting av. Oppstarten var altså prega av kamp, kamp mot OBOS, arkitekt og Husbanken, men det var ein kamp bebuarane synest å ha komme rakrygga gjennom.

Alunnsjø borettslag på Ammerud i ein tidleg fase. Foto: OBOS. Udatert.

---

¹² Innkalling til ekstraordinær generalforsamling 28.02.1985 og "Ordinær generalforsamling 1985. Innkalling, regnskap, årsmelding"

DEL 4: Å bu i atriumhus

I denne delen skal dei som bur i husa i dag få komme til orde. Og det vil då vere tre tema eg konsentrerar meg om for å klargjere korleis folk over tid har nytta husa sine: Det private versus det offentlege, livsform i endring og bustaden i høve til dette, og individuell representasjon eller gjenstanden – huset – som symbol. Det siste handlar om estetikk rundt det ytre, om korleis folk handlar og stiller seg i forhold til individuell utforming av atriumhusa.

I intervjuet eg har føreteke med bebuarane i Alunsjø, har vi blant anna snakka mykje om grunnane folk har hatt til å flytte inn i atriumhus. For dei aller fleste handlar det om trongen for meir plass i ein fase av livet der ein gjerne har fått barn eller tenker å få det. Alle eg har snakka med, har flytta hit frå leilegheit i blokk. Eit overveldande fleirtal nevner kontakt med bakkenivå som attraktivt og at det er eigen hage. Dette heng spesielt saman med ungar som ein tydeleg meiner treng tumleplass ute, ikkje minst i naturen. Og Lillomarka har ein lett tilgang til herifrå. Atriumhuset er med andre ord sterkt knytta til kjernefamilien; det er meint som familiebusstad i utgangspunktet og det er typisk familiar med mor, far og barn som har flytta hit. Den private karakteren er ein kvalitet nokre har sett før dei flytta hit og vurdert som attraktivt, medan andre med tida har funne ut at akkurat det passar dei godt. Hus og hage synest å vere ei fysisk ramme som hegnar om og skjermar familielivet mot ei hektisk og krevande utanomverd. Dette er heimen og her set ein sjølv premissane for korleis livet skal levast.

Kapittel 11. Atriumhuset – einebusstad eller rekkehus? Om privatliv

Fleire av bebuarane i Alunsjø borettslag framheld at det dei bur i, ikkje skil seg vesentleg frå einebusstad. Atriumhusa er i alle fall ikkje rekkehus, og den grenseoppgangen synest å vere temmeleg viktig. I eitt av intervjuet seier mannen i huset at han trur den som bur i atriumhus føler at han bur hakket finare enn i rekkehus (3M40). Dette meiner han handlar både om navnet husa har fått og det faktum at dei hadde heller dyre innskot i si tid, men òg det at ein kan vere privat. Og sidan det er heller få atriumhus i Norge, har dei ikkje på same måte som rekkehuset blitt alminneleggjort. Atriumhus er med andre ord noko eksklusivt og særleg. Framleis ser husa ut til å vere attraktive, fleire bebuarar uttrykker at husa kjem for sal først når nokon døy. Eg har snakka med bebuarar i 11 hus og i fem av desse bur det folk som har levd sitt liv i atriumhus på Ammerud sidan dei var nybygde. Det tyder ikkje berre på at dei trivst godt her, men kan òg bety at husa lett let seg tilpasse endra livsbehov. Men det

kjem eg attende til. Når folk påpeikar skilnaden på atriumhus og rekkehus, er det ofte høvet til å vere privat som blir trekt fram. I så måte kjem rekkehuset dårleg ut. Ei eldre kvinne som har budd her sidan området var nytt, seier dette om atriumhusa kontra rekkehuset:

Men nå er det jo blitt ganske pent på området med mye grønt og sånn om sommeren da, og husene er jo også nå blitt panelt og en del har jo også fått vindu ut, så jeg vil jo si det er bedre, men jeg har full forståelse for at folk kan syns at det er vanskelig å bo her fordi at det er så lukket. Men vi syns det var deilig, for i motsetning til et rekkehus hvor du omtrent kan sitte og holde naboen i hånda ikke sant, så her var du jo veldig for deg selv når du var inne i atriet, og så var det jo også en veldig fordel etter hvert som vi fikk bil at vi hadde garasje ved siden av huset og det syns jeg jo er en fordel i dag også (5K70).

Ei anna kvinne i same generasjon uttrykker seg slik:

Ja, vi tenker på at skulle vi hatt tilsvarende hage i et rekkehus, så ville du jo... sittet helt oppe i naboene når du var ute og... og det kan være ålreit det altså, men vi syns lissom det er greit å...(ler litt) her kan vi gå ut og spise frokost i bare pysjen hvis vi vil, og... (9K70).

Mannen i dette huset ser likskapar mellom einebustad og rekkehus når det gjeld høvet til privatliv, og såleis kjem atriumhuset betre ut enn begge dei to andre:

Fordi at med... som i et rekkehus, så vil en enebolig veldig ofte være slik at du kan ha nytte av naboen, du kan bli sjenert av naboen, fordi at det er bare gjerne et lite gjerde eller en hekk eller hva du vil, det er akkurat det samme som ved rekkehus. Rekkehus har jo vegg felles da, men med enebolig så står jo den der med en hageflekk rundt omkring og fritt innsyn fra alle kanter. Så da syns jeg dette har sin store fordel. (9M70).

Og nettopp difor har han ikkje sett einebustaden som noko attraktivt, ikkje etter at han og familien fekk etablert seg i atriumhus. At atriumhuset blir oppfatta som eit betre bualternativ enn einebustad, kjem også fram i andre intervju. Og ein mann i 40-åra konkretiserar dette ytterlegare ved å påpeike at å bu i einebustad i byen ikkje gir noko privatliv å snakke om. Sjølv vaks han opp i einebustad i eit skogsområde i utkanten av ein by, der var tilhøva litt annleis:

Tomtene var store og det var skogsområde helt inntil husene og det lå i en sånn slags ring som gjorde at man egentlig...hva skal vi si... vi bodde i ytterkanten av ringen da, så vår tomt den ble bare videre og videre jo lenger bort man kom, og dermed så fikk man mye større mulighet for privatliv der enn man får her. Her er jo tomtene så små at noen hus ligger kanskje bare fire meter fra hverandre. Når du sitter i stua så glaner du bare rett inn i stua til naboen og sånn, det passer ikke meg i det hele tatt. Så derfor så er enebolig egentlig helt utelukket... for meg i Oslo. For det må være en sånn privatmulighet. Og derfor så har det vært så veldig vellykket med disse boligene her. (1M40).

Å få vere privat utandørs utan å måtte tenke på naboar og forbipasserande, blir altså sett stor pris på. Det er gjennomgåande for dei eg har snakka med. Samtidig må ein ha i bakhovudet at

det er folk som bur i husa no eg har snakka med, og dei fleste har budd her over mange år. For dei er altså denne buforma det alminnelege, og det dei har funne seg til rette med. Men i enkelte samtalar kjem det likevel fram – trass i store forsikringar om at dei fleste likar seg veldig godt her – historiar om folk som har flytta fordi dei har følt seg innestengt. For fleire av informantane var rekkehuset eit alternativ dei vurderte før dei havna i atriumhus. Einebustad vart for dyrt. Dei fleste hadde barn då dei skulle flytte, så større plass og bakkekontakt har vore viktige krav for mange, og dei ser seg som svært heldige som fekk dette. Men når dei no først bur i atriumhus, synest det å vere det beste dei kunne ha fått.

Den private karakteren var eit hovudfokus ved atriumhuset når det kom på 1960-talet, som eg har påpeikt tidlegare. Høvet til å vere privat var det som skilte atriumhuset frå andre bustader, det gjorde det muleg å leve skjerma sjølv i byen. Og det er dette som framleis blir brukt som ein distinksjonsmarkør, sett i bourdieusk forstand. Ved å kontrastere husa sine mot rekkehuset og einebustaden, posisjonerar atriumhusbebuarane seg som eiga gruppe, ikkje nødvendigvis som betrestilte enn andre, men som annleis.

Hagen – det private uterommet

I avsnittet ovanfor blir atriumhuset samanlikna med rekkehuset og einebustaden i byen. Konklusjonen er at atriumhuset kjem godt ut med tanke på høvet til å vere privat når ein er heime, og det handlar om to særtrekk; manglande vindaug mot omverda og den skjerma hagen, eller atriets. Atriet er den private hageflekken der gjerdet mot fellesområde eller veg er heilt tett og har ei høgd på ca 1,80 m. Og trongen for meir privatliv i eigen hage ville auke meinte Bjørkto i 1965, som resultat av eit meir urbanisert og stressa samfunn (s.27). Konklusjonen hans var at slike hus fungere i tettbygd strøk, måtte kravet til skjerming mot innsyn gå framfor krav om utsikt. Og folk i Alunsjø borettslag kjenner seg så frie i eigen hage at dei kastar alle hemningar:

Og den er inngjerdet med et ganske høyt gjerde, så du ser jo egentlig ikke omverdenen i noe særlig grad, da. For det er heller ikke noe vinduer på de andre ytterveggene sånn at du kan se ut på naboer som måtte romestere på utsiden. Og akkurat det har vi vel tenkt ganske mange ganger etterpå at det passer oss så godt å ha det på den måten der. Ha vårt private og kunne ja, vandre rundt i trusa ute i hagen så mye vi vil uten at noen naboer egentlig vet noe om det (1M40).

[J]a, her kan jeg for den saks skyld ligge naken uti hagen og sole meg, ikke sant? Om jeg vil det? Ja (6K70).

Du kan gå ut her i pysjen og hente avisen, vet du, det er jo klart det er veldig deilig å ha den derre lukkede der, [...] (snakkar her om porten i atriets, dette huset har inngang gjennom atriets) (7K70).

Og at atriet skal respekterast som eit privat område, er heilt klart. Det høge og tette hagegjerdet skapar ei umiskjenneleg grensemarkering mellom "mitt" og "dei andre sitt". På mine vandringar i området er det tydeleg å sjå kven som har inngang gjennom atriet: Her heng skiltet som fortel kven som bur i huset, det er ringeklokke og gjerne ein avisboks på utsida av hageporten. Marianne Gullestad skriv at det som truleg er det viktigaste skiljet ein finn i heimen, er skiljet mellom det intime eller private på eine sida, og det offentlege på den andre (1993, s.53). Dette skiljet finn vi óg utandørs, og symbolske så vel som praktiske markeringar av denne grensa er til dømes ringeklokka og navneskiltet. Men det blir noko forvirrande når desse markeringane er flytta frå inngangsdøra til hageporten. Det neste utsagnet kjem frå ei kvinne som tidlegare har hatt sin inngang gjennom atriet, men denne er no endra på:

Og også sånn at – og det er litt rart på de naboene som har den løsningen hvis jeg skal til dem og ringer på og sånn, så står du utenfor det hagegjerdet og så ringer du på en sånn port, og de ringeklokkene de virker noen steder og noen steder virker de ikke, noen har valgt å gjøre det sånn at da skal du på en måte bare gå gjennom den porten og trække inn gjennom atriet deres, og når du er inne i atriet så er du jo på en måte litt inne i det private rommet. Sånn som vi sitter nå i sofakroken her så ser vi jo ut gjennom disse tre store stuevinduerne ut i atriet her. Og da vil det lissom, sånn som det var da, så ville folk da, enten måtte vi ha en ringeklokke som de trykket på på utsiden av gjerdet, eller så måtte folk bare gå inn gjennom den kjøreporten og inn gjennom atriet, og da sitter vi jo her, da er de på en måte inne i vårt rom, på en måte syns jeg altså, at det uterommet er veldig privat (2K50).

Her må ein altså ringe på ei klokke for å få komme inn i hagen, eit område som i andre samanhengar blir rekna som ein stad med høve for kontakt ut mot det offentlege, som til dømes forhagen mange har mellom gata og inngangspartiet på bustaden. Atriumhagen – trass i at ein framleis er utandørs – kjennest som eit såpass privat område at det er vanskeleg å gå inn i den ubeden. Å ha eit atrium som på Ammerud gir ikkje berre høve til eigen hageflekk, men óg til eit uterom som nærast ligg i huset. Slik eg forstår informantane, ser dei hagegjerdet meir som ei forlenging av husveggen enn som ei markering av tomtegrensa. Atriet blir nytta som eit ekstra rom sommarstid blir det hevda, nokon velger til og med å sove her ute om natta. Denne fleritydigheita, som óg blir understreka av uvante grensemarkeringar, skapte forvirring også for meg når eg skulle besøke folk med inngang i atriet. Eg kjende meg nesten litt uhøfleg då eg trakka inn gjennom ein hageport der ringeklokka ikkje virka, og kunne sjå kvinna som budde i huset stulle rundt i stova. Det var som om eg tok ho på fersken i eitt eller anna. Mannen i dette huset ser likevel denne løysinga som ein føremon, fordi inngangen ikkje går rett inn frå gata men ligg meir skjerma enn hjå mange andre.

Høvet til å vere privat utandørs er ein kvalitet som også arkitekt Eli Støa ser etter i si undersøking blant bebuarar i einebustad, i avhandlinga *Boliger og kultur. Norske boligfelt på åttitallet sett i lys av beboernes boligidealer* (1996). Overraskande nok – i høve til mitt materiale – synest ikkje dette å vere noko stort krav hjå dei ho har snakka med. Privatliv har høgare prioritet innandørs enn utandørs, ute er utsikt viktigare. Det å kunne følge med på kva som skjer blir óg trekt fram som positivt, samtidig er det kontaktskapande at ein blir sett av naboar og forbipasserande (Støa, 1996, s.281-283). Kjensla av å vere privat er likevel ofte tilstades, fordi den fysiske avstanden til andre er såpass stor at dei ikkje kan høyre kva ein snakkar om. Når Støa viser informantane eit bilete av eit atriumhus som dei på Ammerud, synest dei fleste det er for brutalt. ”Jeg har lyst å vise at det er lov å komme og snakke med meg”, seier ei kvinne (Støa, 1996, s.176). I materialet til Støa er det å sette opp gjerde rundt eigen eigedom også eit negativt teikn, det indikerar ei prioritering av seg og sitt framfor fellesskapet. Dei divergerande synspunkta i mitt og Støa sitt materiale må likevel sjåast i lys av at folk helst uttrykker seg positivt om den buforma dei faktisk har. På Ammerud kjenner fleire til menneske som har vore misnøgde, men desse har flytta.

Støa diskuterar sine funn i lys av omgrepa fasade- og baksideområder, men meiner at det er like relevant å skilje mellom bruksområder og periferi (1996, s.306-317). I denne samanhengen blir ikkje baksideområda det private ein søker til for å legge bort rolla ein spelar for eit publikum, slik ho oppfattar at Ervin Goffman definerar det, men heller eit periferiområde som er lite brukt, og som til dømes fungerer som lagringsplass. Bruksdelen av hagen er gjerne framsida med inngangspartiet, terrassen og/eller bakhagen. Fasadeområdet, der ein viser seg fram for omverda, er ifølge Støa eit omgrep som passar like gjerne til den meir perifere delen av hagen som ligg ytst og blir lite brukt, som til framsida av huset eller uteplassen der familien har sitt samver. Sann sett finn Støa få dømer på reine baksideområder utfrå slik ho tolkar Goffman, i sitt materiale. Det er berre eit lite mindretal som har heilt private, skjerma uteplassar. Men i mitt materiale blir forståinga ei anna. Her er atriets heilt klart bakside, i betydninga der ein kan legge bort si rolle i den offentlege sfæren, så vel som bruksområde. Utsegnene ovanfor viser dette tydeleg. Men som fasade fungerer det i liten grad. For dei husa som har ein hagefleck ved inngangspartiet mot gata, er det den som fungerer som fasade.

Eg ser klare parallellar mellom atriumhusa i mitt materiale og slik den gamle trebyen blir skildra, mellom andre av Anne Louise Gjesdal Christensen. Bygningane vart sett opp slik at det danna seg små uterom bortgøymde frå gata, omkransa av bustadhuset og småbygningar med ulike funksjonar – eit slags atrium (Dobloug, 1989, s.8). Slike ”mellomrom” ga høve til

rekreasjon, isolasjon og privatliv: ”Gårdsrommet blir en nødvendig motvekt mot gatens offentlighet” (Christensen, 1991, s.26). Gårdsrom – gate tilsvara altså dikotomien privat – offentlig. Heller ikkje gårdsrommet kan kallast fasadeområde, sidan ein i liten grad fekk vist fram dei stemningsskapande blomsterpottene og beda til eit større publikum. Hygga vart skapt for eigen del. Bebuarane på Vålerenga som Christensen snakka med, sette óg pris på privatliv, men terskelen for å ta kontakt kan synast lågare enn på Ammerud: Når to nabofruer ønskte ein prat, kunne dei gjerne stige opp på ei kasse ved det høge gjerdet for å få kontakt (Christensen, 1972, s.147). På Ammerud ville noko slikt vore utenkeleg – når ein er i atriet er ein trygg på at ingen naboar eller forbipasserande tilfeldig tittar innom.

Atriumhusa er såleis klart bybustader, i sitt tydelege skilje mellom det offentlege og det private, framside og bakside, og altså slett ikkje ulikt det vi finn i ein meir folkeleg, norsk byggeskikk frå forrige århundreskifte. Men medan uteromma i trebyen gjerne vart delt av fleire hushaldningar, er atriet på Ammerud tiltenkt kjernefamilien. Såleis ser det ut til å mangle den halvprivate karakteren, forstått som ein stad for avgrensa kontakt mellom det offentlege og det private, mellom bebuar og verda omkring. Det blir heilprivat.

Husvegg og atriumsgjerde hegnar om privatlivet.

Den halvprivate sona

Privatliv er altså ein kvalitet, men det kjem óg kommentarar som tydar på at det kan bli privat nok til tider, særleg etter at barna ikkje lenger treng foreldre med seg ut når dei skal leike. Det å ha barn synest å gjere det enklare å komme i kontakt med folk i nabolaget. Blant dei som flytte inn då husa var nye, blir det sosiale miljøet med heimeverande kvinner som var ute med barna sine framstilt som noko positivt. Det var mange barn som kunne leike saman og andre

vaksne å snakke med for husmora. Kontakten med naboane er likevel god nok for dei fleste eg har snakka med, men det blir stadig lagt til at ”vi løper ikke ned dørene hos hverandre!” – og det blir oppfatta som ein kvalitet. Å få folk innom på kaffi for å prate i tide og utide er ikkje aktuelt, inn i huset og atriet vil ein berre ha folk ein sjølv har invitert. Sosial omgang naboar imellom er fint, men det går ei grense. Og den vil ein sjølv sette. Dette er ikkje så ulikt haldningane vi finn i dei borgarleige delane av Oslo på tidleg 1900-tal, der det nærast vart sett som eit pluss å ikkje kjenne naboane sine (Christensen, 1991, s.116) Det er óg i denne perioden at mange byhus vart ”snudd”; medan det tidlegare var vanleg å ha inngangspartiet ut mot gateplan, vart det no plassert på baksida, skjerma mot det offentlege livet utanfor. Også på Ammerud er det tydeleg at livet blir levd *bak* den ytre fasadeveggen, trass i døra mot gata. Denne er trekt eit stykke inn i huskroppen og er lite markert. For dei husa som har inngang gjennom atriet er det berre ein naken panelvegg og det høge hagegjerdet som møter ein frå gata. Husa vender seg i høgste grad bort frå fellesskapet.

”Enhver bolig har en dobbeltsidig egenskap. Den skal beskytte mot uønskede påvirkninger av fysisk eller sosial art, men skal samtidig slippe til positive klimafaktorer, utsikt og menneskelig kontakt”, skriv Brantenberg (1997, s.19). I bystrøk handlar det om ein hårfin balansegang mellom offentleg og privat sfære, som set store krav til utforming. Atriumhusa i seg sjølve inviterar i liten grad til kontakt mellom menneske, som vi har sett. Nokre har teke konsekvensen av dette og gjort aktive grep for å opprette meir samband med det som ligg utanfor eige hus og hage. Fleire hus har frå arkitekten si side fått inngang og garasjeport ut mot gata, med ein liten jordlapp til. Dette er ei sone der ein kan støte på andre bebuarar, anten på veg til og frå heimen eller når folk er ute for å hente posten. Dette kan såleis óg vere ein stad for den enkelte til å signalisere invitasjon til spontan og uformell kontakt utan å aktivt oppsøke andre. I to av husa eg besøkte var det sett opp ein benk her, kor ein kan sitte på ettermiddagane sommarstid og utveksle kommentarar med dei som går forbi. Her kan vi trekke parallellar til Christensen som peikar på trappa ved inngangen som ein viktig sosial møteplass i den gamle trebyen, før idealet om bustaden som vern om familien mot det ytre fekk fotfeste (1991, s.116). Også hjå andre har eg sett små sittegrupper ved inngangsdøra. Men utanfor hagegjerdet i hus der inngangen går gjennom atriet, synest det ikkje like passande å sette opp noko tilsvarande. Her blir det kanskje for påfallande, sidan ein like godt kan sitte utandørs inne i atriet? I eit av husa med benk bur eit yngre par som ikkje ser det som særleg vanskeleg å komme i kontakt med folk, men dei innser at det er visst berre dei som har gjort seg tilgjengelege på denne måten i den gatestumpen eller grenda dei bur i. Dei har i tillegg atrium mot bilfritt fellesareal, så på sommaren opnar dei opp porten i atriet så

ungane kan springe ut og inn. Dermed gjer familien seg meir tilgjengelege for andre også i atriet, ved å opne opp for å bli sett og kontakta av folk utanfor. Graden av kontakt er såleis noko dei sjølve kan styre. Atriet treng dermed ikkje vere heilprivat. Mannen i huset meiner dei er heldige som ikkje har inngang gjennom atriet, fordi den løysinga gir færre høve til nabokontakt, i hans auge.

Ein eldre kar møter folk når han klipper plenen på fellesarealet:

AG: Men sånn eg tenke – hageflekken dikkas er jo her, og det er jo ikkje så lett sånn som i kanskje andre miljø, at man kan ta ein prat over hekken, det er jo ikkje mulig.

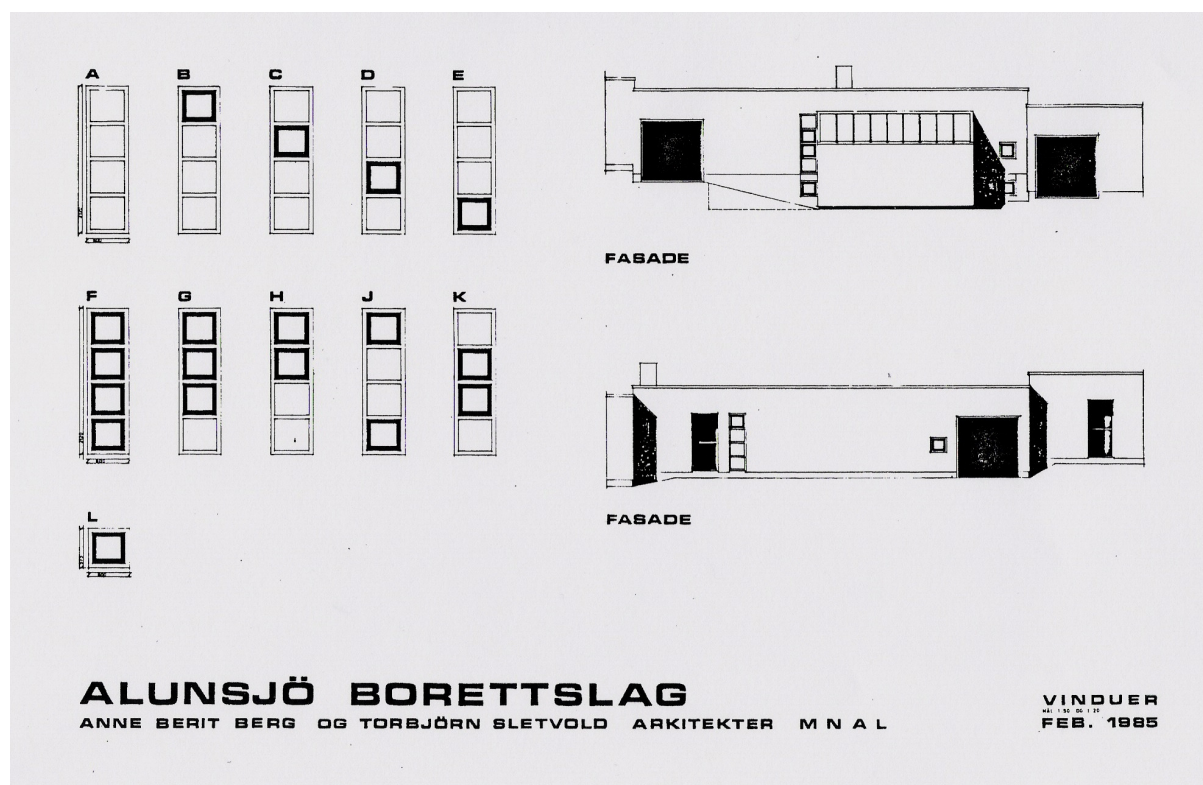
Han: Nei, nei. Men når vi klipper plenen på yttersida, så gjør vi det (ler). Da treffer du mye folk. For det er mye større område rundt her enn det er inni her. Rundt hele huset er det jo... det er egentlig ikke min jobb, egentlig da, for det er egentlig borettslaget som skal ta det (6M70).

Han treng altså ikkje lenger å gjere denne jobben, men ” jeg må ut der og fikse litt allikavæl, da (ler litt). Det er greit nok det, altså. Det er veldig fint, altså”. Dette er kanskje denne mannen sin måte å skape seg ei halvprivat sone på, å gjere seg tilgjengeleg på det som er definert som hans område? Han avslørar elles at han ikkje er så flink til å ha kontakt med naboar: ”Men snakker jo med gutta her ute og sånn da men, jeg er ikke inne der om kvelden eller sånt no’ på besøk og sånn, det er jeg ikke” (6M70). Kontakt synest å skje tilfeldig når han eigentleg har eit anna ærend enn å oppsøke folk. Det same kan vi kanskje seie om benken på framsida, dit ein i utgangspunktet søker for å sitte i skuggen eller nyte kveldssola, alt ettersom – bonusen er kontakt med naboar. Dette viser seg óg i sosialantropolog Gunn Helen Øye sitt materiale, å tydeleg tilkjennegi at ein ønsker å treffe folk kan vere farleg. Det er lett å trø feil i dei kulturelle kodane og bli mistolka. Å ha eit påskot derimot, gjer det tryggare (Øye, 1999, s.103,104).

Eit vindauge mot verda

Trongen for å sette opp vindauge ut mot fellesareal ser ut til å vere meir utbreidd enn benken utanfor inngangsdøra. Frå arkitekten si side er det ikkje lagt opp til vindauge mot fellesareal. Grunnen meiner fleire av bebuarane heng saman med retten til privatliv, at ingen skulle kunne sjå inn i husa frå utsida. Og ser ein dette i samanheng med kva kvalitetar atriumhuset vart knytta til, synest det å vere eit viktig moment. Som vi såg var det høvet til å gjere som ein ville utan innblanding frå andre som vart framheva i avisene. Men samtidig er vindauge i bustaden ein viktig kanal å kommunisere smak, standard og livsstil gjennom. Om dei borgarlege i betre strøk av byen på tidleg 1900-tal samla til sosiale lag bak attrakte gardiner,

var ikkje total skjerming mot gata utanfor alltid like viktig: ”Man trakk seg ikke så mye tilbake at det ikke var mulig – eller ønskelig – å vise frem værelsene og det de ble brukt til” (Christensen, 1991, s.116). Men for ein arkitekt innanfor ei modernistisk retning der ein ville bort frå prangande sjølvrepresentasjon, kunne mangelen på vindaug vere ei god løysing. Då bebuarane etterkvart ønska å sette inn vindaug sjølve, var hans forslag at dei kunne plassere ein kuppel i taket for å få overlys, eller sette inn vindaug i veggen mellom stove og entré for å utnytte lyset frå glaset i utgangsdøra (innkalling til ekstraordinær generalforsamling 06.05.1975, s.5). Dette speglar etter mi meining Mjelva si redsle for det visuelle kaos. Manglande vindaug mot fellesareal er ikkje gjort utelukkande i ei kollektivistisk ånd for å hindre folk i å markere smak og status, det synest minst like viktig for arkitekten å verne eige verk mot folkeleg påverknad, eller ”krinker og krøll”, som det blir uttrykt i Oslo Bystyre.

Teikninga viser variantar over temaet stigevindaug. Øvst ser vi kombinasjonen stigevindaug og tilbygg, nedst vindaug på opprinneleg husvegg (vedlegg til ”Ordinær generalforsamling 1985”).

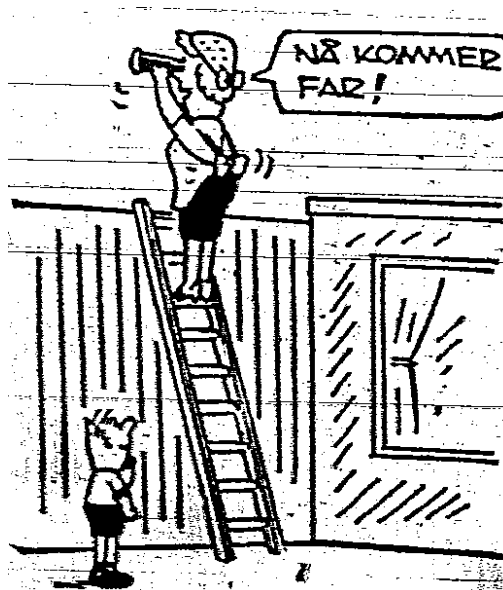
På Ammerud har likevel trongen for vindaug ut mot omverda gjort seg gjeldande i eit slikt omfang at burettslaget har opna opp for høve til å sette opp såkalla stigevindaug, eit avlangt, ståande vindaug med liggande sprosser. Den endringa er gjort i fleire hus. I tilbygga folk etterkvart har fått lov til å sette opp, er det litt ulike løysingar når det gjeld vindaug. Men

også her er det sett inn glas hjå dei fleste, gjerne også i taket. Av dei eg har snakka med, er det sett inn vindauge mot fellesareal i fire av 11 hus. To har både stigevindauge i opprinneleg husvegg og glas i tilbygg, eitt har glas berre i tilbygg og eitt har to mindre vindauge; eit høgt på veggen ved inngangen og eit på badet. Karakteristisk for alle husa er at minst eitt vindauge er knytta til inngangen og gateplan. Ei kvinne i 50-åra ler og fortel at ho er så nysgjerrig, ho likar å følgje med på kven som kjem og går:

Så vi fleiper jo med det ute i atriet der også, for jeg blir litt sånn; hva er det som skjer nå? – så mannen min har foreslått at jeg skal få meg sånn periskop så jeg kan kikke over gjerdet! (Ler) Nei, det er litt sånn... det er litt, det er noe som man kanskje savner, der hvor vi bodde i blokka før så hadde vi sånn, kunne sitte ved kjøkkenviduet så så du folk som kom og gikk og du kunne se, ikke sant, om... hvis du ventet gjester og sånn da, så kunne du jo se når de kom. Nå ser jo vi det akkurat her (viser til stigevindauga på veggen bak seg) gjennom det lille vinduet her, men... men det er ganske innadvendt (2K50).

Men kan det å ønske å følgje med berre avfeia som nysgjerrigheit? Å vere nysgjerrig blir ikkje sett som nokon god eigenskap. Det ser vi til dømes utfrå utsegner som denne, som omhandlar tilhøve på bygda: "[D]et er så mange nysgjerrige folk, alle skal bry seg med alt" (4K40). Denne kvinna er glad ho har sluppe unna nettopp det ved å bu i atriumhus i Oslo. For eit par i slutten av 40-åra gir vindauge mot gata høve til å titte ut litt og sjå om det kjem nokon, til dømes når ein ventar på tenåringane som er ute (11M40 og 11K40). Ei eldre kvinne som no bur aleine, ser at det er lett å bli isolert når ein ikkje lenger har barn å passe på ute. Ho trur det kunne vore hyggeleg å ha eit vindauge mot gata så ho kunne sett ut på naboane sine ulike gjeremål, men ho orkar ikkje styre med det no (5K70). Er dette også nysgjerrigheit?

I to utgåver av Arbeiderbladet blir det i 1963 stilt spørsmål ved den planlagde mangelen på vindauge mot gatesida i husa på Ammerud. Ein lurar på om ikkje husmora vil føle seg innestengt og isolert (Arbeiderbladet 01.11.1963, s.7 og 08.11.1963, s.6). Og arkitekt i Boligdirektoratet, Kaare Christiansen, ser ingen ulemper ved å ha vindauge mot gata i atriumhus. I dei enkle vitseteikningane som illustrerar artiklane, er det den visuelle kontakten med omgjevnadane som er poenget. Også ifølgje Bjørkto sin rapport om atriumhus er det å ha utsikt ein måte å få visuell kontakt med omgjevnadane på, noko han ser som viktig for mange (1965, s.27). Såleis er hans råd at det skal vere vindauge i fasaden ut mot gata fordi det er her den nære kontakten med omgjevnadane kan etablerast. Å blende av vindauge er vi vane til, så å vere fri for innsyn innandørs let seg likevel løyse, er hans konklusjon, slik eg forstår han.

Arbeidarbladet sin versjon av livet i atriumhus (01.11.1963, s.7).

Likeeins har dei fleste i Støa sitt materiale vindauge ut mot gata og inngangen. Særleg kjøkenglaset er plassert her for å oppnå mest muleg kontakt mellom ute og inne (Støa, 1996, s.286, 294). Berre i få tilfeller har problemet med innsyn vore avgjerande for plassering av og storleik på vindauger, vanlegvis skjermar ein seg bak gardiner, plantar eller ulike gjenstandar. Anne Louise Gjesdal Christensen meiner at "[d]e fleste mennesker trenger den tryggheten de får ved å tilhøre et samfunn hvor deres skjebne angår de andre. Så får en heller ta de ulempene det fører med seg at mange har innblikk i ens liv" (1991, s.31). Ei kvinne på Ammerud illustrerar føremonene med fellesskapskontakt idét ho fortel meg om innbrot ho har hatt i huset sitt. Fordi så få har vindauge ut mot gata, er det heller ikkje nokon som ser når slike ting skjer. Dette viser skjerming av privatlivet i sin ytterste konsekvens, men det kan óg tenkast mindre dramatiske situasjonar der kontakt mot fellesskapet er eit gode for livskvaliteten.

I boka *Hemmet* (1988) hevdar arkitekten Witold Rybczynski at trivnad blant anna føreset ei kjensle av intimitet, å kunne vere atskilt frå andre, altså privat (s.261). Dette får ein gjennom å balansere isolasjon og offentlegheit. For mykje eller for lite av det eine eller andre medfører mistrivnad. Og her er det utelukkande subjektive erfaringar som gjeld. Det er denne balansegangen eg oppfattar at folk på Ammerud søker å gjere noko med, gjennom å – på sitt vis – skape halvprivate soner i og rundt heimen. Eit ønske om å sjå ut på det som skjer, er ikkje nødvendigvis utslag av nysgjerrigheit eller trong for å blande seg inn i andre sine liv. Eg ser det som ein måte å opprette kontakt med omverda på, å plassere og identifisere seg som del av eit fellesskap, eit større heile, også når ein er heime hjå seg sjølv. Vindauget ut kan såleis – som med benken ved inngangsdøra og den opne porten i atriets – tolkast som ein måte å skape ei halvprivat sone på, der ein opnar opp for verda utanfor seg og sitt.

Kapittel 12. Bustaden som prosess: Bustad og livsform i endring

I den opprinnelege planen og oppføringa var den ytre ramma for atriumhuset fastlagd.

Totalarealet på tomt og buflate var det same for alle, sidan ingen av husa var tenkt bygd med kjellar. Kwart hus inneheldt det same talet på rom med garasjen lagt i forlenginga av bustaden. Og som eg tidlegare har nevnt, er husa i stor grad mynta på kjernefamilien, to vaksne og to-tre barn. Då vart barna fordelt på to rom medan foreldra hadde det siste. Men utfrå mitt materiale var husa interessante også for familiar med fleire barn. Alle eg har snakka med budde i blokkleilegheit før dei flytta til atriumhus. På 1950- og 60-talet budde mange småbarnsfamiliar gjerne fleire år i små blokkleilegheiter før dei fekk sjansen til å flytte til noko større. På grunn av bustadmangelen var kjøp og salg av husvere sterkt regulert. For desse familiane vart atriumhuset uansett ei oppgradering, om det likevel var trange kår for familiemedlemmane. Og kva hustype ein enda opp med vart bestemt utfrå loddtrekning, medan ansienniteten i OBOS avgjorde om ein fekk delta i loddtrekninga i det heile. Såleis kunne ein ikkje vere sikker på å få det huset som best passa den enkelte familie. Korleis løyste familien dette, korleis tilpassa dei bustaden så den tilfredsstilte deira bruk?

Det er to rom som vil ha hovudfokus her, det er gang og kjøken, sidan desse synest å utgjere to gjengangarar i materialet mitt. Samtidig ser kampen om storleiken og funksjonen til kjøkenet ut til å vere ein gjengangar i norsk bustaddebatt. Men andre element vil óg komme inn.

Den brysomme gangen

I fire av dei husa eg har vore på besøk i, har ein på det meste hatt fire ungar buande. Alle desse husa har også utbygd kjellar, men i varierende storleik. Enkelte hus står på fjellgrunn, noko som forvanskar prosessen med å grave ut sidan det må sprengast. Eit gjennomgåande problem er gangen eller entréen innanfor hovuddøra. Denne er heller liten med tanke på at yttertøy og sko gjerne skal plasserast her før ein går inn i stova. Såleis har burettslaget i ettertid opna opp for å bygge eit tilbygg for å endre på dette. Hus med inngang gjennom atriet har i utgangspunktet ikkje gang i det heile. Her går ein rett inn i stova, men gjennom to dører som er plassert slik at dei lagar ei slags sluse, truleg for å hindre kald luft ute i å trengje inn. Å ha fire barn som skulle ut og inn her var ikkje heilt enkelt for denne kvinna, som var heimeverande husmor på 70-talet:

Ja, nei, det er jo lissom det som var fantastisk med barna, de kom ikke inn her når vi hadde fått kjelleren, ikke sant, de gikk inn i kjelleren. For det hadde vi noen år, og jeg skal si deg det, fire

barn som kom her med sølete... det var drittjobb, det. Sånn at det var ikke lurt akkurat den biten der, det var ikke det, [...]! (7K70)

Ungane måtte kle av seg og bli vaska i slusa ein og ein før dei fekk gå vidare inn i stova. Men problemet løyste seg altså då kjellaren vart innreia og familien fekk laga ein ekstra inngang der. Med kjellaren kom óg ei tydeleg differensiering mellom dei vaksne og ungdomane i heimen, der kjellaren i hovudsak vart barna sin tilhaldsstad. Ein firebarnspappa seier det slik om gangproblematikken:

Nå kan du jo si etter alle disse årene her at det er jo forbløffende at vi har klart å få det til, da! Det har jo gått på et vis. Man kler jo av seg etter tur, egentlig, da. Så nå er det min tur til å slå ut med armene og få av meg jakka! Okei. Så når vi er ferdige med det, så er det nestemann! (latter) (1M40)

Plassmangel har altså vore eit problem. Og ikkje berre for oppbevaring, som óg blir påpeika, men rett og slett til å få utført vanlege, daglegdagse handlingar. Tre av dei 11 husa eg har besøkt, har fått oppført tilbygg. Men medan tilbygget utgjør ca. 10-15 kvadratmeter, varierar det kor mykje av dette som faktisk kan kallast gang. I eitt hus har det meste av tilbygget saman med den indre gangen i soveromsfløyen gitt rom for ei større spisestove, samtidig som gangen ved ytterdøra er noko større enn før. I eit anna går ein inn i ein liten gang der ein heng av seg kleda, før ein kjem til ei slags forstove med eit skattoll der telefonen er plassert. I dette huset er den nye gangen uansett ei forbetring, i den forstand at inngangen før gjekk gjennom atriets og ein dermed i praksis ikkje hadde nokon gang. I det tredje fungerer heile tilbygget som gang, óg fordi det utgjør ein avstats mellom 1. etasje og kjellaren, og såleis bind saman fleire avdelingar i huset.

Hus med nyare tilbygg der inngangen var før.

Vidare er det i to andre hus laga større gang innanfor dei eksisterande ytterveggane. Begge desse ligg slik til at dei har inngangspartiet i det ytre vinkelhjørnet (type B1/C1), noko som gjer det lettare å utvide enn om ein kjem inn midt på langsida (type A1). Inngangspartiet ligg allereie side om side med den indre gangen i soveromsdelen og kan forlengast i den retninga, medan ein i det andre tilfellet vil ha stovedelen på ei side og bad/toalett på den andre, noko som skapar vanskelege hindringar. I det eine huset har dei noverande bebuarane sjølve vore ansvarlege for den utvida gangen. Det eldre paret har budd her sidan huset var nytt og seier dette om kvifor endringa var naudsynt:

Han: Ja, det var veldig trangt, altså.

Ho: Det nytta jo ikke. Du vet at hvis det skulle komme to stykker til oss, da, så... ssj, ble kaldt innover hele veien her midt på vinteren, ikke sant? Ja, for kunne jo ikke la... kunne ikke stå og kle av seg inne i den... den lille... det var jo... det var jo ikke større enn omtrent dette bordet her, altså!

Han: ...feilkonstruksjon, det... (6K70, 6M70)

Trongen for å ha ein skikkeleg gang ved ytterdøra kan sjåast på fleire måtar. Ut frå det folk seier, forstår vi det som eit praktisk problem, ein må jo ha plass til å slå ut med armene og ein stad å henge frå seg før ein går inn i huset. I enkelte hus er det bod attmed inngangen, men der det er inngang gjennom atriet finn ein bod rett fram, med tilgang frå stova. Garderobeplass er likevel ikkje teikna inn i boden frå arkitekten si side, derimot i gangen i soveromsfløyen. Såleis skulle folk gå gjennom stova før dei fekk kvitte seg med sko og yttertøy. For firebarnsmora med inngang gjennom atriet var ikkje dette aktuelt, og grunngevinga går på å få skit inn i stova: "Det var det, for jeg sa det; gurimalla, hver dag med unger, med bare skitt og lort og komme rett inn i stuen!" (7K70). Eit slikt bumønster var tydelegvis annleis enn slik ho var van med. Samtidig handlar det om å skjerme resten av huset for den kulden som kjem utanfrå når folk kjem inn, slik utsagnet frå paret i hus nummer 6 viser.

Kommunikasjonsledd eller overgangssone?

Ser vi på tidlegare norske hustypar, meiner eg vi kan sjå parallellar langt attende i tid til gangen eller entreen av i dag, og kva funksjon den er tenkt å ha. Etnolog Arne Lie Christensen greier ut om midtgangshuset som gjorde seg gjeldande i Noreg rundt midten av 1700-talet (1995, s.133-142). Her var det vanleg med inngangsparti midt på langsida av huset. Innanfor døra låg ein gang der finstova – representasjonsdelen – var plassert på eine sida og rom nytta i det daglege låg på den andre, gjerne med kjøken eller kammers innanfor gangen. Såleis vart gangen ei sluse der folk vart leia vidare til rett plass inne i huset. Ser vi på svalgangshuset, har

den opne, overbygde svalgangen mykje same funksjon; gjennom denne kunne ein gå tørrskodd til dei ulike romma og etasjane i bygningen (Christensen, 1995, s.128-132). I artikkelen Ragnar Pedersen skriv om Lillehovbygningen, ser vi at svalgangen etterkvart blir kledd inn og såleis innlemma i huset (1980, s.7-9). Det eksisterar likevel ikkje ei klar utviklingslinje gjennom tida der ein går frå open sval til lukka rom. Medan treromsstova frå middelalderen hadde forstove, gjerne med svalgangar på ei eller fleire sider i tillegg, ser vi at den akershusiske stova frå 16-1700-talet har inngang direkte frå ein open svalgang (Christensen, 1995, s.84-91). I oversikten Christensen viser over dei vanlege hustypene på 16- og 1700-talet, er det likevel ingen som har dør direkte inn i stoverommet frå utsida. Regelen er at ein sval og/eller ei forstove dannar skilje mellom hovudrommet i bygningen, stova med eldstaden, frå det som er ute. Og døra inn til stova er gjerne gjort låg med høg dørstokk. Der det er svalgang synest den å ha hatt ein beskyttande funksjon i høve til ytterveggane i sjølv stova. I 1885 kjem det ei rettleiing i husbygging frå ein norsk landbruksingeniør (Christensen, 1995, s.220-221). Han meiner det bør vere ein til to gangar i våningshuset på garden, der det å verne andre rom mot skit er ein funksjon gangen skal ha. Eg meiner vi såleis kan sjå gangen/entreen som berar av to funksjonar utfrå dette; som kommunikasjonsledd mellom rom og som ei overgangssone mellom ute og inne.

I følge "Myndighetenes krav til boligplanen" utgitt ved Norges Byggeforskningsinstitutt i 1962, er vern mot véret ein viktig funksjon gangen skal ha (Boysen, 1962, s.17,19). Men i tillegg blir det sett krav om plass for oppbevaring av yttertøy og sko. Det at ein etterkvart har begynt å kle av seg yttertøy før ein går vidare inn i bustaden, kan ha samband med at husa er blitt betre isolert og at temperaturskilnaden mellom inne og ute såleis er større no enn før, på vinteren. Men også tidlegare har det vore krav om ei form for omkledding før ein trer inn i sjølv huset. Arkitekten Witold Rybczynski skriv om den nederlandske bybustaden på 1600-talet, der ein la ned stor innsats i å halde det reint rundt og inne i heimen (1988, s.83-85). Besøkande måtte ta av seg skoa eller sette halmtøfler utanpå før dei fekk gå opp til andre etasje innandørs. Dette tolkar Rybczynski som teikn på at første etasje vart sett som ein del av gaterommet, medan etasjane over var noko anna og spesielt; det var heimen (1988, s.85). Det var såleis ei tydeleg grense mellom heimen og det som var utanfor, og denne gjekk i første etasje. Etnolog Morten Bing skriv om den kommunale standarden på leilegheiter i 1917 i Oslo, og her er entréen kommen på plass (Bing, 2001, s.107). Dette ser han som eit klart moderne trekk, og det er nettopp funksjonen som overgangssone mellom den private heimen og verda utanfor han framhevar. Men seinare ser han gangen som eit skilje også innad i bustaden, anten mellom det private og offentlege, som

vi finn att i det borgarlege idealet, eller mellom funksjonar slik funksjonalismen la til rette for (Bing, 2001, s.112).

I den amerikanske modernistiske etterkrigsarkitekturen – som var eit ideal for mange norske modernistiske arkitektar – vart gjerne gangen, eller hallen, sett som representasjonsområde (Jackson, 1994, s.87). Denne var open og imøtekommande og skulle vise den besøkande med ein gong at han var komen inn i eit samtidshus. Såleis kan ein sjå løysinga i atriumhusa med inngang i stova som eit forsøk på å slå saman funksjonar; den besøkande kjem rett inn i representasjonsområdet utan å bli slusa via ein lukka gang. Den doble døra synest å vere tenkt som vern mot klimaet utandørs. Men ei slik samanblanding av funksjonar let seg tydelegvis ikkje foreine for bebuarane på Ammerud. Gangen har ein funksjon som grensemarkør mellom ute og inne der stova heilt klart er ”inne”. Dikotomien ute – inne, tilsvarar såleis skittent – reint og kaldt – varmt.

Eg oppfattar såleis at det ikkje er gangen som kommunikasjonsledd eller grense mellom ulike funksjonar/soner innad i bustaden ein saknar mest i atriumhusa. Derimot manglar husa den overgangssona mellom inne og ute, mellom heimen og verda, som både Christensen, Rybczynski og Bing er inne på. Når firebarnsmora ikkje vil ha ungane inn frå utsida gjennom døra i atriets, er det fordi at stova er eit rom som for dei fleste utgjer representasjonsområdet i bustaden. Her skal det ikkje tilgrisast med skittent barnetøy. Men heller ikkje det eldre ekteparet eller firebarnspappaen, som alle er sitert ovanfor, tek av seg yttertøyet i stova. Familien kler heller av seg på skift i den vesle gangen hjå sistnemnde. Å gå via stova til gangen ved soveromsfløyen for å henge frå seg, slik det kan sjå ut som arkitekten har tenkt der inngangen går gjennom atriets, blir sett som ei dårleg løysing:

Men hvis det var gjester og sånn som kom den gangen da, da sånn huset opprinnelig var, så er det jo litt rart og tungvint, for det var både sånn at du kommer gjennom atriets i den bittebittelille vindfanget som nærmest bare er et sånt rom mellom to dører, og så måtte du trække deg litt gjennom stua forbi kjøkkenavdelingen og rundt hjørnet for å få hengt av deg klærne (2K50).

Her foregår ting i feil rekkefølge; ein må først gå inn i stova før ein får hengt frå seg. Grenseområdet mellom ute og inne er borte, ei overgangssone som betyr meir enn berre vern mot ver og vind. Yttertøy har ingen plass i stova, for her er ein inne i heimen kor det skal vere reint og pent, varmt og godt. Dette hugsar vi óg godt frå Margrethe Munthe sin formanande barnesang: ”Nei, nei gutt! Dette må bli slutt! Ikke løpe inn i stuen før du har tatt av deg luen! Glemte du det rent? Det var ikke pent!”

Indre fleksibilitet

Det å gi barna plass er også løyst på ulikt vis av bebuarane, men felles er ideen om å gi barna private soner. Større plass til barna blir då óg nevnt som ein viktig årsak til å flytte hit.

Utgraving av kjellarar er gjerne gjort mellom anna for å gi ungar som veks til, eige rom. I praksis har dei ofte óg fått ei eiga avdeling i huset meir atskilt frå dei vaksne sin sfære. Men kva så når ein har måtta operere innanfor den gitte fysiske ramma? Familien endrar seg, som følge av dette blir også bustaden endra. Fleire har – gjerne med ei viss stoltheit – skildra smarte løysingar mannen i huset har snekra til for å skape fleire rom ut av dei som allereie er. Det handlar til dømes om å skilje gut og jente ved å sette opp ein ekstra vegg i eit større soverom, eller – som i eitt tilfelle – dele av enden av stova til eit heller lite, men privat rom for ei dotter. Ofte har slike deleveggar blitt fjerna igjen etter at barna har flytta ut. Nokre har laga større rom etter at dei er blitt to åleine, som til dømes større kjøken for å få plass til barn og barnebarn på middagsbesøk, eller at mann og kone har fått kvar sitt store rom til privat bruk. Men som ein eldre mann påpeikar, det å endre på rominndelinga er muleg i andre typar hus óg, atriumhuset er ikkje spesielt i så måte. Og ein ting er å sette opp vegg, ein annan ting er å ta vegg bort. Det siste synest likevel å vere ei enkel affære her, fordi skiljeveggane mellom romma ikkje er berande. Sidan husa er såpass smale som dei er, kviler taket på ytterveggane (e-post frå styreleiar 22.03.10).

I eitt hus viser bebuarane meg kjøkenet som dei har utvida ved å innlemme det tilstøtande soverommet. Det er berre svake merker i panelet i taket som viser plasseringa vegg hadde, så å ta den ned medførte ikkje større problem. I to andre hus er vegg mellom dei to små barneromma heilt eller delvis fjerna, såleis har ein fått eit større soverom/arbeidsrom. Dette var også ein relativt enkel jobb å gjere sjølv, og vindaugsbandet på vegg ut mot atriet kunne stå upåverka av dei interiøre endringane.

I dette tilfellet synest Mjelva å vere i takt med fagmiljøet si oppfatning av den ideelle bustaden. Interiørarkitekt Liv Schjødt og mangeårig redaktør av *Bonytt*, Arne Remlov, påpeikar at fleksibilitet er viktig. Ved å ha skiljeveggar som lett let seg flytte, kan ein endre bustaden med endra krav. ”Det er denne mulighet for fleksibilitet i boligens innredning som vel kan sies å være vår tids arkitekturs viktigste skritt på vei til løsningen av boliginredningens problemer” (Remlov og Schjødt, 1964, s.13). I så måte har atriumhuset vore vellukka.

Kjøkenet: Allrom eller laboratorium? Kultur og interiørideal

Kjøkenet er eit rom som har gjennomgått store og betydelege endringar opp gjennom tidene, ikkje minst som resultat av aukande fokus på vitskaplege undersøkingar og framveksten av industriframstilte produkt for heimemarknaden. Tradisjonelt har kjøkenet vore ein kvinnearbeidsplass, men etter likestillinga sin framvekst er ikkje dette biletet så eintydig lenger. Illustrerande i så måte er eit intervju med kjønnsforskar Jørgen Lorentzen, som fortel at bestefaren hans aldri sette sine bein i kjøkenet (Sæther, 2010, s.29). Hå Lorentzen sjølv er det derimot han som oftast står for matlaginga i familien.

Frå den norske landsbygda kjenner vi kjøkenet som det store allrommet som romma alt frå søvn til matlaging – ”husets hjerte”. Det vesle laboratoriekjøkenet som kom på 1930-talet, ga ikkje rom for andre enn husmora og arbeidet med matlaging. ”[K]jøkkenet skulle være et laboratorium og ikke en spisestue – framtidens kjøkken var unødvendig til annet enn å varme opp dypfrost mat”, skriv forfattar og journalist Bjørn Bjørnsen i si store bok om OBOS (2007, s.157), og tenker på utviklinga fagfolket såg føre seg. Frå bustadundersøkingane gjort i Oslo under krigen kom det fram at folk gjerne åt måltida i det daglege på kjøkenet, sjølv om fagfolk gjorde sitt for å få dei til å trekke ut av kjøkenet når dei skulle ete. Såleis fekk ikkje laboratoriekjøkenet særleg gjennomslag blant folk i Norge, trass i fokuset på hygiene og effektiv og energisparande arbeidsplass for husmora. I atriumhusa var det likevel laboratoriekjøkenet som blei valgt. Opprinneleg var ikkje rommet større enn ca. 6 kvadratmeter, og lagt opp som ein rein arbeidsplass med benkar, skap, komfyr og vask. Kjøleskapet var plassert i gangen utanfor, saman med øvrige skap for diverse oppbevaring. Opninga inn mot stova var stor og kunne lukkast med skyvedør. Og rett utanfor var altså matbordet tenkt, som ei forlenging av både stove og kjøken.

På min runde i atriumhusa har eg sett alle variantar av kjøken; det opprinnelege laboratoriekjøkenet med tilhøyrande skyvedør, det store bondekjøkenet med plass både til middagsgjester og lekselesinga til ungane, og det opne kjøkenet som ein integrert del av stova, der barløysing med høge krakkar dannar ei grensemarkering mellom arbeidssona og dei øvrige funksjonane. Der det er spiseplass på kjøkenet, er det likevel berre eitt einaste hus som ikkje i tillegg har ein ekstra spiseplass i, eller knytta til, stova. Som vi har sett, kan det integrerte kjøkenet minne om ei amerikansk planløysing som var del av diskursen på 1940- og 50-talet. Etter ei heller uformell undersøking i IKEA-katalogen (2008 og 2009) og *Bonytt* (nr. 10 og 11, 2009) synest denne varianten å vere godt i tråd med gjeldande interiørtrendar av i

dag. Kjøkenet kan visst ikkje bli stort nok, det skal romme alle typar aktivitetar. I eit magasin frå MAXBO for 2008 heiter det:

Vi har sett det en stund, og nå er det sannsynligvis slik hjemme hos deg også. Vi har ikke festen i stua lenger. Kjøkkenet er rommet hvor alt skjer, fra frokost- og middagsspising, lekselesing, samtale og til fest. Langbordet blir stadig lenger og gode myke stoler for mange timers sitting blir dermed også viktig. Ofte blir kjøkkenet integrert i stuen og da med ensfargede glatte kjøkkendører med lite hyller og skap for at ikke kjøkkenet skal skape uro i stuen. Kjøkkenet er møtestedet, og det nye oppholdsrommet ("BO. Et inspirasjonsmagasin fra MAXBO", nr. 2 2008 haust/vinter, s.62)

I OBOS-bladet står det at kjøkenet "har gått den lange veien fra liten krok til boligens viktigste sosiale symbol" (Tronstad, 2009, s.11). Kjøkenet ser her ut til å ha fått ei slags oppgradering frå å vere del av ei skjult arbeidssone i bustaden, til å bli representasjonsrom på lik linje med stova. Kjøkenet skal, ifølge magasina, gjerne ha rom for avslapning, pc-bruk og eting så vel som for matlaging. Og det er visstnok her festen foregår. Er det slik?

I ein rapport utgitt ved Statens institutt for samfunnsforskning (SIFO), blir det konkludert at kjøkenet definitivt er eit allrom der mykje skjer (Amilien, Bergh og Helstad, 2004, s.109,141). Rommet har gått ein kronglete veg frå å vere del av allrommet, til å bli spesialrom tilhøyrande ei privat sone i bustaden. Men i dag er kjøkenet igjen opna opp og gjort større (Amilien, Bergh og Helstad, 2004, s.46). Her utfører ein plikter åleine, ein trekker seg attende for ei stille stund med avisa, ein kosar seg i vennelag eller med felles matlaging med familien. Kjøkenet er med andre ord rommet der alt foregår, og det er delt mellom det private og det offentlege i bustaden, ifølge rapporten (Amilien, Bergh og Helstad, 2004, s.110).

På Ammerud er biletet enda meir samansett: I fem av dei 11 husa eg har besøkt, er kjøkenet slik det var bygd i utgangspunktet, med unntak av at skyvedøra mellom stove og kjøken er fjerna i eitt av dei. Her er også veggen borte og erstatta med overskap med ein liten spiseplass for familien under. Likevel framstår kjøkenet i stor grad som eit eige rom, nettopp på grunn av dei skjermende overskapa. Matbord på det vesle kjøkenet er det likevel fleire som har ordna plass til, som det eldre ekteparet som sit ved eit lite respatexbord trengt inn i hjørnet ved glaset når dei et frukost, fordi dei da slepp å reise seg for å få tak i kaffikanna på komfyren. Det er jo berre å snu seg litt. Eting på originalkjøkenet vart gjort i eit anna hus óg, før ombygging til eit stort kjøken (5K70). Høve til å ete maten sin på kjøkenet eller i kjøkensona er eit ønske som går att på tvers av generasjonar og uavhengig av storleiken på kjøkenet, som mitt materiale vil vise. Så sjølv om det i utgangspunktet ikkje er tenkt slik, stoppar ikkje det dei som ønsker det.

Laboratoriekjøkenet på Ammerud synest i større grad enn det SIFO-rapporten hevdar, å tilhøyre det private – ei arbeidssone ein gjerne gøymmer bort. Ei kvinne i 50-åra seier:

[...] hadde vi hatt – levd et sånt liv at det var veldig mye folk som stadig var innom og sånn, så er det jo veldig synlig for det er jo bare et innhugg på en måte fra stua så har man oppvasken som står der og flyter, så det blir veldig synlig, altså (2K50).

Sidan ho og mannen ikkje har så ofte gjester, er det likevel ikkje noko problem. Men ho er ikkje heilt sikker på om ho skal la meg ta bilete av kjøkenet, fordi ho synest det er for mykje rot der. Ei kvinne i 70-åra ser det å kunne ”rote” åleine på kjøkenet som ein føremon:

[D]et som er veldig kjekt, er de dørene, for eksempel når du har selskap, så har jo vi satt det sånn at vi sitter jo her, men da kan jeg lukke døren og holde på å rote og så komme ut med maten. Så jeg elsker det kjøkkenet, men jeg tror nok det er veldig mange som har gjort om kjøkkenet for de liker å være på kjøkkenet, og de vil ha et stort kjøkken (7K70).

Denne kvinna hevdar at ho er korkje glad i eller flink til å lage mat, det er såleis hennar forklaring på at eit lite kjøken er bra. Som kvinne har det tydelegvis vore hennar ansvar likevel. Ho vil gjerne skjule seg for andre medan ho held på. Samtidig er både ho og mannen einige om at med dørene opne, så blir kjøkenet eit stort rom. Men å trekke kjøkenet meir inn i stova, med ei barløysing til dømes, er ho ikkje med på, sjølv om ho har sett slike variantar og meiner det er hyggeleg.

Når Liv Emma Thorsen påpeikar kontrastane mellom bondekjøkenet og det spesialiserte kjøkenet som utover 1930-talet blei byhusmora til del, framstår det første som koseleg, sosialt og inkluderande, medan den stakkars bykvinna gjer sine plikter i stille einsemd på sitt trange, vesle kjøken (Thorsen, 1994, s.103,104). Kjøkenet som arbeidsrom for matlaging har ein kort tradisjon i Norge, meiner Thorsen, og trekk parallellane attende til midtgangsbygningen der kjøkenet låg innanfor gangen. På landsbygda i Trøndelag er kjøkenet det rommet som oftast har bytta plass i bustaden gjennom siste hundreår, og målet har vore å gjere rommet større og meir funksjonelt for den travle arbeidskvinna på garden. Såleis vart ei etterlikning av den gamle daglegstova der alt foregjekk i same rom, ei meir praktisk løysing her.

Men for kvinna over er nettopp einsemda viktig i enkelte situasjonar, ho har ikkje trong for å konversere med gjestene medan ho lagar mat. Då vil ho trekke seg attende og vere privat. Og eit lite laboratoriekjøken tillet ikkje at andre kan delta i arbeidet. Både for henne og kvinna i 50-åra representerar kjøkenet heilt klart ”back stage” i bustaden og ikkje nokon representasjonsdel – heller ikkje ”husets hjerte”. I begge desse husa et ein maten sin utanfor

Det norske, store bondekjøkenet – ”husets hjerte”.
Eit soverom er her teke inn i kjøkenet.

Laboratoriekjøkenet – original storleik med den
tilhøyrande skyvedøra framfor.

Det integrerte kjøkenet; kjøkenet er her ein krok i
stova med lett vint spise plass rundt benken.

kjøkenet. Dette fell innunder det borgarlege idealet ein fann på slutten av 1800-talet, som altså framleis synest å gjere seg gjeldande.

Måltids plassen

Bebuarar som har eit utvida, separat kjøken, er fordelt på fire hus; to med bebuarar i slutten av 40-åra, eitt hus med eit par og eitt med ei kvinne, alle tre i slutten av 70-åra. Paret i 70-åra har valgt ei løysing der det er ope mellom kjøken og stove, men spise plass har dei begge stader. Blant dei som har kjøkenet i opprinneleg storleik, spenner alderen mellom 50-80 år, medan den integrerte varianten med stove og kjøken i eitt, finn vi i to hus med bebuarar i starten av 40-åra. Biletet er altså ikkje eintydig når det gjeld aldersmessig fordeling. Men ein må óg ta med at det kan ligge både økonomiske, praktiske og helsemessige årsakar til at folk velger å behalde tilhøva som dei er. Kultur og interiørideal kan vere sterke føringingar, men andre forhold har óg sitt å seie.

Det finst altså to variantar av kjøken på Ammerud; som eit eige, større rom med plass for fleire funksjonar, og kjøkenet som integrert del av resten av opphaldsavdelinga i huset. Eg reknar originalkjøkenet som tilhøyrande den siste varianten, sjølv om det for dei fleste kan stengast av med skyvedøra. Det ser likevel

ikkje ut til å vere eit mykje brukt alternativ. Og i praksis har ein då eitt stort rom med ein viss overlapp mellom funksjonar. Ved å fjerne skyvedør og vegg mellom stove og kjøken heilt, slik dei yngste bebuarane i mitt materiale har gjort, er allromfunksjonen ytterlegare understreka. Det interessante er at ønsket om måltidsplass i kjøkensona finn ein i begge leirar. Men medan barløysinga i tilknytning til kjøkenet berre finst blant dei yngste, ser det ut til at dei eldste vil ha eit skikkeleg bord både i stova og på kjøkenet.

I tre hus et ein aldri på kjøkenet. I to av desse nyttar ein spisebordet rett utanfor originalkjøkenet, i det tredje har paret slått saman to rom og laga seg spisestove, i tillegg til at dei har eit bord ståande utanfor kjøkenet.

”Husets hjerte”

Men kva er det som skiljer det eine frå det andre? Kva kan eit separat spisekjøken gi? Eit par i slutten av 40-åra har budd i eit anna atriumhus på området før dei flytta inn i sitt noverande. Det forrige var utan kjellar og hadde kjøkenet i den opprinnelege storleiken, medan huset dei no bur i har kjellar og utvida kjøken. Kvinna snakkar slik om dei ulike kjøkenløysingane:

Så der borte, noen ganger når vi bodde der borte, så hadde vi jo et lite kjøkken og så hadde vi spisestue rett utenfor. Sånn at sitteplassen ble ikke på samme sted som kjøkkenet da, det var noen skritt unna. Så når vi kom hit, så tenkte vi å, det må være deilig å ha et stort langbord og slippe å ha *spisestue*, hvor ofte bruker du det, lissom, bare på julaften. Så nå har – vi velger å sitte, når vi har gjester så sitter vi alltid på kjøkkenet.

Han: Det blir jo naturlig samlingspunkt. Så det er det som er ålreit.

Ho: Nå har vi lissom langbord hvor det er plass til åtte eller ti.

AG: Ja, for her er det jo ikke noko spise...

Ho: Her er det ikke spisestue. Vi har lissom tenkt at det er hyggelig når man har gjester at man kan lage litt mat og være med på samtalen, og sitte rundt bordet. Og ungene har alltid gjort lekser der. Det har ikke vært så nøye med den pulten på rommet (11M40 og 11K40).

Kjøkenet er altså samlingspunktet i huset, både med og utan gjester. Det er óg her ungene har gjort lekser. Ei spisestove konnoterar noko anna; det nyttar ein på julaften – altså i meir høgtidelege og spesielle høver, ikkje til kvardags. Å flytte kjøkenfunksjonane inn i stova er såleis ikkje aktuelt, stova synest å representere stas i for stor grad. Så skilnaden mellom dei to kjøkenvariantane oppfattar eg ikkje berre ligg i den nevnte avstanden mellom kjøkenet og matbordet, mellom kokken og gjestene, men óg i korleis dei to romma blir oppfatta, og dermed korleis ein sjølv ønsker å bli oppfatta. Det er ein mental distanse her som synest vanskeleg å overstige. Kjøkenet høyrer til det daglegdagse, det representerer ein meir avslappa livsstil, og det er slik dei ønsker å framstå – ujalte og uformelle. Fest og daglegliv kan foregå nærast side om side. Samtidig er det til salongen i stova eg blir invitert til å sitte

under vår samtale. Sjølv om eg ikkje opplever samtalen vår som prega av stor distanse, er det likevel ikkje ein koseprat blant venner. Og i denne samanhengen blir stova staden for det meir formelle, ein relasjon utan kjenslemessige band.

Ei anna kvinne utvida kjøkenet etter at ho vart åleine att i huset, fordi ho alltid har ønska seg eit stort kjøken (5K70). Matbord har ho både her og i stova. Med fleire barn og barnebarn synest ho det er koseleg og verdifullt å kunne samle alle saman til eit måltid. Samtidig trivst ho godt med å kunne ete på kjøkenet i det daglege, det gjorde dei faktisk tidlegare óg medan kjøkenet var lite og familien åt til ulike tider. Men middag og helgefrukosten tok dei då i stova. Eit anna eldre par har tenkt i same baner, og utvida kjøkenet etter at tre av fire barn var flytta ut. Grunngevinga er igjen at dei ville ha plass til å dekke til ein stor familie. Også her finn ein att delinga mellom spiseplass på kjøkenet som blir brukt i det daglege, og spisestove meir nytta til spesielle høver.

Eit slikt bumønster minner om det ein finn i arbeidarfamiliane hjå Knut Kjeldstadli tidleg på 1900-talet, eit buideal ein meinte var overteke frå det velståande borgarskapet. Endatil små leilegheiter vart innreia med kjøkenet som allrom der ein åt og oppheldt seg i det daglege og eit anna rom som stod på stas med spisestove, berre nytta når det kom gjester. Slike stasrom såg fagfolk som upraktiske og eit forsøk på å heve status, medan Kjeldstadli meiner det mellom anna handla om å skape noko vakkert i ein elles grå kvardag (Kjeldstadli, 1990, s.70). ”Opphopping av statuspregete gjenstander og representasjonsrom som bare ble brukt i forbindelse med de store høytidene, ble sett på som en lite hensiktsmessig bruk av ressursene. Ordet borgerlig ble et skjellsord blant moderne representanter for det intellektuelle borgerskapet” (Christensen, 1995, s.227). Og dei representantane det her er snakk om, var mellom anna modernistiske arkitektar. Men kan vi sjå ei slik differensiering mellom stove og kjøken berre som uttrykk for strebing etter status?

Kjøkenet som sosial funksjon

Når Marianne Gullestad skriv om bruken av kjøkenet blant folk frå eit arbeidarklassemiljø i eit buområde i utkanten av Bergen, er det ei differensiering i sosiale relasjonar ho ser som ein viktig funksjon kjøkenet har (1993, s.61,62). I hennar materiale har stova status som representasjonsrom i den forstand at det ikkje blir nytta på dagtid, fordi det står klart i tilfelle gjester skulle finne på å stikke innom. Det er kjøkenet som blir nytta, det er óg på kjøkenet at nabofrua tek ein kopp kaffi med husmora på føremiddagen. Men også i større sosiale

samanhengar kan kvinner trekke inn på kjøkenet og ha sine samtalar i fred utan innblanding frå menn eller barn.

Det er dette eg meiner å sjå på Ammerud óg: Ved å ha eit stort kjøken som gjer det muleg med spiseplass både her og i stova, er det ikkje berre skiljet mellom kvardag og helg/fest som blir markert, men óg eit skilje i relasjonane ein har til menneska som er innom bustaden. Eg vart til dømes aldri invitert til å sitte på kjøkenet, sjølv om det var plass til det. I to tilfeller foregjeikk intervjuet ved spisebordet utanfor det vesle kjøkenet, i eitt tilfelle vart eg vist inn i ei atskilt spisestove. Elles sat vi i salongen i stova. ”Det å bli invitert inn i stuen når en kommer på besøk, kan [...] enten være en måte å gjøre ære på gjesten på, eller en måte å vise avstand” (Gullestad, 1993, s.62). I desse tilfella vil kjøkenet vere del av ein bakre region, det er privat. Det representerer det verkelege livet som blir levd innanfor veggane: ”Det å være med på kjøkkenet gir muligheter til å oppleve noe sammen, og integrerer den besøkende i den autentiske virkeligheten...” (Amilien, Bergh og Helstad, 2004, s.46). Eg var ein framand og såleis vart eg først vist til stova, representasjonsdelen. Dette oppfatta eg var med på å understreke avstand. Informantane uttrykte respekt for meg, men óg ein kontrollert presentasjon av seg sjølv ved å vise fram den beste sida ved bustaden, før eg etterpå fekk ta del i det meir private og sjølvutleverande.

Kjønnsrollar og kjøken i endring

Som i mitt materiale, viser óg Gullestad sin studie at folk ønsker å samle funksjonar, også der planleggarane har lagt opp til å skilje dei. ”Kjøkkenet er et spesialrom, men har sin største verdi som et *allrom*”, skriv ho (1993, s.62, hennar utheving), og ser trongen for allrom som allment. Men kvar dette allrommet skal vere, varierar.

Nye interiørtrendar har dei seinare år gått i retning av å imøtekomme nettopp behovet for allrom og funksjonsblanding ved å slå saman kjøken og stove, altså ei vidareføring av det Mjelva skapte på Ammerud. Eg har tidlegare nevnt den opne planen i amerikansk etterkrigsarkitektur som ei godkjenning av ei ny kvinnerolle, der kvinna skulle delta i det offentlege livet på linje med mannen. Dermed vart trongen for å gøyme bort kjøkenarbeidet mindre (Jackson, 1994, s.88). I mitt materiale har vi ikkje snakka spesifikt om kven som lagar maten eller utfører typisk kjøkenarbeid i dei ulike hushalda. Men i den eldste gruppa var det eit klart fleirtal av heimeverande mødre då familiane flytta til atriumhus. Fleire av kvinnene tok etter kvart utdanning og fekk seg jobb, men då var gjerne ungane blitt tenåringar. Såleis er óg rollefordelinga mellom kjønna klarare i denne gruppa enn blant dei yngre. Mannen var ute og

tente pengar, kvinna passa heim og barn, det inkluderte også ansvar for kjøkenarbeidet. Dette var typisk for tida. Og hjå Gullestad, som gjorde sine undersøkingar i perioden 1978-80, er kjøkenet framleis kvinna sitt domene.

Blant dei yngste i atriumhusa er derimot både menn og kvinner i lønna arbeid, trass i at barna kan vere forholdsvis små. Med framveksten av likestillinga er også oppgåvene i heimen fordelt annleis. Ser vi på bileta i interiørblad og katalogar i dag, er mannen like sjølvstøtt og aktivt tilstades på kjøkenet som kvinna. Dette kan såleis vere ein medverkande faktor for den utviklinga vi ser når det gjeld kjøken. I atriumhusa var kjøkenet lagt opp som arbeidsplass for ein i hushaldet – kvinna. Ho var ikkje fullt så vekkgøymd som hushjelpa ved århundreskiftet, men like fullt var kjøkenet ein kvinnearbeidsplass, gitt tida husa vart skapt innanfor. Når kjøkenet er blitt del av stova, kan både mann og kvinne utføre arbeid her utan å vere atskilt frå barna eller gjestene sine. Å vise seg fram for besøkande som ein likestilt mann som tek sin tårn med matlaging og oppvask, er vel heller ikkje noko minus.

Arbeidet høyrer såleis med, også når det er fest. Når kjøken og stove blir slege saman, synest det likevel å vere representasjonsmomentet som får størst vekt. Dette ser vi mellom anna i det eine huset som har slik løysing, her er det glatte flater og ny design som pregar rommet. Som ein informant i SIFO-rapporten uttrykker det, ”når kjøkkenet er en integrert del av stua så synes jeg også at kjøkkenet bør ha et preg av møbel” (Amilien, Bergh og Helstad, 2004, s.69). Kjøkenet bør jo ikkje ”skape uro i stuen”. Men kva med differensieringa i høve til komplekse samvær med ei slik løysing?

Differensiering

På bakgrunn av det eg har sagt hittil, synest kjøkenet som eit atskilt rom å inneha mange funksjonar, knytta til tid, rom og sosiale tilhøve. Når Gullestad skriv om kvinnene som samlar seg på kjøkenet, borte frå menn og barn, forstår eg det slik at det er eit kvinnefellesskap dei søker, i ei sone av bustaden som er knytta til kvinna og dermed set visse grenser for menn. Med ei løysing der kjøkenet er del av stova og dermed allemannseige, vil slike grenser bli utviska. Men også høvet til å definere eit rom som privat eller offentleg, alt ettersom, blir mindre. Når kjøken og stove er integrert, er også kjøkenet representasjon, dermed kan grensa mellom privat og offentleg sone synast vanskelegare å definere.

Likevel oppfattar eg at det skjer ei differensiering også her. Når barna et ei brødiskive ved bardisken i kjøkendelen av det store allrommet, er det gjerne frukost eller kvelds det handlar om. Middagen tek familien i lag på det store spisebordet. Dette er ikkje så ulikt paret i

70-åra, som har eit utvida kjøken atskilt frå stova. Når dei sit på kjøkenet og et, er det kvardag og ingen på besøk. Og salongen er plassen for meir formelle besøk, om kjøkenet er del av stova eller ikkje.

Når det gjeld privatliv, eller behovet for ei stille sone, er derimot ikkje kjøkenet noko opplagt alternativ i bustader med integrert kjøken og stove. Dette må ivaretakast på andre måtar, og med stadig større husvere er ikkje det umuleg. Men i det eine av dei to atriumhusa med slik kjøkenløysing, har ein ikkje kjellar. Dersom døtrene her vil snakke privat med venner, går dei gjerne ut i ariet sommarstid. Elles kan spisestova fungere som ei stille sone for pc-bruk, til dømes. Denne er lagt i tilbygget bak kjøkenkroken, men det er ope inn hit frå stova.

På Ammerud har eg besøkt fire hus som er utan kjellar, desse har alle lite kjøken. Det er likevel ordna for høve til privatliv for husstandsmedlemmane, i hovudsak fordi dei små soveromma er tekne i bruk til kontor/hobbyrom etter at ungane flytta ut. Men sjølv der ein familie har kjellar og såleis høve for bebuarane til å trekke seg unna, blir gjerne eit stort kjøken nytta til å jobbe litt i ro og fred borte frå tv-tittinga til resten av familien. Å sitte på kjøkenet å gjere lekser til dømes, er ofte brukt. Som for menneska hjå Gullestad fungerer kjøkenet også her som eit allrom.

Trass i større bustader, endra kjønnsrollar og nye trendar når det gjeld hus og interiør, ser vi at dei seige strukturane framleis ligg under og skapar usamtidigheit i det samtidige. Det borgarlege idealet lever side om side med bonde- og arbeidarklasseidealet, i lag med nye interiørtrendar som gir inntrykk av at grensene er borte. Skiljet kvardag – fest/helg, markering av avstand og intimitet, isolasjon og samver er ting vi kjenner att i buskikken frå tidlegare av. Dei fysiske grensene mellom kjøken og stove er gjerne gjort meir utydelege, men i hovuda våre er det framleis visse grenser som gjeld. Dei kan manifistere seg til andre tider enn før, og på andre måtar i rommet. Men borte er dei ikkje.

Folkeleg medverknad hindrar orden

I sine utsegner låg arkitekt Mjelva nærare Le Corbusier sin tankemåte enn det som kom til uttrykk i PAGON sitt manifest. Her stod det som nevnt at masseproduksjon av bustader er vanskeleg, sidan det inneber å skape standardløysingar som aldri vil passe den enkelte familie fullt ut. Høve for kvar familie til sjølv å innreie sin bustad var såleis viktig. Men når Mjelva i

*Ammerud 1*¹³ vart konfrontert med folk sin trong til å medverke i planleggingsprosessen, ikkje berre få ein ferdig vedteke plan tredd ned over hovudet, ga han klar beskjed om at det ikkje blei endringar. Manglande brukarmedverknad blir då også kritisert i rapporten, og forfattarane skriv om Mjelva: "Han begrunnet dette med at det var farlig å slippe folk til med forandringar fordi det resulterte i kaos. Han var imot dette. 'Enten måtte man lage en tom boks, og så si vær så god, gjør hva dere vil. Eller så måtte arkitekten få total bestemmelsesrett'" (Sæterdal og Hansen, 1969, s.116).

Utsagnet til Mjelva føyer seg inn i oppfatninga om arkitekten som den som har den rette løysinga, fordi menneskelege behov er allmenngyldige og kan såleis stettast gjennom standardløysingar (Rybczynski, 1988, s.221). Dette speglar innhaldet i Le Corbusier sitt utsagn slik vi finn det hjå den amerikanske arkitekten Witold Rybczynski: "[M]an kan vara stolt över att ha ett hem som är lika praktiskt som en skrivmaskin" (1988, s.220). Ei slik samanlikning indikerar ikkje heimen som ei tilpasning til dei menneska som skal bu der, den er tvert om ei standardisert innretning som kvar enkelt må tilpasse seg.

Likevel ser vi at høvet til å gjere planmessige endringar på Ammerud blir sett som overkomlege reint byggteknisk sett. Den nevenyttige kan gjere jobben sjølv utan frykt for at konstruksjonen fell saman. Men eg finn ikkje at dette er ein uttalt intensjon hjå arkitekten. Sett utifrå det ferdige resultatet har han derimot prøvd å skape løysingar som skal passe for både to- og trebarnsfamilien, ved å endre litt på storleiken til barneromma. I dette ligg variasjonen, utan at det gjorde særleg til eller frå for bebuarane då husa var nye. Dei kunne jo likevel ikkje velge kva hustype dei ville ha. Men tilpasningar utover dette har det ikkje vore lagt opp til. Og dei ytre rammene er fastlagt ein gong for alle, frå hans side. Endringar gjer folk likevel, og kva er det som styrer desse?

Bustaden i hovuda våre

Det vi ser på Ammerud, er brytningar mellom kulturelt innbakte forestillingar og nye, ytre krav til livsform og det å bu. Utforminga av bustaden set føringar for korleis livet innanfor skal levast. Men vi ser gjennom tidene at kulturelle forestillingar er med på å styre folk sin eigen måte å innrette bustaden på, dette kjem også tydeleg fram på Ammerud.

Ved å gå attende til Bjarne Rogan kan vi seie at huset er ein gjenstand og såleis berar av både ikkje-intensjonell og intensjonell informasjon (Rogan, 1987, s.5). Vi ser at

---

¹³ Sæterdal og Hansen, 1969. Arkitektane er ikkje oppsett med navn i rapporten. Eg forstår det likevel slik at Mjelva er titulert som "reguleringsarkitekten", medan kollegaen Per Norseng går som "distriktsarkitekten". Der det står "reguleringsarkitektene", er det begge det gjeld.

planløyisinga i atriumhusa legg til rette for og nærast oppfordrar til eit bumønster der stova er del av dagleglivet, av den daglege opphaldssona. Oppfatninga av stova som stas- eller paraderom er det ikkje gjort høve for, dette viser seg ikkje minst i mangelen på gangareal ved inngangen. Dette er intensjonell bodskap som altså ligg i utforminga av bustaden, den er av sosial karakter sidan den seier noko om korleis menneska skal innrette seg, og den blir oppfatta av mottakar. Likevel velger altså fleirtalet ei ytterlegare differensiering med to spiseplassar, ein på kjøkenet og ein i stova. Og der ein kuttar spiseplassen i stova og heller har den på kjøkenet, kan rett nok det indikere eit ønska brot med tradisjonar der stova er paraderom, men det er ikkje ei total frigjering frå gamle tradisjonar vi er vitne til, slik eg ser det. Fagleg oppfordring om å nytte bustaden mindre formelt blir på sett og vis etterkomme, men ved å trekke spiseplassen inn i kjøkenet under grunngjeving av at den ikkje blir brukt i stova, viser ein også at stova ikkje har mista sin formelle status, den er framleis å sjå som litt meir stasrom enn andre rom i huset. Ein finn seg ikkje heilt til rette med å sitte her og ete til dagleg. Dette heng saman med dei ”seige strukturane” som det tek tid å endre på.

Sett i eit handlingsperspektiv er det framleis slik at stova ikkje disponerar for måltid i det daglege, men heller til fest og høgtid. Arkitekten har ikkje sett grensene her, tvert om har han lagt opp til eit levemønster der spisestova skal nyttast. Men kulturen set grenser og medfører mottrekk. På same måte ser vi at mangelen på gang eller entré skapar problem. Dei funksjonane og handlingane som blir knytta til gangen blir ikkje utan vidare overført til stova. Istaden legg ein bustaden til rette for bruken kulturen har sett føringar for. Slik sett eksisterar det eit dialektisk forhold mellom huset og brukaren, der handlingane til arkitekten legg føringar for handlingane til brukaren, anten i tråd med intensjonen, eller som motstand til den.

Dette fører oss inn på oppfatninga av bustaden som noko foranderleg og uavslutta, eit vedvarande prosjekt. Når Ragnar Pedersen fortel om Lillehovbygningen på Hedmarksmuseet, er det huset som historisk dokument over eit langt tidsspenn ein har søkt å behalde (1980). Slik får ein vist bruk over tid, med dei endringane som har oppstått undervegs. Det prosessuelle perspektivet har også eg nytta meg av i denne framstillinga, og sjølv om tidsspennet berre er 40 år, framstår altså atriumhusa langt i frå som noko ferdig prosjekt. Dei har vore og er stadig i endring. Men det er viktig å understreke her at endringane ikkje berre har samanheng med kulturelle forestillingar og endringar i desse. Som eg håpar eg har vist, er dei óg knytta til endringar i familien. Barna har vore tilgodesett med eige rom så langt det har vore råd medan dei har budd heime. Når dei er utflytta, har gjerne huset gjennomgått ei ny endring. Huset blir såleis óg eit resultat av dei prosessane familien gjennomgår.

I materialet til Eli Støa skiljer ikkje bebruarane i einbustader mellom å bygge og bu som to atskilte sfærar, å bu er i seg sjølv ein skapande prosess der bebruarane er aktive deltakarar. Dette trass i at dei sjølve har kunna velge uforminga av eige hus. Huset er likevel ein evigvarande prosess (Støa, 1996, s.242). Som vi ser fell dette saman med mitt materiale. Og folk er medvitne om den prosessen det er å bu. ”Så det er jo endel prosjekt, vi blir aldri ferdig, når vi bor i sånt hus” seier ei yngre kvinne, men legg óg til at ho synest det er gøy (3K40). Ho og mannen tenker til og med på korleis dei kan løyse det viss ein av dei skulle trenge rullestol med tida. For huset kan endrast etter endra livssituasjon – og det blir gjort.

Kapittel 13. Representasjon: Estetikk og stil

For å studere det materielle i kulturen er ein avhengig av persepsjonen; korleis ein sansar og deretter fortolkar dei sanseinntrykka ein får. Erfaringsgrunnlaget ein har er det ein tek utgangspunkt i når ein fortolkar. Eg er korkje arkitekt eller kunsthistorikar, og har såleis lite bakgrunn for å uttale meg bastant om stilartar innan arkitektur. I første omgang kan ein tur rundt i Alunsjø borettslag resultere i ei oppfatning av klynger med låge 60-tals funkishus, like i storleik og utforming, tydeleg ikkje bygd av bebruarane sjølve. Til det er den overordna planen for framtrekande, ikkje minst gjennom måten husa er plassert på; vegg i vegg rundt små stikkgater. Men eg prøver å leite etter avvik når eg skal gjere mine observasjonar på Ammerud. Og ved nærare ettersyn trer skilnadane tydeleg fram: Fleire hus har fått sett opp eit tilbygg, dette er nokså likt hjå dei fleste, men små variasjonar viser at det óg ligg individuelle preferansar til grunn for utforminga. Tilbygget utgjer ein kontrast til den opprinnelege huskroppen ved at bygget har fått pulttak medan husa elles har flate tak. Slik sett verkar tilbygga å ha oppstått i ei anna tid. Ser ein på bilete av området frå då husa var nye, er det ytterlegare fleire endringar som gjer seg gjeldande, som til dømes det tidlegare omtala trepanelet som har vorte lagt på husa i ettertid. På bileta ser ein slette, lyse flater utan det lysspelet ein får med smal trepanel lagt inntil kvarandre. Fleire stader er det i dag vindauge ut mot fellesareala. Desse har gjerne varierende storleik. Kastar ein blikket mot dører og garasjeportar, ser ein variasjonar både i fargebruk og utforming. Slike fysiske endringar som har fått manifestere seg over dei ca 40 år der bygga har vore bustader for menneske, kan fortelje noko om synet på bustaden så vel som smak.

Funksjon versus estetikk

Atriumhusa har opp gjennom åra hatt mange navn, skapt av folk som er utanfor bumiljøet – av dei som oppfattar husa gjennom synet. Uttrykk som ”araberlandsby”, ”hønsehus” og ”grisebinger” har dukka opp under intervju, nokon fortel óg at enkelte trudde husa var garasjeanlegget til blokkene i området. I eit avisoppslag frå 1989 fortel Oddrun Johannessen om då ho såg ned på atriumhusa frå 11.etasje i høgblokka og erklærte at ”der vil jeg aldri bo”. Fem år seinare flytta ho inn i det ho kalla ”kaninhus” – og stortrivdest (Flood, 1989, s.4). Sett i lys av dei sosiale skiljelinjene som ser ut til å ha oppstått mellom atriumhusbebuaren og folk i blokkene på Ammerud, der atriumhusfolk har vore sett som litt finare enn andre, skulle nok mange av karakteristikkane av atriumhusa vere både spottande og nedlatande. Likevel uttrykker dei noko om det visuelle som gir ei forståing av at dette ikkje vart sett som ”vanlege” hus – dei synest å ha kollidert med ei folkeleg oppfatning av korleis bustadhus skulle sjå ut. Fleire av dei eg har intervju seier at dei ikkje synest husa er fine. Men dei fungerer og det er det som er viktig. Kven er desse menneska? For meg er det av stor betydning å sjå på kven som uttrykker dette, fordi utsegnene må sjåast i samband med korleis bustadsituasjonen var på den tida vedkommande flytta inn. Og mitt materiale viser at det er eldre bebuarar som seier dette. Dei fleste av dei har budd her sidan husa var nye. Ei kvinne i 70-åra seier det slik: ”Ja, jeg syns jo ikke de er vakre, ja, jeg syns jo ikke det er... nei, som sagt, jeg har bodd her i førti år og vent meg sånn til de, og... men pent er det ikke!” Men:

[V]i har en veldig gammel hytte på fjellet og der har vi glede av, har jeg hatt glede av å se at det er pent hus, kan du si. Men her har vi jo ikke hatt den gleden, men vi har vel kanskje ikke hatt behov for det så mye, heller, i og med at jeg aldri har bodd i et eget hus. (5K70).

Hytta er altså noko anna enn atriumhuset, den representerer eit ”pent” hus og den er veldig gammal. Sjansane er nok store for at denne har saltak. Ei anna kvinne svarar dette på mitt spørsmål om kva ho synest om utsjånaden på husa: ”Der må jeg si det er vi blitt vant til, men jeg skulle ønske at det kunne vært tak – saltak, ja. Det skulle jeg ønske. Det hadde tatt seg bedre ut” (6K70). Men seinare i intervjuet seier mannen dette: ”Det var så stort fremskritt å komme hit, at det tok mange år før vi... (ler litt) begynte å tenke om det var noen andre muligheter, tror jeg!” (6M70).

Dette viser at estetikk ikkje har stått høgt på prioriteringslista når familien skulle flytte, det var andre og viktigare behov som skulle dekkast. Og då måtte ein ta det som var tilgjengeleg. Under dei gjeldande tilhøva på tidleg 1960-tal var ikkje det så mykje, i ein slik samanheng ville det å bry seg med estetikk truleg vere ein luksus ein ikkje kunne tillate seg. Dei neste utsagna kjem frå eit anna eldre ektepar, som uttrykker seg slik om husa:

Ho: Triste og innestengte! Å se på? Men kjempehyggelige å bo i!

Han: Men altså, vi kunne ikke bry oss med det, da vi flyttet inn her, ikke sant, det løste jo da alle de andre problemene våre med trapper og alt dette her. Så vi brydde oss ikke, men vi syns jo ikke det var noe pent! (8K80, 8M80).

Kravet om noko pent blir oppheva av kravet om det praktiske. Desse hadde behov for å ha alt på ei flate og fekk det her. Tilbygga synest dei heller ikkje noko om, og her går det óg på manglande funksjonalitet:

Og der har du jo også en som har bygd ut da, det de fikk lov til, ikke sant, å bygge sånn for inngang. Og at de har brukt da hundretusen på det der, det er ingen av oss som begriper, for hvis du ser inn der (ler litt) så har de satt da en gammel sofa og noe sånt som det der, det er ingen som kan sitte – det er jo mot øst også, ikke sant, det er jo motorveien her. Ja (8M80).

På bildet har tre av husa fått tilbygg. I form er dei nokså like, med variasjonar knytta til vindaugsløysingar og tak. I to tilfeller ser vi at pulttaket på tilbygget stikk over det flate taket på huset elles. (Foto: OBOS/ nye bilder. Utsnitt)

Tilbygga det handlar om er utforma med pulttak som for enkelte hus stikk opp over det flate taket elles på huset. Dette synest paret er stygt. Og i det nemde dømet er det altså ikkje berre stygt, men for dei totalt ubrukeleg, det har ingen praktisk funksjon utover det å vere lagerplass. Og det er visst det avgjerande argumentet – når det ikkje eingong er praktisk, kvifor sette det opp då? Ei anna eldre kvinne ser nytteverdien:

Nå har det jo... mange som har bygget tilbygg, altså inngangsparti, og det... av og til stusser jeg litt, jeg syns lissom det ser litt rart ut, men på den andre siden så har jeg veldig sansen for at det er nødvendig, for vi har jo et frimerke av en entre! Så jeg skjønner det veldig godt, men det kan se litt rart ut enkelte steder, altså (9K70).

Også her blir det reagert på forma, men sidan funksjonen blir oppfylt er det akseptabelt. Dette føyer seg inn i det Marianne Gullestad hevdar om den norske kulturen: ”Norsk kultur legger

stor vekt på alt som er praktisk og nyttig og mindre vekt på estetikk og skapende lek” (1993, s.58). Ho ser nordmenn sin trong til å pusse opp og innreie heimen sin som ein måte å drive skapande leik på, kamuflert som noko nyttig. Ideala er flid, nøkternheit og enkelheit.

Endringar folk gjer i husa sine blir forklart med funksjonelle og praktiske forbetringar – det er med andre ord den praktiske sida som forsvarar endringane, estetiske forbetringar er ein ekstra bonus. Men utsegnene frå informantane føyer seg óg inn i eit funksjonalistisk ideal, der forma er underordna funksjonen. Og praktisk må det altså vere skal det legitimerast, det meiner også folk på Ammerud. Då kan godt det estetiske komme i bakgrunnen. Når eg spør bebuarane om dei har trong for å vise eigen smak også utanpå huset, er dei fleste inneforstått med at det bør sjå likt ut på området, ellers blir det kaos. Litt rom for å sette individuelt preg på husa synest fleire det kan vere, men kvar den grensa skal gå er meir diffust. Det eine paret kunne tenke seg å sette opp avsluttande dekorlister rundt inngangsdør og garasjeport for å gjere det til ”litt mere hus”. ”For det skulle vi gjerne ha gjort, for jeg syns liksom det er så stumpete”, seier kvinna (8K80). Men det har styret sett ned foten for.

Kva er eit hus?

Uttrykket å gjere bustadene ”til hus” blir óg nytta av ei av dei yngste kvinnene eg har snakka med. Ho og mannen er opptekne av stil og har fått akkurat det huset dei var på jakt etter (4K40, 4M40). Ho stiller seg negativ til dei som set opp utelamper i eldre utforming, ho er heller ikkje glad i smårutete vindauge eller fyllingsdører. Hennar inntrykk er at det er særleg yngre bebuarar som ønsker å gjere husa ”mer til et hus” gjennom bruken av slike element, dei eldste held seg til regelverket. Mannen får frysningar ved tanken på å male husa gule, dette har det nemleg komme forslag om. Dei er svært merksame på at ein – i alle fall i det ytre – skal halde seg til slik det var opprinneleg. Sjølve har dei den originale garasjeporten og utelampene som vart designa spesielt for desse husa. Dei likar ikkje den nostalgiske stilen som pregar enkelte hus. På mine rundar i området har eg sett atriumshagar med husveggane malt i gult eller raudt, vindauge ut mot atriet som har fått sprosser, fyllingsdører i ulike fargar eller tresortar, gjerne med smårutete glas i, og vindauge mot fellesareal med blyinnfatta, farga glas.

Basert på meiningane og utsegnene i dette og det forrige avsnittet, saman med det eg har observert, oppfattar eg at det er huset i meir norsk, tradisjonell forstand fleire ser føre seg når dei snakkar om ”hus”. Særleg tenker ein seg saltak, og trepanelet istaden for den kvite murflata blir for mange av informantane oppfatta som ei forbetring av det ytre ved

atriumhusa. Avsluttande lister – gjerne med profilering – rundt dører og garasjeportar har eg sett fleire som har.

Kunsthistorikar Hild Sørby har sett nærare på ferdighusbransjen og kva type hus som ofte har gått att hjå norske sjølvbyggjarar. Medan vi i dag kan velge mellom fleire ulike hus i funkisstil i ferdighuskatalogane (Sørby, 2007), viser boka *Klar – ferdig – hus!* (Sørby, 1992) at det fram til 1990-talet var heller få hus med flate tak. Ein av grunnane var at det vart mislikt reint estetisk fordi ein meinte det ga husa ein brakkeaktig karakter – det vart altså ikkje hus nok (Sørby, 1992, s.98). Bilete i boka av to Moelvenhus illustrerer dette. Husa har flate tak, trekledning og eit stramt uttrykk (Sørby, 1992, s.96,98). Og dei liknar ikkje så reint lite på atriumhusa. Ein rask titt på bileta elles i boka viser oss stor overvekt av hus med sal- eller valmtak, trekledning og gjerne ark og smårutete vindauger. Saltak og trepanel går óg att i Støa sitt materiale, saman med varierende former for sprosser på vindauga, og karnapp (Støa, 1996, s.194).

Utover 1970- og 80-talet blei eit heller anonymt uttrykk borte til føremon for meir eksteriør pynt på norske einebustader, for dekorelement med rot i fortida. Denne nostalgiske stilen, som henta førebileta sine blant anna frå sveitserhusstilen, vart introdusert på ferdighusmarknaden av Block Watne i 1968 og gjorde stor lukke (Sørby, 1992, s.102-104). Sørby forklarar dette med at folk hadde trong for å komme bort frå den enkle, stramme stilen som hadde prega husa frå etterkrigstida, og som ein assosierte med noko fattigsleg. Men seinare påpeikar ho at ved å innføre desse dekorelementa, fekk folk det kjende og kjenslevekkande attende, noko som ga meining og forståelege symbol (1992, s.114,115).

På Ammerud vart symbola forsøkt fjerna då husa vart bygd, ved at all form for dekorelement vart utelukka. Intensjonen var at husa ikkje skulle symbolisere status eller rikdom, sjølvrepresentasjonen skulle haldast innanfor veggane. Forutan eit forsøk på å fjerne classeskilnader og fremje likskap mellom menneske låg det óg eit slags moralsk imperativ her; gjennom strengt ordna former oppnår ein det motsette av kaos, og kaos fordervar mennesket og dermed óg samfunnet. Det må altså vere orden. Men likevel finn vi ein brist mellom den intensjonelle budskapet frå arkitekten si side og det husa konnoterte for mange; dei var hus for dyr, fuglar, folk frå sydlegare strøk – eller bilen for den del, men dei var ikkje hus for folk slik nordmenn kjende dei. Den danske etnologen Lone Rahbek Christensen skriv:

Folks hverdagsbegreper, hvad enten de er verbale eller visuelle, er elementer, der giver hinanden indhold i strukturelle helheder. Løsrevet fra den begrebsstruktur, hvori et begreb har mening, bibeholder det enkelte element det indhold, man fra strukturen har indskrevet i det (1986, s.62).

Dette gjeld óg formelement på hus, og ”når et formelement er etablert som kanon eller regel, vil man gjenkjenne det selv i en mer forenklet, skjematisk eller forkrøplet form” (Sørby, 1992, s.144). Sørby meiner vidare at det først og framst er dekorelementa folk ser, og som dei får si oppfatning av det bygde miljøet gjennom, meir enn bygget som ein arkitektonisk heilskap. Saltaket kan neppe kallast eit dekorelement, men ser altså ut til å vere ei form som er sterkt knytta til bustadhus i folk sitt medvit.

Korleis folk oppfattar det dei ser når det gjeld arkitektur, kan vi samanlikne med det Pierre Bourdieu skriv om den folkelege oppfatninga av kunst. Han hevdar at medan den kunnige ser kunstverket som eit sjølvstendig verk, i relasjon til annan kunst heller enn til verda omkring, knyter alminnelege folk kunsten til den røynda dei lever i (2002, s.21-27). Kunsten skal vise attende til noko ein kjenner og gjerne vekke kjensler. På Ammerud er det uttrykk som ”pent”, ”flott”, ”kaldt og guffent” (om husa før dei fekk trekledning, 1M40), ”triste og innestengte” (8K80) folk har brukt overfor meg om husa dei bur i, altså ord som refererar til kjensler eller assosiasjonar. Og uttrykka bebuarane har måtta finne seg i opp gjennom tidene frå andre, refererer i høgste grad til ei kjend røynd. Symbola ein i si tid knytta til atriumhuset – eller mangelen på slike – ser dermed ut til å ha signalisert noko anna enn det ein forventa at hus skal signalisere. Tanken om å fjerne det kommunikative fungerte såleis ikkje, ein fjerna ikkje symboleffekten men skapte heller forvirring, forvirring om kva dette faktisk skulle vere. At eit hus er eit hus, bør det ikkje vere tvil om.

Når så bebuarar i Alunsjø borettslag har sett opp blyinnfatta vindauge, smijernslamper i romantisk stil, malte fyllingsdører med smårutete glas og dekorlister rundt dør og garasjeport, oppfattar eg det som eit forsøk på å skape assosiasjonar til eldre bustadhus. Eg oppfattar det ikkje som kommunikasjon av status, dette handlar meir om trongen for å uttrykke noko om kva som er innanfor veggane; heimen. For heimesentrerte nordmenn står den lune, trygge og koselege heimen sentralt (Gullestad, 1993, s.54). Trongen for ein koseleg heim blir óg understreka av Eva Londos i studien hennar av kva biletkunst folk i Sverige har på veggane. Bilete skal tilføre varme og trivnad, det blir kaldt utan. Uavhengig av kjønn, klasse eller alder er det då bilete med velkjende element som vekker harmoni, ro og jamvekt som blir valgt framfor provokasjonar, nød og død. Distinksjonen i det sosiale feltet går i staden på teknikk og stil (Londos, 1993, s.81,85,86).

At dekorelementa på Ammerud stilmessig ikkje harmonerar med utforminga av atriumhuset forøvrig, er utan betydning. For dei peikar attende på ein kjend struktur, som det norske sveitserhuset, trass i lausrivinga frå den heilskapen det vanlegvis inngår i. Dei

representerar noko kjent som brukt på atriumhuset skal fortelje både bebuaren og forbipasserande at dette er eit bustadhus likevel, med ein varm og koseleg heim innanfor.

Hus med nostalgisk lampe og port.

Lister rundt dør og garasjeport skapar nytt uttrykk (biletet er lettare endra).

Kampen om stilen

For fire blant dei yngste bebuarane i mitt materiale, er det viktig å halde på det einskaplege og stilmessige ved husa, i ein slik forstand at dei ser fredning som ei god løysing. Det at husa er sjeldne gir dei verdi i seg sjølv, meiner mannen i hus nummer 3: "Det... det e en unik sjanse å få tak i et sånn her hus. Det e tohundreogfemogtredve i landet, holdt på å si. Så det... Og det e

en godt bevart hemmelighet, for alle trur at Ammerud e de fire store blokken” (3M40). Han og kona syntest husa såg så flotte ut då dei bestemte seg for å flytte hit. Ei av kvinnene nevner arkitekten sin tanke:

Ho: [...] Men altså, en sånn Mjelva som arkitekt, han er jo opprinnelig opptatt av det estetiske og helhetlige.

AG: Absolutt.

Ho: Så derfor så liksom; åååh. (Utydeleg ord) Gremmes jeg noen ganger. For jeg ser liksom hvordan de har fått lov til å holde på, da (4K40).

I denne samtalen går ordet ”stil” mykje att, og for paret her er det minst like viktig at ein skal halde seg til det originale som at det skal vere likt hjå alle. Kvinna meiner det er rart at yngre menneske ikkje følgjer stilen, sidan funkispreget no er på mote igjen. Ho har eit poeng her; dei siste åra har vi sett at hus som minner om den modernistiske arkitekturen frå 1930-talet igjen er på moten, og stilomgrep ein ofte nyttar er nyfunkis eller minimalisme. Sjølv i ferdighuskatalogane finn vi i dag hus i funkisstil (Sørby, 2007, s.106-111). Estetikk er såleis viktig for paret her, det synest óg viktig for dei å få fram at forma harmonerer med korleis dei er som menneske – at dei kan stå inne for slik huset ser ut. Det blir fleire gonger sagt at dei likar ein enkel stil som ikkje krev for mykje fiksfakseri. Skulle dei kjøpt nytt hus no, ville kvinna hatt eit i samme stil.

Også det andre paret er opptekne av å ha eit hus etter eigen smak. Større oppussingsprosjekt er føreteke inne etter at dei overtok, og furukjøkenet frå 1980-talet er fjerna. Det innvendige speglar ein heller minimalistisk stil slik vi kjenner den frå interiørmagasina, medan det utvendige har fått behalde den opprinnelege stilen. Mannen i huset stiller seg likevel open for eksteriøre tilpasningar til meir moderne og miljøvennleg teknologi, som til dømes varmepumpe. Han meiner plassering på vegg kan la seg gjere utan at det estetiske ved husa blir forringa, men her ser han ei kløft mellom generasjonane. Dei eldste held på gamle reglar der alt skal skjulast inne i atriets.

For begge para gjeld det likevel at endringar skal vere gjennomtenkte og ikkje overlate til individet åleine, difor er fredning positivt. Sidan 01.06.2009 har då óg husa stått på Byantikvaren si gule liste som bevaringsverdige (”Byantikvarens gule liste per april 2010”).

Og så ser vi no og at det er noen som er begynt å satt opp gelender som er utskjært og... litt sånn der, det syns jeg ikke passer til disse husene da, for jeg syns de skal beholde sitt særpreg, liksom, det er den derre plaine, enkle stilen. Sånn det var, og så kan du tenke deg at hvis man absolutt har lyst på hus så må man ikke flytte hit, da! (4K40)

Det er ein aksept i dette utsagnet for at hus skal spegle bebuaren sin smak, men det blir óg stilt krav til bebuaren om å busette seg i eit hus som allereie er utforma i tråd med denne smaken. Eg forstår det slik at individuelle påfunn til ein viss grad er ok, i allfall så lenge ein held seg til stilen husa er bygd i. I begge dei omtala husa er det både tilbygg og vindauge ut mot fellesareal, men alt synest å vere gjort i høve til reglane i burettslaget. Dermed er det tydelegvis óg greit at utforminga er endra frå den originale. Samtidig må det seiast at både tilbygg og stigevindauge er arkitektteikna. Forholdet til det opprinnelege huset er såleis forsøkt ivareteke gjennom bruken av fagfolk. På den måten synest det nye å ha full legitimitet for desse bebuarane.

Oppfatningane vi ser her føyer seg inn i den akademiske eller fagleg fundamenterte oppfatninga om estetikk og stil – og kva som er rett eller feil smak. Huset og heimen er ein viktig kanal å uttrykke identitet gjennom, også utvendig. Og for desse to para *er* huset uttrykk for deira smak, dei kan lett identifisere seg med husa dei bur i.

I *Distinksjonen* ([1979] 2002) skriv Pierre Bourdieu om smaken som eit middel til å posisjonere seg i det sosiale rom. Her handlar det om klassifikasjon utfrå særtrekk eller teikn som er fattbare, teikn som passar inn i allment kjende klassifikasjonssystem i det gjeldande feltet. Kva ein likar eller ikkje likar og korleis dette blir uttrykt, fortel altså noko om kva eller kven den enkelte identifiserar seg med og korleis vedkommande ønsker å framstå. Vi står likevel ikkje fritt i våre valg, dei er forankra i den habitusen vi er del av. Slik er smaken vår også ein smak for det naudsynte, i den forstand at vi likar det vi forstår er meint for oss.

I denne kommunikasjonen med omverda står det materielle sentralt. Vi nyttar materielle symbol til å representere oss sjølve og eigen smak, ikkje minst er heimen viktig i så måte. Vi ser det i interiørmagasina; heimeinnreiinga skal vere personleg og ikkje berre fylle dei daglege, primære behov. ”Hjemmeinnredning er blitt et ekspressivt uttrykk, en komposisjon som i en viss forstand er løsrevet, selvstendiggjort i forhold til bruksverdien” skriv Gullestad (1993, s.105). Hild Sørby dreg det enda lenger i det ho meiner at unge, urbane menneske i dag ser heile bustaden som ei forbruksvare det berre er å skifte ut dersom ein går lei (2007, s.110). Arkitektur skal vere morosam og gi opplevingar, og bustaden blir i denne samanhengen ein ”show piece” der både bebuarar og gjenstandar er til utstilling. I eit slikt landskap blir det lett å trø feil dersom innreiing og arkitektur ikkje står i stil. Utsida er dermed like viktig som innsida, når identiteten skal knytast til bustaden.

Sett i høve til mitt materiale blir konklusjonen til Sørby å trekke det vel langt, men eg oppfattar likevel at dei yngste i større grad enn dei eldste søker å kunne stå inne for heile huset. Dei er dermed merksame på huset som eit kommunikasjonsmiddel direkte knytta til

bebuaren. I ein slik samanheng får det individuelle forrang. Huset speglar individet, såleis blir det viktig for innskrivinga av individet i det kulturelle feltet. At smak klassifiserar, blir dermed tydeleg her.

Frå arkitektmiljøet derimot, ser vi framleis at personalisering av bustaden blir sett som ei forureining for omgjevnadane (Støa, 1996, s.258,259). Denne haldninga kom óg klart til uttrykk i avisartiklane om atriumhus på 1950- og 60-talet, som vi såg. Grunngevinga i dag er at det er masseproduserte varer som får prege utsjånaden på folk sine hus, det blir for lite nytenkande og det representerar dårleg smak – ikkje minst fordi det i liten grad blir teke omsyn til eksisterande form og omgjevnadane rundt. Å handle på tvers av etablerte reglar for form og stil er såleis teikn på ukunne. Når det stilmedvitne paret i hus nummer 4 ser andre sette opp dekorelement som dei meiner bryt med den arkitektoniske stilen på husa, blir det for dei eit uttrykk for manglande kunnskap om kva type hus dette faktisk er – og sannsynlegvis dårleg smak. Det øydelegg området. Dei distanserar seg frå denne gruppa både i tale og praksis, og gjennom dette klassifiserar dei seg sjølve i eit anna sjikt. Framfor eige hus har dei eit stramt utforma stålgelender mot gata, og utelampa frå forrige eigar er skifta ut med den opprinnelege.

Burettslaget og estetikken

I burettslaget sine reglar er utsjånaden på husa eit viktig element for merksemda. Det blir uttrykt ei haldning om at husa bør framstå som nokså like og einskaplege, såleis er det ikkje fritt fram for den enkelte å gjere sine endringar på individuelt grunnlag. Og den som ikkje følgjer pålegga blir truga med sanksjonar, som å fjerne den endringa som er gjort for eiga rekning. Ein legg vekt på å komme lovbroten i forkjøpet ved å stadig minne – særleg nyinnflytta – om dei reglar som gjeld, dette er meint å fungere oppdragande og forebyggjande. Estetikk har vore ein verdi det har vore prioritert å ta vare på heile vegen:

Andelshaverne i vårt borettslag har i alle år vært sterkt opptatt av å bevare borettslagets ensartede preg og stramme arkitektoniske form; noe som har vært oppfattet som en betydelig estetisk verdi. Styret ser det som av stor betydning å ivareta disse holdninger og verdier ("Protokoll fra generalforsamlingen i Alunsjø Borettslag", 2007).

Medvitet rundt estetiske kvalitetar blir óg understreka av OBOS-direktør Martin Mæland til 30-årsjubileet for burettslaget. Han framhevar korleis burettslaget tidleg laga plan og regelverk for tilbygg og endringar av husa. Ein satsa høgt på standarden på fellesareala, ikkje minst ved utforminga av skilt, gatelys og søppelkassar – det han kallar "offentleg design"

(”Alunnsjø-Jubilanten”, 1997, s.6). Dette uttrykker altså ei godkjenning av burettslaget si linje frå øvste sjef i OBOS.

Det eg meiner å sjå når eg les rundskriv og referat frå generalforsamlingar, er at den offisielle haldninga i burettslaget uttrykker eit akademisk syn på estetikk. Ein ting er at ein har søkt fagleg hjelp når utforminga av tilbygg og vindaugsløysingar skulle skje (”Ordinær generalforsamling 1985. Innkalling, regnskap, årsmelding”). Alt dette er arbeid gjort av arkitektar som bur på området. Slike ting dreiar seg nok minst like mykje om den lovgjevinga kommunen har i høve til nybygg og endringar på det eksisterande, som eit utbreidd elitistisk estetikkssyn blant bebuarar og styrerepresentantar. Å spele på lag med ekspertane gjer at ein lettare kan oppnå godkjenning i det miljøet som sit med makta til å avgjere. Det har likevel vore eit sterkt fokus i burettslaget på det arkitektoniske, dette har stått høgt i vurderingane når forslag til byggmessige endringar har vore fremma. Fargebruk er det også klare grenser for, og det blir poengtert at fargen på garasjeport og inngangsdør bør vere lik (”Innkalling til Generalforsamling 1994”, s.17, og rundskriv 30.09.1994).

Alt dette kan tyde på at den eldre generasjonen har vore sterkt medvitne om at det arkitektoniske og estetiske ved området har verdi og må bevarast. Men ikkje nødvendigvis fordi ein sjølv synest det er så vakkert, som vi jo har sett. Ein av dei første innflyttarane er positiv til å frede området nettopp for å ta vare på arkitekturen og hindre yngre krefter, som ikkje har noko forhold til tida husa vart skapt innanfor, i å gjere øydeleggende endringar:

Så hvis man altså skal bevare preget her, som et arkitekturmessig... idé, helhetstanke, og bevare preget om at dette var et helhetsprosjekt som OBOS kunne være med på, eller fant på, utfra de ressurser som Husbanken stilte til rådighet, så må det fredes (7M70).

Her får atriumhusa og den modernistiske byggestilen ei anna betydning utover det reint stilmessige og estetiske, om dei er pene eller stygge bustadhus. Husa representerer like mykje arven frå forgangen tid, dei utgjer eit historisk monument over samfunnstilhøva dei vart skapt innanfor. Og dei yngre blir ei fare her fordi dei ikkje kjenner godt nok til samanhengane.

Ein annan mann stiller seg positiv til restriksjonane i burettslaget fordi han vil halde på dei grunnleggande ideane bak husa. På mitt spørsmål om kva han og kona synest om byggestilen, svarar han slik:

Jeg må si for min egen del, at... nå kjente jeg til også bakgrunnen for å bygge det på denne måten. At vi ikke skulle ha utsyn den veien, det skulle være helt tett den veien egentlig, nå er det jo mange som har lagt inn et vindu både her og der på disse stedene, og så skulle det være helt åpent her ut mot atriets, og man skulle få mest mulig sol inn i huset. [...] Og så skulle man være skjermet for alt som het trafikk, skulle egentlig være på denne siden (9M70).

I mitt intervjumateriale er det då heller ingen over 60 år som har tilbygg eller vindaug mot fellesareal i den opprinnelege huskroppen. Fire av seks hus tilhøyrande denne aldersgruppa har kjellar, der eitt av dei har vindaug mot fellesareal på baksida. Vidare er det berre eitt av dei 11 husa eg har vore i, som har vindaug i kjellaren ut mot gateplan, altså der flest kan sjå det. Samtidig skal det påpeikast at det er to tilbygg av i alt tre som er oppført av dei noverande eigarane i mitt materiale, og i desse to husa manglar det kjellar. Tilbygget har vore ei billegare og enklare løysing for å auke buarealet, enn å grave ut kjellar. Men dette betyr at dei større utvendige endringane finn eg blant dei yngste. Eit par i 60-åra gjekk rett nok med planar om å lage tilbygg då intervjuet vart gjort, desse innrømmer også at dei har malt ein lysare farge over vindauga i atriet, noko som eigentleg ikkje er lov. Kvinna meiner det er greitt at styret iblant gir opp når folk tek seg til rette. For litt individualitet må det få vere (10K60).

At det er dei eldste som hegnar mest om den opprinnelege fasaden ved husa, ser eg som eit resultat av to ting: Den eine er at dei kom frå trange butilhøve og fekk hus i ei tid då landet var sterkt prega av bustadmangel og ein sosialdemokratisk tankegang. Kollektive løysingar stod i fokus. Hovudpoenget var ikkje å bygge pene hus, derimot gode, men billege bustader for alle. Dette var ei nasjonal sak. Eit mindretal blant informantane var dessutan involverte i prosessen rundt atriumhusa, eller dei var aktive på den politiske venstresida og såleis inneforstått med den bustadpolitikken som vart ført.

Den andre er den omfattande opplysningskampanjen denne generasjonen vart utsett for då atriumhusa vart bygd. Heilt frå starten var det klart at desse husa skulle vere lukka for omverda, ein privat tumleplass – bakanfor veggane. Og som VG skriv om dei som kritiserar mangelen på vindaug mot fellesareal:

Slik kritikk må bero på en fullstendig mangel på forståelse for husets idé. Den viser også at nordmenn har vanskelig for å akseptere en bolig som ikke viser omverdenen den ”enestående sosiale standard” man har tilegnet seg (Lode, 1963, s.12).

Forakten mot sjølvrepresentasjon er umiskjenneleg i dette sitatet. OBOS-direktør Odvar B. Solberg var også klar i sin tale når han sa at atriumhuset ikkje var for alle. Ville ein ha utsikt til andre folk sine liv, var ikkje atriumhus løysinga (VG 08.11.1963, s.7). Det var såleis heilt tydelege føresetnader ein måtte godta når ein flytta inn i atriumhus, den ytre ramma var sett ein gong for alle. Og kven vil vel eigentleg stå fram og tilstå at ein er nysgjerrig eller ivrig etter å demonstrere sin ”enestående sosiale standard”?

Når det gjeld utelamper, får den individuelle smaken blomstre. Den opprinnelege for atriumhusa er heilt til høgre.

Makta i det kulturelle feltet

Ved å gå attende til Bourdieu kan vi sjå bustadarkitektur og buformer som eit kulturelt felt der den kulturelle produksjonen består av materielle ting så vel som tankegods og idear (Sørensen et al., 2008, s.210,211). Slik eg har prøvd å vise, var det mange aktørar som var delaktige i debatten og skapinga av bustader i Oslo i etterkrigstida. Som fundament for husplanlegging og -bygging hadde ein vitenskapen, som var uomtvisteleg og allmenngyldig. Den statleg styrte Husbanken var ein viktig instans her. Arkitektane Mjelva og Norseng fekk gehør for sine meiningar og argument blant dei styrande; politikarane. Korkje dei eller OBOS hadde nevneverdige innvendingar mot arkitektane sin plan (Sætherdal og Hansen, 1969, s.66). OBOS som byggherre kommuniserte arkitektsynet til sine medlemmar, det same gjorde avisene ut til sine lesarar. Det var med andre ord eit formidabelt maktapparat som stod overfor brukarane; kjøparane av atriumhusa. Og den offentlege diskursen var sterkt normativ.

Eg meiner det er argumenta frå denne kulturelle makteliten som blir framlagt i dag når eg snakkar med bebuarar på Ammerud. Eit par i 70-åra har ikkje tenkt på fredning som noko alternativ. Men mannen seier dette:

Men jeg må jo si at... jeg er jo veldig glad for at det er såpass restriksjoner til å gjøre ting, til og med til å sette i vinduer, som det det er. For det det strider helt mot det opprinnelige konseptet.

AG: Ja. Da meiner du at det opprinnelege er viktigare enn...

Han: Enn at folk skal ha utsyn. Jeg syns ikke noe særlig om disse vinduene som de har laget til ved siden av dørene her, eller... det syns jeg ikke (9M70).

Respekten for idéen er altså viktig, og grunngevinga synest å vere den private karakteren ved husa. Det forklarar likevel ikkje hans motstand mot at andre set opp vindauge. Sjølv har

paret forkasta tanken på å sette inn vindauge på badet – sjølv om det kunne vore praktisk å lufte ut når det blir fuktig, som kvinna påpeikar. Ein kar i 80-åra er sikker på at det ville vore øydeleggande for området om folk fekk gjere som dei ville:

Men... hvis folk vil begynne å forandre hva vi ville på tohundreogfemogtredve hus, som ellers er noenlunde like, hvordan i all verden skulle det se ut her, det ville jo se ut som det rareste legoland eller loppeland, jeg vet ikke hva. Ikke sant? (8M80).

Ein yngre mann seier dette: "Det... sigøynerleir e vel det ordet som mange vil bruke hvis man sleppe det løs" (3M40). Å la folk fritt få endre på husa sine blir oppfatta som negativt for alle. Ein ting er å meine at det einskaplege preget skal behaldast, noko som gir mindre rom for dei individuelle krumspring. Ein annan ting er kva desse sitata seier om oppfatninga av vurderingsevna til folk. Haldninga om at folk flest ikkje er i stand til å tilpasse seg ein overbyggande ide eller form, synest å vere utbreidd. Dette viser ei nedvurdering av folkeleg smak slik vi kjenner det frå dei som ikkje ser seg som folk flest i denne samanhengen; dei som har tileigna seg kunnskap på feltet. Synet frå fagmiljøet/den kulturelle makteliten har tilsynelatande fått godt feste, så godt at folk sjølve ser sin eigen smak i lys av den akademisk baserte. Og då kjem folkeleg smak til kort.

Dette passar godt med Bourdieu sine teoriar. Det kulturelle feltet i det sosiale rommet er styrt av dei dominerande gruppene som får sin smak oppretthalden som den legitime, nettopp gjennom ein aksept blant dei dominerte, indirekte framkalla av makta dei dominerande har til å få sitt syn sett fram (Bourdieu 2002). At det er det akademiske synet som dominerar det offisielle synet blant bebuarane i burettslaget, må vi óg tru speglar kven som har fått sitte i styret.

Sidan første dag har livet i atriumhus likevel vore prega av kamp, blant anna mellom bebuarar, styre og arkitekt om utforminga ved husa. Ønsket om vindauge mot fellesareal dukka tidleg opp, likeeins det å kunne bygge ut for inngangspartiet for å få større gang. Styret lytta til arkitekten, som var klart negativ til vindauge mot fellesareal utfrå redsla for kaos (innkalling til ekstraordinær generalforsamling 15.05.1974). Når det i 1976 likevel vart tillete å sette inn slike vindauge, stod omsynet til privatliv og arkitektur sterkt i atterhalda frå styret (rundskriv 28.05.1976). Vedtak om tilbygga vart fatta i 1985,¹⁴ med ein sint Mjelva som konsekvens:

---

¹⁴ Innkalling til ekstraordinær generalforsamling 28.02.85; "Utskrift fra protokoll fra ekstraordinær generalforsamling som ble avholdt 28. februar 1985"

Jeg husker jo da vi skulle grave ut kjelleren, så kontaktet jeg han for å få plantegninger og så videre, og da hadde man begynt, da var det vel de første tilbyggene satt opp, og jeg fikk jo nærmest huden full av kjeft fordi at man hadde tillatt dette her. Og jeg måtte jo nærmest avlegge ed på at ikke vi skulle i forbindelse med kjellerutgravingen ødelegge fasadene (10M60).

Desse endringane har altså skjedd trass i kraftige protestar frå opphavsmannen til atriumhusa. Makta frå kultureliten har dermed vekt motmakt, der ein etter kvart også har spelt på eliten sine premisser ved å ta i bruk ekspertise frå den same gruppa. Både tilbygg og dei stigevindauga som i dag blir nytta, er – som tidlegare nevnt – arkitektheikna. Her kjenner såleis folk til kodane samtidig som dei har sin eigen agenda dei søker å få oppfylt. Denne forma for kreativitet finn eg ikkje hjå Bourdieu. Når han snakkar om habitusen som ligg i kroppen til den enkelte og umedvite styrer smakspreferansar, synest folk å vere låst i sitt felt utan evne til å operere i fleire – med mindre det er ei permanent forflytting dei prøver seg på. På Ammerud meiner eg ein har funne ein måte å spele på lag med dei som har makta i det kulturelle feltet, men utan at målet er å foreta ei klassereise.

Folkeleg eller akademisk?

Går vi attende til den enkelte bebuar blir biletet enda meir komplett. Overfor meg forfektar dei aller fleste det offisielle synet om å ivareta eit einskapleg preg på husa, slik både politikarar og arkitekt snakka varmt for. Likevel kan utvendig dekor og formelement som avviker frå den gjeldande arkitektoniske stilen, vere heilt ok. Her opplever eg dessutan at akademikaren kan vere meir folkeleg i sin smak enn handverkaren, som gjerne framstår som temmeleg akademisk. I mitt materiale er det til dømes store variasjonar når det kjem til inngangsdører og utelamper, men også garasjeportar varierar ein del. Blant informantane er det berre fire av ti husstandar som har behalde den originale utgangsdøra. Eitt av husa har inngang gjennom atriets, døra er såleis ikkje synleg frå gateplan. Blant dei nyare dørene er det fleire fyllingsdører, gjerne óg med smårutete vindauga i feltet øvst, noko vi kjenner att frå den nostalgiske stilen.

Det er ikkje først og framst folk med akademisk bakgrunn som ønsker å verne om stil og det originale uttrykket, eller som klart er flinkast til å formulere seg i fagleg godkjende termar om arkitektur, form og dekor. Såleis ser ikkje eg nokon tydeleg samanheng mellom utdanningsnivå og kva smaksretning folk heller mot, slik Bourdieu synest å gjere det. Ei viktig grense er det likevel viktig å oppretthalde: Grensa mot det bebuarane oppfattar som det folkelege kaos. Utfrå Bourdieu er dette ein distinksjon som plasserar desse menneska blant

småborgarane eller middelklassen, bort frå den folkelege arbeidarklassen. Men eg oppfattar ikkje at alle som seier dette ønsker å distansere seg frå folk flest, dei synest heller å godkjenne at det trengs reglar bestemt av og for kollektivet. Sansen for kjende element som dekorlister signaliserar dessutan ei plassering i gruppa for folk flest.

I mitt materiale går det ei klarare grense mellom unge og gamle. Eg oppfattar at det heng saman med fokuset vi har i dag på hus og interiør. Dette ser i større grad ut til å prege dei yngste enn dei eldste. Gjennom utallige magasin, vekeblad og endatil i avisene, får vi presentert meiningar frå faglege ekspertar så vel som hobbysnekkaren på korleis vi skal innreie og pusse opp bustaden vår, kva møblar og fargar som passar saman, og alt for at vi skal få vist vår personlege stil. Omgrep og medvit rundt arkitektur, design og stil blir på denne måten demokratisert, det blir spreidd ut til eit breiare lag av folket. Denne utviklinga vitnar óg tidsskriftet *Bonytt* om, som har gått frå å vere eit fagblad til eit magasin for alle.

Det er såleis ikkje så overraskande at det er blant dei yngste at medvitet om, og bruken av, huset som middel for å kommunisere smak er størst. Dei eldste respekterer gamle reglar og framhevar dei indre kvalitetane ved atriumhusa framfor dei ytre. Det faktum at reglane i burettslaget likevel er opna opp for fleire variasjonar opp gjennom åra, vitnar ikkje berre om nye generasjonar og haldningar, men óg om at det deskriptive – det folk faktisk gjer eller ønsker å gjere – har fått gehør og betydning.

Utfrå dette ser vi óg at når det gjeld estetikk og smak, så er biletet i Norge i dag nokså annleis enn det Bourdieu tek utgangspunkt i på 1970-talet i Frankrike. Det er dermed ikkje relevant å samanlikne reservasjonslaust mellom ei norsk røynd anno 2010 og Bourdieu si franske, sterkt klassesdelte røynd. Det yter ikkje rettferd til Bourdieu. Eg meiner ikkje med det å seie at vi ikkje har eit klassesdelt samfunn i Norge, men eg oppfattar at inndelinga er annleis. Som vi har sett, kan ein handverkar vere minst like akademisk i sin smak som ein arkitekt, utan at dette synest merkeleg. Bourdieu er likevel relevant, også i denne samanhengen, fordi han seier noko om mekanismene vi nyttar for å markere oss og gi oss sjølv betydning.

Redsla for det folkelege kaos

Som sagt er det ei gjengs oppfatning blant informantane at det må vere reglar og reglane skal overhaldast. Eg konkluderte óg med at det er ei akademisk oppfatning av smak og estetikk som pregar den offisielle meininga i burettslaget, i den forstand at ein tenkjer heilskapleg og vil ta vare på det arkitektonisk spesielle ved husa. Når bebuarane stiller seg skeptiske til å gje folk fritt spelerom, synest det likevel ikkje å vere stilbrot dei er mest redde for. Det er i stor

grad dei individuelle skilnadene dei helst fryktar, det visuelle kaoset dei trur frisleppet vil medføre. Men kor reell er denne faren?

Vi såg tidlegare at fagekspertisen er imot personleggjering av bustaden mellom anna fordi det er lite nytenking å sjå. Eli Støa lurar på kvar det personlege preget blir av når ein bebuar vil sette opp karnapp på huset sitt i eit nabolag der alle andre har gjort det same (1996, s.259). Samtidig framheld ho arkitektane si manglande merksemd på folk sin trong til å gjere bustaden til sin – eit grunnleggjande behov, slik ho hevdar det. Men fleirtalet av dei eg har snakka med på Ammerud, er ikkje så opptekne av å la det ytre ved huset representere dei som individ. Når eg spør om trongen for å vise fram eigen smak, svarar ei av dei eldre damene at det gjer ho med blomster. Ein kar i slutten av 40-åra hevdar at "[j]eg er en individualist men... (latter) akkurat å lissom la huset mitt stikke fram på en helt bestemt måte, det har jeg ikke noe stort behov for" (1M40). Dette oppfattar eg som eit vesentleg poeng, ikkje berre for denne mannen, men for dei fleste eg har snakka med. Det er ikkje noko mål å vere annleis. På mine rundar i området er det få hus som skil seg ut som heilt særleine. Det finst folk som har handla på tvers av reglane i burettslaget, men heller ikkje dei opptrer heilt aleine. Dekorlistene rundt inngangsdør og garasjeport finn eg til dømes i ein vegstump der fleire har gjort det same, likeeins er det med blyinnfatta stigevindauge ved inngangsdøra. Dette er likevel å rekne som små avvik, slik eg ser det.

Eli Støa meiner at folk i dag vurderar sin eigen smak som like god og legitim som fagfolk sin, såleis ser dei utforminga av eige hus som ei privatsak (1996, s.222,223). Likevel oppfattar ho at personaliseringa ikkje blir veldig framtrudande, all den tid same dekorelement går att i dei fleste husa i eit nabolag. Folk som bur der, ser derimot klare skilnader. Etnolog Gry Ingunn Eliesen oppfattar at det å velge eit arkitektteikna hus, viser eit ønske om å ha eit hus tilpassa eigen smak (2005, s.116,117). Ho meiner å sjå eit større medvit rundt kva huset kommuniserar om bebuaren hjå desse menneska, enn hjå dei som har valgt hus ut frå ferdighuskatalogen. Konklusjonen hennar blir likevel at folk ikkje oppfattar husa sine som personlege, men som uttrykk for ein byggeskikk. Målet er å finne eit hus ein likar, men utan å skilje seg ut. Når Arne Lie Christensen skriv om borgarskapet i Christiania på Eilert Sundt si tid, er det viktig at huset skal ha ei individuell utforming (1995, s.31). Men også her er det klare likskapar som fortel at folk uttrykker sin individualitet på same måte, dei følgjer ein skikk.

Bruk av ulike dører, lamper, vindauge og fargar skapar individuelle skilnader. Kaotisk?

Dette kan likevel synast som ein motsetnad. Marianne Gullestad oppsummerar det slik: "Norsk kultur er fundamentalt sett individualistisk, men vår form for individualisme sameksisterer med en sterk likhetstankegang" (1993, s.116). For at folk i Norge skal kjenne seg som likeverdige, må dei framstå som like, er hennar konklusjon. Det er dette som pregar synet på Ammerud óg, etter mi oppfatning. Men bakgrunnen for trongen til likskap er ulikt i

dei ulike aldersgruppene, slik eg ser det. De yngste har kunna velge seg hus utifrå eigen smak om kva dei likar, dei eldste måtte ta det som var tilgjengeleg.

Likskap, fellesskap og det beste for alle

Tanken om likskap og dermed likeverd synest særleg å ha vore eit fellestrekk likevel mellom arkitekt Mjelva og den eldste generasjonen på Ammerud. Som eg tidlegare påpeika, finn vi lite ytre, lett synlege endringar på husa hjå dei eldste. Det er denne generasjonen som har opplevd bustadkrise etter krigen, og den fellesskapstankegangen som prega det Arbeidarparti-styrte Norge under gjenreisinga. Den funksjonalistiske ideologien innan den sosiale bustadbygginga hadde det målbare – vitskapen – som sitt viktige grunnlag, dermed kunne samfunnet sette opp klare grenser mellom kva som var rett og feil, eller funksjonelt og ikkje-funksjonelt. Dette var ideelt for å skape kollektive løysingar. Dei kollektive interessene var viktigare enn dei individuelle, det som gagna fellesskapet var bra for den enkelte.

I arbeidarrørsla hadde det lenge eksistert ein kultiveringstankegang. Historikar Knut Kjeldstadli skriv om starten av 1900-talet, der ein søkte å skape ei ny framtid for arbeidsfolk gjennom opplysning og kultivering. I dette låg det óg eit sterkt behov for å oppdra klassefellane til ein ordna og moralsk livsstil (Kjeldstadli, 1990, s.47-50). Mykje av det same finn vi att i OBOS i etterkrigstida, med sine utallige fellesskapsarrangement ordna av velferdsutvala i organisasjonen (Bjørnsen, 2007, s.97). Også her stod læring og opplysning i fokus; lære å bu i burettslag og lære å løfte i flokk. OBOS ga óg innpass for vanlege folk til høgkulturelle arrangement. På Ammerud finn vi at oppgåver i burettslaget har vorte løyste gjennom dugnad og felles innsats. Via utallige informasjonsskriv frå styret har bebuarane gjennom alle år blitt oppseda til å skape orden til beste for fellesskapet. Det er også konsekvensane for fellesskapet som heile tida blir trekt fram i argumentasjonen frå styret når folk vil endre på husa sine utvendig. Utifrå dette blir det óg klart at den ytre fasaden ikkje er folk sin private, men del av den offentlege sfæren, av fellesskapet sitt uterom.

Slik eg oppfattar det, er dette bakgrunnen for den fellesskaps- og likskapskulturen som pregar dei eldste. Å ikkje følgje kollektivt bestemte reglar er å sette individet framfor fellesskapet, men óg å sette seg utanfor. Det er i tillegg moralsk forkasteleg, fordi det medfører ei last for dei andre.

Sjølv om den yngre garde er meir merksame på huset som uttrykk for eigen smak, er det heller ikkje her akseptert å markere seg for mykje, som eg har vist tidlegare. Å vise individuell smak utanpå huset på ein slik måte at ein klart skiljer seg ut, viser ein trong hjå

den enkelte til å framheve seg sjølv og eigne interesser. Dette er det heller ikkje aksept for i den norske kulturen, i følge Gullestad: "Selvhevdelse oppfattes lett som skryt i vår del av verden" (1993, s.117). Den som ønsker godkjenning av sine utspel, må såleis ikkje skrive seg ut av likskapstankegangen.

Redsla for det folkelege kaos synest dermed sterkt overdrive. Dei regelbrota vi ser i Alunsjø borettslag, viser at trongen til individualisering er der, men dei utgjer i praksis små variasjonar over eit tema. Endåtil arkitekt Mjelva innrømmer i 1997 at feltet med atriumhus, trass i "flere feil som forvokste bislag og skyteskår mot veien", er "forbløffende helhetlig i sterk motsetning til andre småhusfelt hvor former, materialer og farger er sauset sammen i et gedigent kaos" ("Alunsjø-Jubilanten", 1997, s.7). Men som eg har påpeika før, er det folk som er generelt nøgde som har teke kontakt med meg. Det at dei framleis bur her, inneber ei godkjenning av reglane og tanken om einskap. For atriumhuseigarane på Ammerud er det å framstå som annleis gjennom utforminga av bustaden, rett og slett ikkje ein del av kulturen.

DEL 5: Avslutning

Det er på tide å trekke saman trådane, å gå attende til spørsmåla eg stilte i starten av oppgåva. For å få svar på kva bebuarane i Alunsjø borettslag oppfattar med den gode bustaden, valgte eg å sjå atriumhuset i lys av einebustaden. Dette fordi ein med atriumhuset søkte å fange dei kvalitetane einebustaden har, ikkje minst fordi einebustaden har vore og er også i dag, eit ideal for svært mange nordmenn. Samtidig var utfordringa for fagfolket på 1960-talet å bygge på små areal, noko som ikkje lett let seg harmonere med einebustadbygging. Det var tre karakteristikkar eg tok utgangspunkt i som typiske for einebustaden. Det første var skiljet privat – offentleg, eller kjensla av å vere privat når ein er heime, ute så vel som inne. Det neste var huset som prosess, kva høve det var for å foreta endringar med endra livsbehov. Det siste var sjølvrepresentasjon, altså høvet til å sjølv sette sitt preg på huset, noko som har fått større betydning dei seinare 30-40 år.

Målet mitt var óg å kunne seie noko om intensjonane til dei som stod bak atriumhusa, for å sjå dette i høve til bebuarane sin bruk og oppfatning av eigen bustad. Gjennom dette ville eg undersøke forholdet mellom folk flest og ein kulturell, fagleg elite.

Aktørar og kontekst

I starten trekte eg inn modellen Jon Guttu har stilt opp, der han ser den gode bustaden som eit resultat av den fortolkninga aktøren – arkitekten – gjer av den samfunnsmessige konteksten bustaden blir skapt innanfor. Eg har brukt mykje tid på å gjere greie for nettopp denne konteksten, og meiner eg har vist at arkitekten bak atriumhusa var bunden opp av ulike tilhøve han ikkje var herre over. I tillegg stod han planta i ein fagtradisjon han var del av. Slik eg ser det, har hans forestilling om den gode bustaden i stor grad vore i tråd med fagmiljøet, ikkje minst utifrå tankegangen om arkitekten som den som var best skikka til å stette behova til folk. Men kravet til effektiv og økonomisk bustadbygging sette i seg sjølv grenser for høvet til folkeleg påverknad, samtidig som arkitekten heller ikkje såg folk som kompetente fagmenneske på det å bu. Det siste var han slett ikkje åleine om, denne haldninga var jo også framtrekande i bustadundersøkingane til Odd Brochmann under og etter andre verdskrig. Likeeins var haldninga både frå lokalpolitisk så vel som statlege organ si side, at husbygging ikkje kunne overlatast til kvar enkelt åleine. Det måtte vere klare føringar og reglar. Når det gjeld det estetiske, kan det synast som dette området har hatt lite merksemd hjå til dømes

OBOS og Husbanken. For arkitektur og lokalpolitikarane hadde det større betydning, folk skulle ikkje kunne sette sitt preg på det bygde miljøet.

I denne samanhengen fekk ikkje bebuarane vere med og bestemme kva den gode bustaden skulle innehalde. Dette vart då også kritisert i "Ammerudrapporten" i ettertid. Men eg oppfattar at dei likevel har vist seg som aktive aktørar med både evne og vilje til å handle, trass i det maktapparatet dei stod ovanfor. Dei handla kollektivt, og viste at saman står ein sterkt.

Atriumhuset – den gode bustaden

Korleis harmonerar så atriumhuset med dei karakteristikkane eg såg det i høve til? Som eg meiner eg har fått fram undervegs, er det ikkje eintydige svar på alle mine spørsmål. Eg nevnte tidleg at eg måtte vere merksam på at dei som ønskte å snakke med meg, gjerne var dei som hadde funne seg til rette med buforma atriumhusa legg til rette for. Likevel oppfattar eg at biletet som har teikna seg, inneheld mange ulike sider ved det å bu i atriumhus og den kulturen som ligg til grunn for dei valga folk har gjort.

Som vi har sett, hadde dei styrande og fagfolket velmeinande intensjonar med atriumhusa. Husa skulle gi folk gode høve til sjølvutvikling og harmonisk familieliv gjennom ein vel tilrettelagt bustad oppdelt i aktivitetssoner og private soner. Nær kontakt med lys, natur og frisk luft fekk ein gjennom eigen, privat hagefleck og store vindauge. Til og med sjølvrepresentasjon vart det lagt til rette for, om enn avgrensa til eitt område av bustaden, nemleg innanfor husveggen og atriumsgjerdet. Såleis meinte nok fagfolk at dei hadde komme vanlege folk i møte, og dermed kunne fasadesida stå urørt, til glede for ekspertane på smak og estetikk. For det estetiske synest å ha vore eit overskuggande poeng, så viktig at all innblanding frå bebuarhald har vorte bryskt avvist. Avstanden elite – folk var dermed stor, og parallellen til dikotomien orden – kaos kan vel ikkje uttrykkast tydelegare enn det er gjort her.

For dei som bur i atriumhusa er kjensla av å vere privat når ein er heime, sterk. Utifrå dette ser huset ut til å fungere over all forventning, og er av enkelte klart føretrekt framfor einebustaden når ein skal bu innanfor bygrensa. Oppfatninga er at i bynære strøk ligg husa for tett til at ein einebustad gir noko særleg privatliv. For nokre vart det likevel så privat i atriumhus at det opplevdest isolerande, og desse menneska har flytta. Som eg har prøvd å vise, var ikkje atriumhusforma heilt ukjend i Norge, men medan ein her i større grad har søkt å skape kontakt mellom ute og inne gjennom bruk av vindauge, var skjerminga total på

Ammerud. Dette vart ein arena for kamp. Bebruarane har på sitt vis prøvd, og klart å skape soner for kontakt mellom det private og det offentlege, gjennom til dømes bruk av vindauge.

Ser vi på bustaden som prosess, har det heller ikkje her vore konfliktfritt, sjølv om huset – kanskje i større grad enn tenkt – legg til rette for enkle endringar innandørs. Men den ytre ramma har stått fast frå arkitekten si side, og igjen har inntrykket vore at estetikken har vore styrande. Kulturhistoria viser at nordmannen ikkje ser bustaden sin som ferdig ein gong for alle. Huset er eit prosjekt vi let kvile i periodar før vi startar på ei ny endring med ujamne mellomrom. Bustaden blir tilpassa nye behov, knytta til endringar i familien så vel som skifte i motar og samfunnstilhøve. Og så lenge endringane er praktisk grunngjeve, er dei legitime. Dei valga folk har gjort på Ammerud når det gjeld den fysiske utforminga, viser óg at gamle og nye kulturelle oppfatningar lever side om side, likeeins finn vi att forestillingar oppstått i ulike sosiale lag. Kultur syner seg som ei sterk føring. Bustaden kan legge til rette for eit visst livsmønster, men strider det mot kulturen, kan det bli kamp, som vi til dømes har sett når det gjeld gangen.

Kva så med sjølvrepresentasjonen? Dette behovet vart jo ivareteke, og kvar ein kunne utfalde seg vart tydeleg kommunisert. Ein gløynde likevel at representasjon inneber kommunikasjon utad, poenget er at nokon ser dei symbola ein viser fram. Det er kanskje på fasadesida den viktigaste kampen har stått.

Evne til å overskride grenser

Proessen rundt atriumhusa var vellukka i den forstand at opplysningskampanjen og informasjonen om husa vart oppfatta og forstått. Folk retta seg i stor grad etter dei påboda dei fekk og heldt sine private smakspreferansar innanfor husveggane. Såleis aksepterte dei at det låg ein kompetanse bak som var heva over deira. Men eit mål med arkitekturen var jo å redusere høvet til å ”prange med sin enestående status”, noko vi må sjå som eit forsøk på å redusere det ein oppfatta som sosiale klasseskilnader. Og var det vellukka sett i lys av dette? Eg meiner nei. Ved å hindre folk i å signalisere eigen smak, ved å strippe husa fullstendig for symbolikk utvendig og så klart uttrykke at slik skulle det vere, sa ein samtidig at det var eit skilje. Det var eit skilje mellom dei som kan og veit best, og vanlege folk. Det er ingen som seier dette klarare enn arkitekten, som hevda at nettopp han og hans like måtte ha full kontroll over denne type prosjekt. Han tok sterk avstand frå at folk skulle ha noko å seie. Når han og resten av maktapparatet stilte seg så negative til folkeleg utforming og smak, var dei på

mange måtar med på å forsterke dette skiljet mellom folk flest og ein elite, framfor å overskride det.

Vi ser likevel at ting har skjedd fram gjennom tida, det ytre har fått nye element. Dette har oppstått delvis gjennom at folk bryt reglane, og når mange nok gjer det misser reglane sin legitimitet. Dermed overskrid ein skiljet mellom folk og elite ved rett og slett å gi blaffen i det eliten har bestemt. Ein ser eigen kompetanse som like relevant som nokon annan sin. Dei større endringane har likevel skjedd ved at ein spelar på lag med eliten, det fagleg fundamenterte apparatet. Ved å gå via dei godkjende kanalane har ein oppnådd det ein har ønska, nemleg større buflate og utsikt til fellesområder gjennom vindauge. Dette er óg ei overskriding av grenser, og viser at makta også kan gå ”oppover”.

Epilog

Eg starta innleiingsvis med å skildre mitt første besøk i Ammerudgrenda. Atriumhusa framstod for meg som veldig annleis frå det eg sjølv er van med, og eg kjende meg nesten avvist av dei nakne fasadane som møtte meg som besøkande. Det eg har blitt spesielt merksam på med arbeidet med denne oppgåva, er nettopp kor prega av våre fordommar vi som menneske er i møte med det som skil seg ut. Også eg som forskarstudent, som har sett mykje ulikt når det gjeld hus, som veit kor viktig det er å sette seg inn i andre sin ståstad, og som kjenner til fallgrubene og teknikkane for å komme ut av eiga erfaringsverd, eg har sett at både medvite og umedvite har eg ei oppfatning av kva eit hus skal vere som pregar meg i stor grad. Til tider har eg nesten vorte letta når eg har sett eit atriumhus med vindauge mot gata, kontakten er etablert og det gjer det liksom lettare å puste. Samtidig har fleire turar gjort meg meir merksam på teikn som skiljer det eine huset frå det andre. Dette viser at det er individ innanfor veggane. Og dei mange ulike perspektiva eg har måtta innta undervegs i arbeidet mitt, har auka mi forståing for kvifor desse husa har slik sterk appell blant dei som bur der. Innvendig i husa kjente eg ikkje den isolerande kjensla eg kunne føle på utsida. Og eit hus som er skjerma for alt innsyn, framstår i dag nærast som ein fantastisk, men utopisk idé i bynære strøk. Sjølv om eg i min bustad til tider kunne ønske meg same tilgang på private uterom som ein har på Ammerud, er det nok eit hus som let meg ha visuell kontakt med fellesskapet rundt eg trivst best i. Skilnadane er likevel ikkje så store som det kunne sjå ut til ved første augekast. Korkje på Ammerud eller Mortensrud er det huset som til sjuande og sist gjer ein heim til ein heim, som skapar menneskeleg kontakt, liv og rørsle. Det er det menneska som bur i huset som gjer, som brukar huset til ramme om sitt liv. Kanskje er det her

eg skiljer meg frå synet til arkitekten av atriumhusa. Eg likar å sjå teikn på det levde liv, også når eg går forbi eit hus. Og slike teikn har folk på Ammerud klart å skape.

Litteraturliste:

Alver, B. G. og Øyen, Ø. 1997, *Forskningsetikk i forskerhverdag: Vurderinger og praksis*, Tano Aschehoug, Oslo.

Amilien, V., Bergh, T. og Helstad, S. K. 2004, *Tanker fra nye kjøkken – en kulturstudie av 20 nye kjøkken i Oslo i et forbruksperspektiv*. Fagrapport nr. 1-2004, Statens institutt for forbruksforskning, Oslo.

Anonsen, C. 1948, "Mål og metoder" i Brochmann, O., *Mennesker og boliger*, Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo, s.25-43.

Benum, E. 2002, "Byens 'kjempeprogram': Utbyggingen av Groruddalen" i *Fremtid for fortiden* nr.3/4, 30. årgang, Fortidminneforeningen Oslo og Akershus, s. 14-29.

Bing, M. 2001, *Østkanthjemmene og østkantutstillingen: Boskikk og boligidealer i mellomkrigstidens Oslo*. Norsk Folkemuseum, Oslo.

Bjørkto, R. 1965, *Atriumhus i norsk klima: om størrelse og utforming av kringbygde uterom*, NBI-rapport nr. 41, Norges Byggeforskningsinstitutt, Oslo.

Bjørnsen, B. 2007, *Hele folket i hus*, Boksenteret/OBOS, Oslo.

Bourdieu, P. [1979] 2002, *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, De norske Bokklubbene AS, Oslo.

Boysen, C. 1962, "Myndighetenes krav til boligplanen: En oversikt over de bestemmelser som gjelder pr. 1/9 1962". NBI-rapport nr. 35, Norges Byggeforskningsinstitutt, Oslo.

Brantenberg, T. 1997, *Byboligen: På vei mot en ny boform*, Norsk arkitekturforlag/Den Norske Stats Husbank, Oslo.

Brantenberg, T. 2004, "Atriumhus fra Sumer til Hamar" i *Arkitektur i Norge. Årbok 2004*, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo.

Brochmann, O. 1948, *Mennesker og boliger*. Oslo Byes Vel's boligundersøkelse bind II, Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo.

Brochmann, O. 1950, "Hvordan skal vi bo i dag?" i (red.) Schjødt, L., *Boligsak er hovedsak*, Cappelen, Oslo.

Brochmann, O., Schjødt, L. og Kinck-Hanssen, F. 1961, *Bedret boligbruk*. Oslo Byes Vel's boligundersøkelser nr.5, Tanum, Oslo.

Brochmann, O. 1981, *Bygget i Norge 2*. Gyldendal, Oslo.

Bull, G., Hansen, T. og Haug, R. 1971, *Å bo i drabantby. Ammerud II intervju-undersøkelse 1968/69*, NBI-rapport 66, Norges Byggeforskningsinstitutt, Oslo.

Christensen, L. R. 1986: "Funktionalismens sociale program – et etnosentrisk selvbedrag" i (red.) Holbek, B. et al., *Folk og kultur: Årbog for Dansk Etnologi og Folkemindevidevidenskab*, Foreningen Danmarks Folkeminder 1986, s. 45-64.

Christensen, A. L. G. 1972, "Vålerenga: Treby i murbyen", magistergradsavhandling, Institutt for Folkelivsgransking, Universitetet i Oslo.

Christensen, A. L. G. 1991, "Byggeskikk og arkitektur som studiefelt" i *Livet i og mellom husene: Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, Universitetsforlaget, Oslo, s. 69-84.

Christensen, A. L. G. 1991, "Livet i og mellom husene" i *Livet i og mellom husene: Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, Universitetsforlaget, Oslo, s. 18-33.

Christensen, A. L. G. 1991, "Boliger som kommunikasjon" i *Livet i og mellom husene: Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, Universitetsforlaget, Oslo, s. 103-123.

Christensen, A. L. 1995, *Den norske byggeskikken: Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*, Pax Forlag AS, Oslo.

Christensen, A. L. 1996, "Etnologisk perspektiv på byggeskikk og bygningshistorie" i *Dugnad nr 2- 1996, volum 22*, Novus Forlag, Oslo, s. 29-50.

Christensen, A. L. 2001, "Det etnologiske blikket – et uvanlig blick på det vanlige" i *Dugnad 3/4 2001, volum 27*, Novus Forlag, Oslo, s. 39-64.

Christensen, A. L. 2002, *Det norske landskapet*, Pax Forlag AS, Oslo.

Dobloug, M. 1989, "Nye byboliger" i *Arkitektur i Norge: Årbok 1989*, Forlaget Bra Bøker AS, Norsk Arkitekturmuseum, Oslo, s. 7-27.

Eliesen, G. I. 2005, "Eneboligen – naturen – kjernefamilien: Det norske byggefeltet i kulturhistorisk perspektiv", hovedfagsoppgåve i kulturhistorie, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.

Ehn, B. 1996, "Närhet och avstånd" i Ehn, B. og Löfgren, O., *Vardagslivets etnologi: Reflektioner kring en kulturvetenskap*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, s.89-176.

Esborg, L. 2005, "Feltarbeidets mange samtaleformer" i (red.) Gustavsson, A., *Kulturvitenskap i felt: Metodiske og pedagogiske erfaringer*, Høyskoleforlaget AS, Kristiansand S., s. 91-107.

Flood, K. 1989, "Ammerud – ikke lenger skrekkens drabantby" i *Aftenposten Aften* 27.09.1989, Oslo, s. 4.

Fägerborg, Eva 1999: "Intervjuer" i (red.) Kaijser, L., Öhlander, M., *Etnologiskt fältarbete*, Studentlitteratur, Lund.

Frykman, J., Löfgren, O. 1994, *Det kultiverte mennesket*, Pax Forlag A/S, Oslo.

Giddens, A. 1997, *Modernitetens konsekvenser*, Pax Forlag A/S, Oslo.

- Gjendem, C. 1998,** "Håkon Mjelva: Ungdommens forsøk på å fornye modernismen" i *Arkitektur i Norge: Årbok 1998*, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo, s. 102-113.
- Gripsrud, J. 2002,** *Mediekultur, mediesamfunn*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Guttu, J. 2003a,** 'Den gode boligen': *Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år*, doktorgradsavhandling, Arkitektthøgskolen i Oslo.
- Guttu, J. 2003b,** "Eneboligen – som ideal for folket og utfordring for fagfolket" i *Tidsskrift for kulturforskning*, nr. 3, volum 2, Novus Forlag, s. 23-40.
- Guttu, J., Hansen, T. 2000,** *Oslo kommunes boligpolitikk 1960-1989: Fra storskalabygging til frislepp*, Norsk institutt for by- og regionforskning/Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Gullestad, M. 1993,** *Kultur og hverdagsliv*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Hansteen, H. J. 1963,** "Skudeneshavn" i *Byggekunst nr.2, 1963, 45. årgang*, Norske Arkitekters Landsforbund, Oslo, s. 33-45.
- Jackson, L. 1994,** 'Contemporary': *Architecture and Interiors of the 1950s*, Phaidon, London.
- Kjeldstadli, K. 1990,** "Østkanten" i *Oslo bys historie, Bind 4*, Oslo, s. 29-53.
- Krogh, T. 2003,** "Gadamers oppfatning av hermeneutikk" i Krogh, T., *Historie, forståelse og fortolkning*, 4. utgåve, Gyldendal, Oslo, s. 235-260.
- Lode, S. 1962,** "Romersk byggeskikk blir nyhet ved Oslo – Første atriumhus bygges på Høvik" i *Verdens Gang* 02.06.1962, Oslo, s.10.
- Lode, S. 1963,** "Også OBOS har fornemmet de nye tanker: Atriumshus på Ammerud lover godt" i *Verdens Gang* 02.11.1963, Oslo, s.12.
- Lode, S. 1967,** «Truende innskudd og mulig rettssak til tross: Atriums-beboerne på Ammerud stortrives» i *Verdens Gang* 08.07.1967, Oslo, s.14,15.
- Londos, E. 1990,** "Tre generationers hemkonst" i (red.) Arvidsson, A., Genrup, K., Jacobsen, R. et al., *Människor och föremål: Etnologer om materiell kultur*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, s. 169-186.
- Londos, E. 1993,** *Uppåt väggarna i svenska hem: En etnologisk studie av bildbruk*, Carlsson Bokförlag AB, Stockholm.
- Löfgren, O. 1994,** "Følelsens forvandling" i Frykman, J. og Löfgren, O., *Det kultiverte mennesket*, Pax Forlag A/S, Oslo, s. 17-130.
- Michelsen, J. 1955,** "Attraktive atriumshus" i *Bonytt nr. 2, 1955, 15. årgang*, Aksjeselskapet Bonytt, Oslo, s. 39-41.

Nestor, P. 1979, *Boligpolitikken og OBOS gjennom 50 år (1929-1979)*, OBOS, Oslo.

PAGON 1952, *Byggekunst nr. 6-7, 1952, 34. årgang*, Norske Arkitekters Landsforbund, Oslo.

Pedersen, R. 1985, "Byggeskikken i Hedmarksbygdene" i *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1985. 139. årgang*, Oslo.

Pedersen, R. 1990, "Gjenstanden som kildemateriale: Nye ideer, nye perspektiver" i (red.) Arvidsson, A., Genrup, K., Jacobsen, R. et al., *Människor och föremål: Etnologer om materiell kultur*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, s. 216-225.

Pedersen, R. 1991, "Handlingsperspektivet i studiet av materiell kultur" i *Dugnad nr. 2/3-1991, volum 17*, Novus Forlag, Oslo, s.49-62.

Pedersen, Ragnar 1980: "Lillehovbygningen: En undersøkelse om byggeskikk og husliv", Hedmarksmuseet og Domkirkeodden, Hamar.

Pedersen, R. 2004, "Studying the materiality of culture" i *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology, volum 34, 2004*, Ethnologia Scandinavica, Lund, s. 13-22.

Planke, T. 1999, "Feltarbeid og redselen for nærhet" i *Dugnad. Tidsskrift for etnologi nr. 2-1999, volum 25*, Novus Forlag, Oslo, s. 39-61.

Planke, T. 2005, "Feltarbeid i fortiden" i (red.) Gustavsson, A., *Kulturvitenskap i felt: Metodiske og pedagogiske erfaringer*, Høyskoleforlaget AS, Kristiansand S., s. 203-218.

Reiakvam, O. 1997, "Barbarisk Bourdieu-eksegese" i Reiakvam, O., *Etnologi av hjartans lyst: Artiklar og førelesningar*, Forlaget Folkekultur, Bergen, s.94-111.

Reiersen, E. 1996, "Kapittel 1: Veiene fram mot en sosial boligbank" i Reiersen, E., Thue, E., *De tusen hjem: Den Norske Stats Husbank 1946-1996*, Ad Notam Gyldendal/Den Norske Stats Husbank, Oslo, s.18-77.

Remlov, A., Schjødt, L. (red.) 1964, *Bonytts byggebok 3*, Bonytt, Oslo.

Rogan, B. 1987, "Materiell kultur som kommunikasjon" i *Dugnad nr. 2- 1987, volum 11*, Novus Forlag, Oslo, s. 3-17.

Rognlien, D. 1961, "Et virkelig fremskritt" i *Bonytt nr. 9, 1961, 21. årgang*, Aksjeselskapet Bonytt, Oslo, s. 188-191.

Rybczynski, W. 1988, *Hemmet: Boende och trivsel sett i historiens ljus*, Bonnier Fakta Bokförlag AB, Stockholm.

Støa, E. 1996, *Boliger og kultur: Norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer*, doktor ingeniøravhandling, Institutt for byggekunst, Universitetet i Trondheim, Norges Tekniske Høgskole, Trondheim.

Størmer, C. F. 1950, "Boligplanlegging" i (red.) Schjødt, L., *Boligsak er hovedsak*, Cappelen, Oslo.

Sørby, H. 1992, *Klar – ferdig – Hus! Norske ferdighus gjennom tidene*, Ad Notam Gyldendal, Oslo.

Sørby, H. 2007, "Nyfunkis, minimalisme og ferdighus i funkisstil" i *Fremtid for fortiden* nr.3/4-2007, 35. årgang, Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus avdeling, Oslo.

Sørensen, A. S., Høystad, O. M., Bjurström, E. et al. 2008, *Nye kulturstudier. En innføring*, Scandinavian Academic Press, c/o Spartacus Forlag AS, Oslo.

Sørhus, K. 1958a, "Tre arkitekter kaster en hanske: 'Bo ensomt – i byen!'" i *Verdens Gang* 07.06.1958, Oslo, s.4.

Sørhus, K. 1958b, "Vel, her er det igjen – atriumhuset! – tilbake til småbyens smug og idyll" i *Verdens Gang* 14.06.1958, Oslo, s.4.

Sæterdal, A., Hansen, T. 1969, *Ammerud 1: Planleggingen av en ny bydel*, Rapport 58, Norges Byggforskningsinstitutt, Oslo.

Sæther, J. M. 2010, "Mann i krise", intervju med Jørgen Lorentzen i *Dagsavisen* 27.03.10, Oslo, s. 26-29.

Thorbjørnsrud, B. 2005, "Feltarbeid: En personlig reise til økt innsikt" i (red.) Gustavsson, A., *Kulturvitenskap i felt: Metodiske og pedagogiske erfaringer*, Høyskoleforlaget, Kristiansand S., s. 19-48.

Thorsen, L. E. 1994, *Det fleksible kjønn: Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1920-1985*, Universitetsforlaget, Oslo

Thue, E. 1996, "Kapittel 2: Gjenreisning og nyreisning 1946-1954" og "Kapittel 3: Innstramming og omstilling 1954-1965" og "Kapittel 4: Den rasjonaliserte boligbyggingen 1965-1970" i Reiersen, E., Thue, E., *De tusen hjem: Den Norske Stats Husbank 1946-1996*, Ad Notam Gyldendal/Den Norske Stats Husbank, Oslo, s. 78-261.

Tronstad, T. T. 2009, "Signaler fra kjøkkenet" i *OBOS-bladet*, nr.2 2009, OBOS, Oslo, s. 10-13.

Waal, N. 1948, "Psykologenes problemer" i Brochmann, O., *Mennesker og boliger*, Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo, s. 199-206.

Øye, G. H. 1999, "'Det Norske Hus': En antropologisk studie av norsk bokultur i et tid og rom perspektiv", Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Andre trykte kjelder:

Aftenposten Aften 16.08.1966, "Ammerud – fra bondegård til boligby", s.1,2.

Aktstykker for Oslo kommune 1962. Oslo bystyres forhandlinger, Oslo 1963.

Aktstykker for Oslo kommune 1962. Referat fra Oslo Bystyres forhandlinger, Oslo 1963.

Aktstykker for Oslo kommune 1963. Oslo bystyres forhandlinger, Oslo 1963.

Arbeiderbladet 01.11.1963, "Atriumhusene på Grorud blir uten vinduer mot utenverdenen", Oslo, s.7.

Arbeiderbladet 08.11.1963, "Planløsningen av atriumhusene opp til ny vurdering i OBOS", Oslo, s.6.

"BO. Et inspirasjonsmagasin fra MAXBO", nr. 2, 2008 høst/vinter, Perduco AS, Oslo.

Bonytt nr. 10, 2009, og *Bonytt nr. 11, 2009*, Hjemmet Mortensen, Oslo.

"IKEA 2008" og "IKEA 2009", IKEA Norge.

OBOS-bladet nr.2 1964, "Atriumhusene på Ammerud", OBOS, Oslo, s.11-13.

OBOS-bladet nr.2 1965, "FORM og FLORA", OBOS, Oslo, s.4,5.

OBOS-bladet nr.3 1965, "Roar Bjørkto: Om atriumhus. Atriumhus i norsk klima. NBI-rapport nr. 41", s.4,5 og "FORM og FLORA", s.12,13, OBOS, Oslo.

OBOS-bladet nr.4 1965, "OBOS på Form og Flora", OBOS, Oslo, s.8,9.

OBOS-bladet nr.6 1965, "OBOS-styret på reise", OBOS, Oslo, s.28,29.

"Alunnsjø borettslag" (udatert publikasjon), OBOS, Oslo.

"OBOS bygger Ammerud" (udatert publikasjon), OBOS, Oslo.

Verdens Gang 08.11.1963, "OBOS vil ikke ha 'vindu til gata': Atriumhus er atriumhus, sier dir. Solberg", Oslo, s.7.

Verdens Gang 03.02.1968, "Vi må flytte sier atriums-beboere: Klarer ikke vedtatt innskuddsøkning på 7000 kr", Oslo, s.6.

Kjelder frå internett:

”Alunsjø-Jubilanten: 1967-1997 Alunsjø borettslag 30 år”, 1997 [online] tilgjengeleg frå URL> http://www.alunsjo.no/index_files/Jubileum30side01.htm [sett 26.09.2008] Sist oppdatert 04.01.2006.

”Byantikvarens gule liste per april 2010”, 2010 [online]. Tilgjengeleg frå URL> http://www.byantikvaren.oslo.kommune.no/getfile.php/byantikvaren%20%28BYA%29/Internett%20%28BYA%29/Dokumenter/gulliste/gulliste_0410.xls [sett 06.04.10]. Sist oppdatert: 05.04.10.

”Håndbok for andelseiere i Alunsjø borettslag”, 2000 [online] tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Handbok-for-andelseiere-\(2000-03-22\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Handbok-for-andelseiere-(2000-03-22).PDF) [sett 26.09.2008 og 06.04.2010]. Sist oppdatert 01.11.2009.

Innkalling til ekstraordinær generalforsamling 15.05.1974 [online]. Tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1974-05-15-Ekstra-\(Ombygging\)-\(uten-referat\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1974-05-15-Ekstra-(Ombygging)-(uten-referat).PDF) [sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

Innkalling til ekstraordinær generalforsamling 06.05.1975 [online]. Tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1975-05-06-Ekstra-\(Tak-Ombygging-Husordensregler\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1975-05-06-Ekstra-(Tak-Ombygging-Husordensregler).PDF) [sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

Innkalling til ekstraordinær generalforsamling 28.02.1985 med ”Utskrift fra protokoll fra ekstraordinær generalforsamling som ble avholdt 28. februar 1985” [online]. Tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1985-02-28-Ekstra-\(Tilbygg\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1985-02-28-Ekstra-(Tilbygg).PDF) [sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

”Innkalling til Generalforsamling 1994” [online]. Tilgjengeleg frå URL> <http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1994-05-04.PDF> [sett 08.04.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

”Ordinær generalforsamling 1985. Innkalling, regnskap, årsmelding” [online]. Tilgjengeleg frå URL> <http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1985-05-09.PDF> [sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

”Protokoll fra generalforsamlingen i Alunsjø Borettslag” [online]. Tilgjengeleg frå URL> <http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-2007-05-07-Referat.pdf> [sett 21.03.07 og 08.04.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

Rundskriv 13.09.1966 [online]. Tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1966-09-13-\(Kjellerutbygging\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1966-09-13-(Kjellerutbygging).PDF) [sett 26.09.2008 og 24.01.2010]. Sist oppdatert 03.01.2010.

Rundskriv 10.02.1968 [online]. Tilgjengeleg frå URL> [http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1968-02-10-\(Innskudd\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1968-02-10-(Innskudd).PDF) [sett 24.01.10]. Sist oppdatert 03.01.10.

Rundskriv 11.02.1968 [online]. Tilgjengeleg frå URL>

[http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1968-02-11-\(Innskudd-Etterarbeider\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1968-02-11-(Innskudd-Etterarbeider).PDF)
[sett 24.01.10]. Sist oppdatert 03.01.10.

Rundskriv 28.05.1976 [online]. Tilgjengeleg frå URL>
<http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1976-05-20-Referat.PDF>
[sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

Rundskriv 30.09.1994 [online]. Tilgjengeleg frå URL>
<http://www.alunsjo.no/arkiv/Rundskriv/Rundskriv-1994-09-30.PDF> [sett 08.04.10]. Sist
oppdatert 01.11.10.

”Utskrift fra protokoll fra ekstraordinær generalforsamling som ble avholdt 28. februar 1985”
[http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1985-02-28-Ekstra-\(Tilbygg\).PDF](http://www.alunsjo.no/arkiv/Generalforsamling/Generalforsamling-1985-02-28-Ekstra-(Tilbygg).PDF) [sett 23.01.10]. Sist oppdatert 01.11.2008.

Anna materiale:

Eigne intervju med bebuarar i atriumhus på Ammerud
Eigne observasjonar
E-post frå styreleiar 22.03.10.

Arkivmateriale etter Håkon Mjelva, eigd av Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design,
Arkitekturmuseet: Daterte og udaterte skisser og teikningar av atriumhus på Ammerud.

”Liste over bygde og avbrudte prosjekter”, Mjelva sine eigne notatar pr. 1995. Upublisert.

Fotografi:

Eigne foto

OBOS

OBOS/nye bilder

Samandrag

Denne oppgåva handlar om folkeleg bruk og oppfatning av atriumhus, basert på intervju og observasjonar i 11 hus i Alunsjø borettslag på Ammerud i Oslo. Desse husa vart bygd på siste halvdel av 1960-talet. OBOS var byggherre. Utførande arkitekt var Håkon Mjelva, modernist og tidlegare medlem av PAGON-gruppa. PAGON ønskte å hente fram att funksjonalismen frå 1920- og 30-talet, ikkje berre som stil, men som metode og program. Hus skulle gje mennesket optimale utviklings- og vekstvilkår, dei måtte såleis konstruerast innanfrå og ut.

Eg har valgt å samanlikne atriumhuset med einebustaden, og det er tre karakteristikkar ved denne eg ser atriumhuset i lys av. Det er skiljet privat – offentleg, huset som prosess, og representasjon utvendig. På eit overordna nivå ønsker eg å finne ut noko om forholdet mellom folk flest og ein kulturell elite.

Atriumhusa vart bygd slik at alle vindauge vende ut mot det lukka atriets. Slik vart det eit skarpt skilje mellom det private og det offentlege. Bebuarane har likevel funne fram til ulike måtar å skape halvprivate soner på. Det kan vere benken ved inngangen, som gjer det muleg å komme i kontakt med folk som passerar, eller vindauge i ytterveggen, slik at ein oppnår kontakt mellom inne og ute. At ein ønsker å sjå ut på naboane blir fort forveksla med det å vere nysgjerrig, ein ikkje heilt akseptert eigenskap. Men ein kan óg sjå det som ein trong for å orientere og plassere seg sjølv i verda, også når ein er heime i sitt eige hus.

Når det gjeld huset som prosess, ser eg spesielt på gangen/entréen og kjøkenet. Kjøkenet har hatt fleire utformingar siste hundreår, og vi kjenner til omgrep som laboratoriekjøken og bondekjøken. Det var laboratoriekjøkenet som vart valgt på Ammerud. I dei seinare åra har kjøkenet integrert i stova blitt på moten. På Ammerud finst i dag alle variantar side om side, men det er dei yngste som har den integrerte typen. Medan det store kjøkenet er eit allrom der ein sjølv definerar det som representasjonssone eller privat sone, alt ettersom, meiner eg det representative blir vektlagt ved det integrerte kjøkenet.

Gangen vart heller ikkje stor i atriumhusa, noko fleire har gjort noko med. Og grunnen til endringane finn eg i den norske kulturen, der overgangssone mellom ute og inne er eit vesentleg poeng. Gangen har ikkje berre som funksjon å verne den varme heimen mot kulde, men er óg eit rom der ein førebur seg på å tre inn i heimen; ein kler av seg varmt yttertøy og skitne sko. Atriumhusa legg likevel til rette for endringar inne i bustaden, om motivasjonen ligg i kulturelle forstillingar eller endra familietilhøve, sidan innvendige veggar ikkje er berande.

Når det gjeld sjølvrepresentasjon, vart mangelen på vindauge ein måte å hindre folk i å vise individuell smak utad, og samtidig verna det arkitekten sin eigen estetikk. Enkelte har gått utover dei reglane burettslaget har sett, utan at det har skapt store avvik. Istaden ser eg det fleire forskarar påpeikar; når folk viser individualitet, gjer dei det på same måte.

Atriumhusa kjem alt i alt godt utav samanlikninga med einebustaden. Folk aksepterar i stor grad strenge reglar for sjølvrepresentasjon, dette meiner eg heng mykje saman med den grundige informasjonen dei første bebuarane vart utsette for på 1960-talet. Den kulturelle eliten var lite lydhøyr overfor folk sine meiningar. Ved å nytte den faglege eliten sine kodar og reglar, har bebuarane likevel oppnådd å gjere si stemme gjeldande. Det er såleis dei som har vist seg som grenseoverskridande, ikkje kultureliten.